

T.C
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**MEHMET MEDENÎ ET-TRABZONÎ EFENDİ’NİN “el-İTHÂFÂTÜ’S-
SENİYYE Fİ’L-EHÂDÎSİ’L-KUDSİYYE” ADLI ESERİNİN BİRİNCİ
BÖLÜMÜ’NÜN TAHKİK, TAHRİC ve TERCÜMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zekeriya ERTÜRK

BAYBURT - 2016

T.C
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**MEHMET MEDENÎ ET-TRABZONÎ EFENDİ'NİN “el-İTHÂFÂTÜ'S-
SENİYYE Fİ'L-EHÂDÎSİ'L-KUDSİYYE” ADLI ESERİNİN BİRİNCİ
BÖLÜMÜ'NÜN TAHKİK, TAHRİC ve TERCÜMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zekeriya ERTÜRK

Tez Danışmanı: Yrd. Doç.Dr. Nevzat AYDIN

BAYBURT 2016

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Zekeriya ERTÜRK

...../...../2016

ÖNSÖZ

İnsanlığa son din olarak gönderilen İslâm'ın, ilki doğrudan vahyin ürünü olan Kur'ân, ikincisi ise vahyin mübelliği ve mübeyyini olan Hz. Peygamber'in hadisleri olmak üzere iki temel bilgi kaynağı bulunmaktadır. Her ne kadar çeşitli İslâmî disiplinlerce akıl, icma, kıyas, keşf ve ilham bilgi kaynakları olarak kabul edilse de Kur'ân ve Hadis/Sünnet, üzerinde icma edilen esas bilgi kaynaklarıdır. Hz. Muhammed; ilahî mesajı ümmetine aktaran bir elçi, bu mesajın anlam ve içeriğini anlatan bir öğretici, mesajın ilk uygulayıcısı olarak güzel bir örnek, dünya ve ahiret hayatına ışık tutan müjdeleyici ve uyarıcı bir rehberdir.

Sahip olduğu bu öneme binâen İslâm âlimleri ilk asırlardan itibaren hadislere ayrıcalıklı bir önem ve değer vermişlerdir. Bu değer bir yandan Hz. Peygamber'e isnad edilen rivayetlerin tedvin ve tasnif edilerek muazzam teliflerin ortaya çıkmasına, diğer yandan da rivayetlerin Hz. Peygamber'e aidiyeti, ravîlerin durumu, rivayet şekilleri, cerh ve ta'dil, sened ve metin tenkidi gibi alt kolları kapsayan hadis ilimlerinin inşâsına neden olmuştur.

Muhaddisler, Hz. Peygamber'e isnad edilen rivayetleri ona aidiyeti bakımında iki ayrı kategoride ele almışlardır. Bunlar; Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerinden oluşan Sünnet ile kaynağı yüce Allah'a ait olan ancak Hz. Peygamber'in ifadeleriyle vücûd bulan Kudsî hadislerdir. Hadis külliyyatının ve ilminin oluşum aşamasında kudsî hadisler için ayrıca bir bölüm oluşturulmamış; bu hadisler, nebevî hadislerle birlikte aynı kaynaklarda zikredilmiştir. Daha sonraları âlimler bu hadisleri nebevî hadislerden ayırıştırarak müstakil eserler oluşturmaya başlamışlardır. Ancak literatürü taradığımızda da bu alanda çok kapsamlı ve geniş hacimli eserlerin olmadığını, ancak son zamanlarda yeni çalışmaların yapıldığını gördük. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla ülkemizde kudsî hadisler üzerine yapılan en kapsamlı çalışmalardan birisi Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî'nin (ö.1786) "el-İthâfâtü's-Seniyye fi'l-Ehâdisil'-Kudsiyye" adlı eseridir. 18. yüzyılda hadis külliyyatından seçilen kudsî hadislerin derlenmesinden oluşan eser, çeşitli kütüphanelerde yazma nüsha olarak bulunmaktadır.

Coğrafyamızda yakın dönemlerde yazılmış önemli bir eser olmasına rağmen üzerinde yeterli çalışmanın yapılmaması, bizi böyle bir çalışmaya sevk etmiştir. 18. yüzyılın sonunda yazılan eserden, telifine yakın tarihlerde birkaç nüsha istinsah edilmiştir.

Ancak döneminde fazla yayılma imkânı bulamayan eser, hak ettiği değere kavuşmadan kütüphane raflarındaki yerini almıştır. Bu eser üzerinde çalışma yapmak son derece yararlı olmakla birlikte, Trabzonlu Müellif Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî gibi önemli bir Osmanlı âlimini tanımak ve tanıtılabilmek de benim için ayrı bir sevinç kaynağı olmuştur.

Çalışmamda desteklerini benden esirgemeyen Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin değerli hocalarına, araştırmamız boyunca ilmî katkılarından dolayı başta saygıdeğer hocam Prof. Dr. Selçuk COŞKUN'a; görüş ve önerileriyle yol gösteren Doç.Dr. Harun ÖZÇELİK'e; ders dönemimde ve tezimin hazırlanmasında maddî ve manevî yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Nevzat AYDIN'a şükranlarımı sunarım.

Zekeriya Ertürk

Bayburt - 2016

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
II. Araştırmanın Metodu.....	2
III. Araştırmanın Kaynakları	3
BİRİNCİ BÖLÜM	
MEHMET MEDENÎ ET-TRABZONÎ EFENDİ ve “EL-İTHÂFÂTÜ’S-SENİYYE Fİ’L- EHÂDİSİ’L-KUDSİYYE” ADLI ESERİN ŞEKİL VE İÇERİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	
I. Yaşadığı Dönemin Siyasi ve İlmi Durumu	4
II. Hayatı ve İlmi Şahsiyeti	7
III. Eserleri	10
IV. “el-İthâfâtü’s-Seniyye fi’l- Ehâdîsi’l-Kudsiyye” Adlı Eserin Şekil ve İçerik Açısından Değerlendirilmesi.....	14
A. Hadis İlminde Kudsî Hadisler	14
B. “el-İthâfâtü’s-Seniyye fi’l-Ehâdîsi’l-Kudsiyye” Adlı Eserin Şekilsel/Biçim Özellikleri	21
C. Nüshaları.....	22
D. Eserde Takip Edilen Yöntem.....	24
E. Eserin Muhteva Açısından Değerlendirilmesi	25
F. Birinci Bölümde Geçen Kudsî Hadislerin Sıhhat Açısından Değerlendirilmesi	25
G. Birinci Bölümde Geçen Hadislerin Konularına Göre Değerlendirilmesi.....	26
H. Birinci Bölümde Yer Alan Kudsî Hadislerin Kaynak Açısından Değerlendirilmesi	26
İKİNCİ BÖLÜM	
“EL-İTHÂFÂTÜ’S- SENİYYE Fİ’L-EHÂDİSİ’L-KUDSİYYE” ADLI ESERİN BİRİNCİ BÖLÜMÜNÜN TAHKİK, TAHRİC VE TERCÜMESİ	
I. Tahkikte İzlenen Yöntem	
II. Eserin Birinci Bölümünün Tahkik ve Tahrirci Metni.....	30
III. Eserin Tahkik Edilmiş Birinci Bölümünün Tercümesi	57
SONUÇ	84
KAYNAKLAR	86

ÖZGEÇMİŞ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
EKLER.....	93

ÖZET

Araştırmamız, 18. yüzyıl Osmanlı âlimlerinden Süleymaniye Müderrisi Mehmet Medenî et-Trabzonî'ye ait olan, kudsî hadislerin toplandığı, müellifin kendi el yazısıyla kaleme aldığı “el-İthâfâtü’s-Seniyye fi’l-Ehâdîsil’-Kudsiyye” adlı yazma eserin tanıtımı ve birinci bölümünün edisyon kritiği, tahriri ve tercümesini içermektedir.

Tez iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Mehmet Medenî et-Trabzonî'nin yaşadığı dönemi, hayatı, ilmi şahsiyeti, eserleri ve “el-İthâfâtü’s-Seniyye fi’l-Ehâdîsil’-Kudsiyye” adlı eserin biçimsel özellikleri, nüshaları, eserin metodu, muhteva açısından değerlendirilmesi ele alınmıştır. Bu bölümde müellifin yaşadığı dönemin siyasî, sosyo-kültürel ve ilmî durumuna kısaca değinilmiş, müellif hakkında derlediğimiz bilgilere yer verilmiş ve tespit edebildiğimiz eserleri zikredilmiştir. Ayrıca kudsî hadis ve ilgili literatür hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde ise yazma eserin birinci bölümünün tahkik edilmiş metnine ve kudsî hadislerin tercümesine yer verilmiştir. Bu bölümde ayrıca hadislerin tahriri yapılmış ve kaynakları gösterilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Mehmet Medenî et-Trabzonî, Kudsî Hadis, El Yazması, el-İthâfâtü’s-Seniyye fi’l-Ehâdîsil’-Kudsiyye

ABSTRACT

This study is about the manuscript *el-İthâfâtü's-Seniyye fi'l-Ehâdîsil'-Kudsiyye*, of the 18th century ottoman scholar Mehmet Medenî et-Trabzoni, and it contains the collection of Sacred Narration (*al-Hadith al-Qudsi*) which were written in his own handwriting, as well as on the critical study of the edition of first chapter, besides the translation and tracking of Hadith (TAKHRIJ).

This study is the composition of two chapters. In the first chapter, briefly discussed the period of Mehmet Civil et-Trabzonî'n that he lived in, his biography, knowledge, and personality, works and "*el-İthâfâtü's-Seniyye fi'l-Ehâdîsil'-Kudsiyye*" the formal characteristics of the work, copies, methodology and the evaluation in terms of content. In this chapter briefly discussed the case of political, socio-cultural and knowledge of the author lived period. Our Information about the author took place in it, and his works that we are able to identify were also mentioned in it, and furthermore given brief information about the relevant literature and sacred tradition.

The written works, the edited text of the first chapter and the translation of Sacred Narrations took place in the second chapter, in this chapter furthermore had been shown the tracking of hadiths and references.

Keywords: Mehmet Medenî et-Trabzonî; Holy hadith; Manuscript; *el-İthâfâtü's-Seniyye fi'l-Ehâdîsil'-Kudsiyye*

KISALTMALAR

a.g.e :adı geen eser

a.g.md : adı geen madde

a.g.m : adı geen makale

arş. :arşiv

(a.s) :aleyhisselam

b. :bin

Bkz. :bakınız

Böl. :bölüm

c. :cilt

c.c. :celle celâlûh

DİA. :Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

hk. :hakkında

Hz. :hazreti

h. :hicri

m. :miladi

md. :madde

nşr. :neşir

ö. :ölümü

sy. :sayı

s. :sayfa

trs. :tarih yok

Tahk. :Tahkik Eden

TTK. : Türk Tarih Kurumu

vr. :varak

yy. :yüzyıl

Yay. :yayın evi

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırmamız, Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî'nin kendi el yazısıyla kaleme aldığı “el-İthâfâtü's-Seniyye fi'l-Ehâdîsil'-Kudsiyye” adlı kudsî hadisleri içeren yazma eserinin tanıtımı ve birinci bölümünün edisyon kritiği, tahriri ve tercümesidir.

Eserimizin müellif nüshası h.1191 tarihli ve 1041 arşiv numarasıyla Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye bölümüne kayıtlıdır. Bunun dışında 0673 nüshası arşiv numarasıyla Süleymaniye Kütüphanesi Fatih bölümüne, 0679 arşiv numarasıyla Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendî bölümüne, 0673 arşiv numarasıyla Topkapı Kütüphanesi Emanet hazinesi bölümüne, 0131 arşiv numarasıyla Kayseri Raşid Efendî Kütüphanesi Raşid Efendî bölümüne kayıtlı dört adet müstensihleri belli olan yazma nüshaları mevcut olup bu nüshaların hepsi tamdır. 3786/2 arşiv numarasıyla Milli Kütüphaneye kayıtlı yazması ise 8 varaktan ibaret olup eksik bir nüshadır. Ayrıca 078 arşiv numarasıyla Süleymaniye Kütüphanesi H. Hayri - Abdullah Efendî bölümüne kayıtlı olan ve h.1293 tarihli 16 sahifelik bir baskısı da mevcut olup tam değildir. Ayrıca elimizde h.1323 yılında Haydarabat'ta basılmış olan eserin Süleymaniye Kütüphanesi İzmirli İsmail Hakkı bölümüne 0403 arşiv numarasıyla kayıtlı olan bir nüshası da mevcuttur. Yapılan araştırmalar sonucunda eserin başka bir nüshasına rastlanmamıştır.

Kudsî hadisler üzerine müstakil alanda sınırlı sayıda çalışma ve eser bulunmaktadır. Bu sebeptendir ki alanında önemli bir çalışma olan “el-İthâfâtü's-Seniyye fi'l-Ehâdîsil'-Kudsiyye” adlı eseri kütüphanelerin tozlu raflarından gün yüzüne çıkararak tanıtmak, değerlendirmek ve önemli bir kısmını da tercüme ederek hadis okurlarına sunmanın faydalı olduğunu düşündük.

Araştırma konusu olan eser, 18. yüzyıl Osmanlı âlimlerinden biri olan müellif Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî Trabzon, İstanbul, Şam, Kudüs, Mekke ve Medine gibi ilim merkezlerinde ömrünü geçirmiş, seksendört yıllık ömrüne birçok eser sığdırmış ve geriye İslâmî ilimlerle ilgili zengin bir hazine bırakmıştır. Bununla birlikte günümüzde müellifin hayatı ve eserleri üzerine fazla bir çalışma yapılmamıştır. Hem kudsî hadislere

ilişkin çalışmaların yeterli seviyede bulunmaması hem de Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî hakkında çalışmaların fazla olmaması çalışmamızı önemli kılmaktadır.

Araştırma konusu olan eser, 18.yy.da yaşamış olan bir Osmanlı âliminin Süleymaniye Medresesinde müderrislik yaparken yazmış olduğu, hatta öğrencilerine de okuttuğunu düşündüğümüz kudsî hadislerin toplandığı bir eserdir.

II. Araştırmanın Metodu

İki bölümden oluşan araştırmamızın birinci bölümde Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî'nin yaşamış olduğu 18.yy. Osmanlı döneminin sosyal, siyasî ve ilmi hayatına değindikten sonra müellifin hayatı, ilmî şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Müellifimiz döneminin önemli âlimlerinden olmasına ve geride birçok eser bırakmasına rağmen hakkında kaynaklarda yeterli bilgiye ulaşılamamıştır. Müellifin eserleri hakkında ise tabakat kitaplarından, yazma eser barındıran kütüphanelerin katalog taramalarından elde edilen bilgilere yer verilmiştir. Müellif ve onun eserleri hakkında daha önce yapılan çalışmalara da atıflarda bulunulmuştur. Ayrıca bu bölümde kudsî hadisler hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bu bağlamda kudsî hadislerin tanımı, tasnifi, üslûbu, konuları ve ilgili literatür ele alınmıştır. Daha sonra el-İthâfâtü's-Seniyye fi'l-Ehâdîsil'-Kudsiyye adlı yazma eserin şekilsel nitelikleri, nüshaları, muhtevası, metodu ve kaynakları üzerinde durulmuştur.

İkinci ve son bölümde ise Mehmet Medenî et-Trabzonî'nin “el-İthâfâtü's-Seniyye fi'l-Ehâdîsil'-Kudsiyye” adlı yazma eserinin birinci bölümü tahkik edilerek hadisler tahrîc ve tercüme edilmiştir. Aynı zamanda hadislerin sıhhat dereceleri de belirtilmiştir. Hadisler Müellifin eserinde bahsettiği kaynaklarla da karşılaştırılmıştır. Bu çalışmayı yaparken elimizde bulunan müellifin kendi el yazısı ilk nüshasıyla (Süleymaniye Ktp. Süleymaniye Böl. Arş. No:1041) diğer dört nüshası karşılaştırılmıştır. Nüshaların yazılarının okunaklı ve sağlam olması, aralarında çok az farklılık, eksiklik ve hatanın bulunması çalışmamızı bize daha da kolaylaştırmıştır.

Tahkikli metnini verdikten sonra, bu metinde geçen kudsî hadislerin tercümesi yapılarak tezin bölümleri bitirilmiş oldu. Çalışmamızın sonuç kısmına da el yazması eserin

sadece müellif hattına ait olan nüshası konulmuştur. Çalışmada yararlanılan kaynakların kaynakçası tezin sonunda verilmiştir.

III. Araştırmanın Kaynakları

Araştırmamızın başlıca kaynağı; üzerinde çalışma yaptığımız Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî'nin el yazması olan “*el-İthâfâtü's-Seniyye fi'l-Ehâdisil'-Kudsiyye*” adlı eserdir. Bu eser hakkında detaylı bilgi verildikten sonra birinci bölümü tahkik edilmiştir. Müellifin hayatını ve eserlerini incelerken de *Mu'cemu'l-Müellifin*, *Sicilli-i Osmanî*, *el-A'lâm*, *Osmanlı Müellifleri*, *Hediyyetü'l-Ârifin*, *Trabzon'un Meşhurları* gibi eserlerden faydalanılmıştır.

Müellifimizin yaşadığı dönemle ilgili bilgi verilirken ise *Osmanlı Tarihi*, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, *Osmanlı Türklerinde İlim*, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı* gibi tarih kitaplarına başvurulmuştur.

Ayrıca kudsî hadislerle ilgili yaptığımız araştırma da *Ulûmu'l-Hadîs*, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, *Câmiu'l-Ehâdisi'l-Kudsiyye*, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, *Teysîru Mustalahi'l-Hadîs* adlı eserlerden faydalanılmıştır.

Çalışmamızın temelini oluşturan tahkik hususunda da *İslâmî Araştırmalarda Usul*, *Metin Tenkidi*, *Metin Tenkidi ve Yazma Metinleri Yayınlama İlkeleri* gibi eserlerden faydalanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEHMET MEDENÎ ET-TRABZONÎ EFENDÎ ve el-İTHÂFÂTÜ'S- SENİYYE Fİ'-L AHÂDİSİ'L-KUDSİYYE ADLI ESERİN ŞEKİL ve İÇERİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. Yaşadığı Dönemin Siyasi ve İlmî Durumu

Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî 18. yüzyılda yaşamış bir Osmanlı âlimidir. Bu asırda Osmanlı Devleti, Karlofça Antlaşmasından (1699) sonra gerileme dönemine girmiş ve bu dönem Devlet-i Âliye'nin her alanda çalkantılı bir dönemi olmuştur. Siyasî ve kültürel alanda devlet artık farklı bir alana geçmiş; inişli çıkışlı bir süreç yaşanmıştır. İki yüzyıl boyunca hem batıda hem de doğuda uzun ve yorucu savaşlardan sonra Osmanlı Devleti bu yüzyılda, kaybettiği toprakları geri alma politikasına girmiştir.¹ Ne var ki daha 18. yüzyılın başında Avusturya ve Venedik ile imzalamış olduğu pasarofça antlaşmasıyla (1718) bu ümidini de yitirmiş ve artık savunmaya çekilerek Batının üstünlüğünü kabul etmeye başlamıştır. Bu savunma döneminde ise Osmanlı'nın bir dönemine damga vuracak olan Lale Devri yaşanmış, Batıdaki yenilikler dikkatle izlenmeye başlanmış, birtakım ıslahatlar yapılmış ve ilmî sahada önemli bir yeri olan matbaa İstanbul'a getirilmiştir.²

Aynı zamanda bu yüzyılda Avrupa'da meydana gelen ve bütün Avrupa'yı derinden etkilemeye başlayan Fransız İhtilali yavaş yavaş Osmanlı Devleti'nde de etkisini göstermeye başlamış ve milliyetçi düşünceler azınlıklar tarafından benimsenmeye başlamıştır. Avrupa'da başlayan sanayideki gelişmeler ise Avrupa'nın ekonomik yapısını değiştirmiş, Osmanlı ekonomisini olumsuz yönde etkilemiş ve Osmanlı pazarına zarar vermiştir.³

Avrupa'da Avusturya, Kafkasya'da Rusya ile mücadele eden Osmanlı Devleti, 18. yüzyılın başlarında yaptığı antlaşmalarla batıda sınırlarını genişletme politikasından

¹ Alaaddin Yalçınkaya, **Osmanlı Tarihi El Kitabı**, Grafiker Yay. Ankara: 2012, s. 355.

² İbrahim Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, TTK. Yay. Ankara: 1988, c. 4, s. 184.

³ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, TTK. Yay. Ankara: 1988, c. 5, s. 2.

vazgeçerek savunmaya geçmiştir. Osmanlı devlet erkânı tarihinde ilk defa savaştan çok barışı istiyordu. Bu barış döneminde memleketi imar etmeye yönelinmiş özellikle sadrazam Damat İbrahim Paşa döneminde saraylar inşa edilmeye başlanmış, saray ve köşklerin bahçelerinde zevkin ve yüksek kültürün süs bitkileri yetiştirilip işlemeli çeşmeler ve şadırvanlar yapılmaya başlanmıştır.⁴

18. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın bilim ve sanayi alanında hızlı yükselişi Osmanlı ile Avrupa arasındaki güç dengesinin Osmanlı aleyhine bozulmasına sebep olmuştur. Osmanlı bilim ve eğitim hayatında yenileşme döneminin başlangıcı olarak kabul edilen 18. yüzyıl sonunda eğitim, medrese eğitimi ve askeri teknik eğitim veren kurumlar diye iki ayrı gruba ayrılırdı. Bu yüzyılda başlayan askeri ıslahatlar çerçevesinde kurulup gelişen askeri eğitim veren müesseseler klasik Osmanlı eğitiminden farklı olarak yeni bir eğitim anlayışının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Mühendishânelerde ilk uygulamalarını gördüğümüz bu yeni tarz bilim ve eğitim anlayışında doğudan yani klasik İslâm geleneğinden batıya doğru yönelen eğilim belirgin bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.⁵

18. yüzyıl Osmanlı Devleti ilmî hayatında en önemli olaylardan biri, hiç şüphesiz Avrupa'da iki yüzyıldan fazla bir süre kullanılmakta olan matbaanın İstanbul'a getirilmesidir. 1727 yılında İbrahim Müteferrika ve Yirmi Sekiz Çelebi Mehmet Sait Efendî'ye III. Ahmed'in fermanı ile ilk Türk matbaasının kurulması izni verilmiştir.⁶ Bu matbaada ilk basılan eser Vankulu Lügatı, Arapça-Türkçe sözlük olmuştur. 1729'a kadar basılan kitaplara baktığımızda, basılan kitapların dil, tarih, coğrafya, müspet bilimler, askerlik konularında olduğu görülür. Bu matbaada basılan önemli eserlerden biri de Kâtip Çelebi'nin Cihânnümâsı'dır. İlk etapta Kur'ân, tefsir, hadis ve fıkıh eserlerinin matbaada basılması istisna tutulmuştur. On dört yıl içinde yirmi üç cilt tutan 17 eser basılmıştır. Her ne kadar Lâle Devrinde basılan eserler edebiyat ve bilim alanında ise de bu dönemde güçlü bir fikir hayatı oluşmamasının nedenleri, teknik ve ekonomik darlıklar olmuştur.⁷

⁴ Karal, **a.g.e.**, c. 5, s. 8.

⁵ Ekmeleddin İhsanoğlu, **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, Feza Yay. İstanbul: 1999, c. 1, s. 298.

⁶ Adnan Adıvar, **Osmanlı Türklerinde İlim**, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1982, s. 170.

⁷ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yay. İstanbul: 2002, s. 61.

Bu yüzyılın başında iktidarda bulunan III. Ahmed ve Sadrazam Damat İbrahim Paşa her ne kadar zevk ve sefaya düşkünse de aynı zamanda ilim ve kültür koruyucuları idiler. Bu dönemde 100 kadar yazar ve şair yetişmiş; bir çeviri hayatı kurulmuş, matbaa açılmış ve Batının bilimiyle temas gerçekleşmeye başlamıştır. Yine 18. yüzyıl başlarında Osmanlı Devletinde orduda teknik alanda subaylar yetiştirme ihtiyacı oluşmuştur. 1734 yılında Üsküdar'da Hendesehâne adıyla bir matematik okulu açılmıştır.⁸ III. Mustafa döneminde 1774 yılında astronomiye karşı bir ilginin arttığı gözlemlenmektedir.⁹ Kısacası çağdaş bilimin dalları olan Matematik ve Fizik, Osmanlı Devletine askerlik sanatının çağa ayak uydurması için 18. yüzyılda girmeye başlamıştır.¹⁰

18. yüzyıl başlarında Osmanlı aydın ve idarecilerinin Batı'ya karşı bakışında önemli değişiklikler meydana gelmiş; bu dönem batı kültür ve medeniyetinin hayranlıkla izlendiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde yazılan risâlelerde artık kanûn-i kadîme dönme yerine nizam-ı cedîdin önerildiği, örneklerin Fatih, Yavuz, Kanûni yerine, yeni gelişmelerden, Batı'dan verilmeye başlandığı gözlemlenmektedir. Bu yüzyılda risâleler yerine layihalar yazma geleneği de başlamıştır.¹¹

18. yüzyılda eski medreselerin yanında yeni medreselerin açıldığını, yeni kütüphanelerin kurulduğunu görürüz. Ancak siyasî ve sosyal hayattaki çalkantıların ilmiyeye de aksettiğini görmekteyiz.

İlmiye sınıfının bozukluğunu düzeltmek için Vezir-i A'zâm Damat İbrahim Paşa'nın bu tarihlerde bazı teşebbüsler içinde olduğunu görmekteyiz. Damat İbrahim Paşa ilmiye mesleğinin ıslahı için sadarat kaymakamlığına bir hatt-ı hümayun vermiştir. Bu fermanın tatbiki bir müddet devam etmiş; I. Mahmut zamanında (1750) yine medreseler ile mülâzemat işinin tanzim ve ıslahı ehliyetli olmayanlara, müderrislik ve mülâzemat verilmemesi hakkında bir ferman yayınlanmıştır.¹²

⁸ Adıvar, **a.g.e.**, s. 183.

⁹ Adıvar, **a.g.e.**, s. 199.

¹⁰ Adıvar, **a.g.e.**, s. 182.

¹¹ Ekmeleddin İhsanoğlu, **Osmanlı Devleti Tarihi**, Zaman Yay., İstanbul: 1999, c. 1, s. 219.

¹² İhsanoğlu, **Osmanlı Devleti Tarihi**, c. 1, s. 277; Uzunçarşılı, **a.g.e.**, c. 4, s. 52.

18. yüzyıl Osmanlı ilmi hayatına değindikten sonra müellifimiz Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî'nin yetiştiği ve daha sonra da hocalık yaptığı Süleymaniye Medreseleri hakkında kısaca bilgi verelim.

Kanuni Sultan Süleyman, 16. yüzyıl ortalarına doğru Eski Saray diye meşhur olan mahallin kuzeyinde Haliç'e bakan tepede Mimar Sinan'a Süleymaniye camisi medreselerini ve diğer tesislerini yaptırmıştır. Süleymaniye Câmii'nin bulunduğu mahal İstanbul'un yedi tepesinden biridir. Câminin kuzey tarafına düşen kısmında medrese-i evvel ve medrese-i sâni, kuzeydoğu kısmında ise bir hamam, kible tarafında dâru'l-hadîs, caminin güneyinde medrese-i râbi ve bunun doğusunda medrese-i sâlis, caminin güney batısında tıp medresesi ve eczane, caminin batı kısmında ise imâret, tabhâne ve dâru's-şifâ denilen hastane yaptırılmıştır. Üçüncü medresede de kütüphane bulunmaktadır. Bu durumda Süleymaniye Külliyesinde dâru'l-hadîs, tıp, tabiiyye, riyâziyye ve diğer dinî, hukukî ve edebî tedrisatı yapmak için altı medrese ile hastane, imâret, tabhâne, hamam vb. müştemilat bina edilmiştir. 24 Mayıs 1550'de başlayan imar işi, kısım kısım bitirilmiş olup 1557 senesinde Dâru'l-Hadîs Medresesinin inşasıyla tamamlanmıştır. Bu medreselerdeki en yüksek derecedeki müderrislik Dâru'l-Hadîs müderrisliğidir. Medreselerde haftada dört gün ders okutulmakta idi. Medrese müderrisleri 60 akçe yevmiyeliden başlayarak hareket-i altmışlı, musıla-i süleymaniye, hamise-i süleymaniye ve süleymaniye diye adlandırılırdı. Müderrisliğin en son kademesi Dâru'l-Hadîs müderrisliği idi. Hamise-i Süleymaniye müderrisliğinin 18. yüzyılın ilk yarısında, takriben 1726 tarihinde ihdas edildiği anlaşılmaktadır. Süleymaniye Medreselerinden Dâru'l-Hadîs'te usûl'ü-hadis ve hadis okutuluyor ise de diğer riyaziyye ve tıp medreselerinde hangi eserlerin okutulduğuna dair şimdilik malumatımız yoktur.¹³

II. Hayatı ve İlmi Şahsiyeti

18. yüzyılda yaşamış bir Osmanlı âlimi olan Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî, 1702 yılında Trabzon'da doğmuştur.¹⁴ Seyyid ed-Dugaym hayatıyla ilgili makalesinde

¹³ Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı**, TTK. Yay., Ankara: 1988, s. 33.

¹⁴ Ömer Akbulut, **Trabzon'un Meşhurları**, TTBB. Mat. Ankara: 1970, s. 76.

1689'da Trabzon'da doğduğunu ve 1786'da İstanbul'da vefat ettiğini belirtmiştir.¹⁵ Tam ismi Muhammed b. Mahmûd b. Sâlih b. Hasan et-Trabzonî el-Medenî'dir.¹⁶ Bir süre Medine'de kaldığından dolayı Mehmet Medenî Efendî¹⁷ olarak şöhret olmuştur. Trabzon doğumlu olduğundan eserlerinde et-Trabzonî nisbesini de kullanmaktadır.

Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendi, ilk eğitimini annesi Emine hanımdan kısa süreleri okuyup ezberlemeye başlayarak aldı. Daha sonra babası Salih Efendi'den hafızlığını yaptı. Gençlik yıllarında Trabzon'daki hocalardan tahsilini tamamladıktan sonra daha iyi bir eğitim alabilmek için hilafetin başkenti olan İstanbul'a gelmiş ve Süleymaniye medresesinde eğitime başlamıştır.¹⁸

İstanbul'da öğrenimini tamamladıktan sonra diğer İslâm âlimleri gibi İstanbul dışına seyahat etmeye başlamıştır. Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî ilk olarak yirmi yaşlarında Şam'a gitmiş ve burada çeşitli şehirlerdeki dönemin medreselerindeki hocalarından ders okumuştur. Şam'da on yıldan fazla kalmıştır. Oradan Kudüs'e geçmiş orada birkaç yıl kaldıktan sonra da Mısır'a gitmiştir. Burada ne kadar kaldığına dair bir malumatımız yoktur.¹⁹ 1741 yılında Mekke'ye gittiği kaynaklarda geçmektedir. Daha sonra Medine'ye geçmiş ve burada, İstanbul'a dönüş tarihi olan 1753'e kadar 10 yılı aşkın bir süre kaldığı anlaşılmaktadır.²⁰

Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî'nin eserlerindeki "ferâğ" kaydından 1753 yılında İstanbul'a geri döndüğü ve Süleymaniye Medresesi'nde müderrisliğe başladığı anlaşılmaktadır.²¹ Mehmet Süreyya Sicilli-i Osmanî eserinde Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî'nin, muhaddis ve müfessir olduğunu;²² Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri adlı eserinde Kadiri Meşâyihinden olduğunu²³ belirtmektedirler. Aynı zamanda fakîh, edip ve

¹⁵ Mahmûd Seyyid Dugaym, **Şeyh Mehmet et-Trabzonî el-Medenî fî Rihletihî İleş-Şami ve'l-Mısır**, Ceridetü'l-Hayat, Londra 2009, s. 21.

¹⁶ Ömer Rıza, **Mu'cemu'l- Müellifin**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut: 1993, c. 3, s. 48; Hayreddin Zirikî, **el-A'lâm**, Dâru'l-İlm, Beyrut: ty, c. 7, s. 89.

¹⁷ Bursalı Mehmet Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, Bizim Büro Yay., Ankara: 2000, c. 1, s. 167.

¹⁸ ed- Dugaym, **a.g.m.**, s. 21

¹⁹ ed-Dugaym, **a.g.m.**, s. 21.

²⁰ Seyahatleri ile ilgili ayrıca bkz. Ali Benli, "Trabzonî Mehmed", **DİA**, c. 41, s. 304.

²¹ Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyyetü'l-Ârifin**, Dâru'l-Kütüb, Beyrut: 2008, c. 2, s. 345.

²² Mehmet Süreyya, **Sicilli-i Osmanî**, Tarih Vakfı Yay. İstanbul: 1196, c. 3, s. 936.

²³ Bursalı, **a.g.e.**, c. 1, s. 167.

şâir olduğu da bazı kaynaklarda geçmektedir.²⁴ Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî'nin birçok eser kaleme aldığını, eserlerinde Arapça dilini iyi kullandığını, ilmî seviyesinin çok yüksek olduğunu, dil, hadis, fıkıh, tefsir, tasavvuf gibi alanlarda eserler kaleme aldığını, verdiği fetvalar ve yazdığı risâlelerde toplumun her meselesiyle yakından ilgilendiğini görmekteyiz. Zaten kendisine verilen Süleymaniye Medresesi Müderrisliği ilmi seviyesinin ne kadar yüksek olduğunu göstermektedir.

Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî Hicaz'da bulunduğu sürece (1744) Muhammed b. Tayyib el-Fâsî el-Mâlikî'den Buhârî ve Müslim'in el-Câmiu's-Sahîh'leri ile Tirmizî'nin eş-Şemâilî'ni, Zeynüddin el-İrâkî'nin el-Elfiyye'si ve Fîrûzâbâdî'nin el-Kâmûsu'l-Muhî'tini; Muhammed b. Hasan b. Himmât'tan el-Muvatta, Kütübü Sitte, Dârimî'nin es-Sünen'i ve Delâilü'l-Hayrât'ını okumuş; Mescid-i Harâm müderrislerinden Yahyâ b. Sâlih'ten hadis ve fıkıh tadrîsi için genel icazet almıştır.²⁵ Mahmûd Seyyid ed-Dugaym, Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî'nin Hicaz'da almış olduğu sekiz adet icazeti tespit ederek bunlarla ilgili Cerîdetü'l-Hayât Dergisinde 6 Eylül 2009 tarihinde Londra'da bir makale yayınlamıştır.

Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî'nin ölüm tarihi ve yeri ile ilgili farklı rivayetler vardır. Mehmet Tahir, 1711 yılında Medine'de vefat ettiğini belirtse de bu tarihin müellifimizin hayatını incelediğimizde yanlış olduğu düşünülmektedir. Çünkü üzerinde çalıştığımız eseri Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî h. 1191'de (m.1777) tamamladığını eserin sonunda belirtmiş; diğer kaynaklara göre de Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî son eseri olan "*Câmiu'l-A'zam fi Esmâi Nebiyyina'l-Muazzam*"ı kendi el yazısıyla h.1195'te (m.1781) yazdığını belirtmektedir. Bu tarihlere baktığımızda Mehmet Tahir'in 1711 yılında Medine'de vefat ettiği bilgisi yanlıştır. Ömer Akbulut ise 1772'de vefat ettiğini zikretse de Mehmet Süreyya'nın Sicilli-i Osmanî'de²⁶ belirttiği üzere 1786 yılında İstanbul'da vefat ettiği ve Karacaahmet Mezarlığında defnedildiği anlaşılmaktadır.

²⁴ Bkz. Abdulkadir b. Abdülhâdî, **Turuku't-Tahrîci'l-Hadis**, Dâru'l- İ'tisâm, Kahire: trs, s. 245.

²⁵ Ali Benli, "Trabzonî Mehmed", **DİA**, c. 41, s. 304.

²⁶ Süreyya, **a.g.e.**, s. 263.

III. Eserleri

84 yıl hayat süren ve ömrünün çoğunu döneminin ilim merkezi olan İstanbul'da geçiren Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî geriye çok önemli eserler bırakmıştır. Ömrünün sonunda da bu eserlerinin birçoğunu eğitim gördüğü ve sonra da Müderrisi olduğu Süleymaniye Kütüphanesine vakfetmiştir. Mehmet Tahir, Mecmua içerisinde 16 risâlenin müellifin kendi el yazmasıyla ve Süleymaniye kütüphanesinde olduğunu belirtmektedir.²⁷ Eserleri üzerinde şuna kadar birkaç çalışma yapılmış; bu çalışmalar eserin tanıtımında belirtilmiştir. Müellifimizin eserleri genelde risâle şeklindedir. Hepsi kendi el yazısıyla yazılmış olup dilleri Arapça'dır. 114 - 115 varağa kadar hacimli eserleri olduğu gibi, o günün güncel meselelerine vermiş olduğu fetvaları içeren 2-3 varaktan oluşan küçük risâleleri de bulunmaktadır. Müellifimizin İslâmî ilimlerin tefsir, hadis, fıkıh ve tasavvuf alanlarında eserleri olduğu kadar İslâm tarihi, Hz. Peygamber'in hayatı, isimleri, ashâbı hususunda da risâleleri vardır. Ayrıca müellifimiz İslâm ahlakı konusunda da eser vermiştir. Yine müellifimiz Arap Dili ve Belegatı alanında 113 varaktan oluşan hacimli bir eser geriye bırakmıştır. Sonuç olarak müellifimizin eserlerine baktığımızda İslâmî ilimlerin her alanında hacimli eserlerinin olduğu ve bu eserlerin kütüphanelerimizde yazma eser şeklinde bulunduğunu görmekteyiz.

1- el-İthâfâtü's-Seniyye fi'l-Ahâdîsi'l-Kudsiyye: Araştırma konumuz olan bu eser hakkında birinci bölümde geniş bilgi verilmiştir.

2- ed-Dürrü'l-Munzam fi Şerhi'l-Hızbi'l-A'zam: Aliyyü'l-Kâri'ye ait dua mecmuasının şerhidir. Bu eser Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye bölümüne 814 arşiv numarasıyla tarihsiz olarak kayıtlı olup müellifin kendi el yazmasıdır. Ayrıca eserin biri Atıf Efendî ve Beyazıt Kütüphanesinde olmak üzere beş adet nüshası bulunmaktadır.

3- Risâle fi't-Tasavvuf: Bu eser Süleymaniye Kütüphanesi Hüsnü Paşa bölümüne 763 arşiv numarasıyla kayıtlı olup müellifin kendi el yazmasıdır. 128b-132a varaktan oluşmaktadır.

²⁷ Tahir, a.g.e., c. 1, s.167.

4- Câlîbü'l-Ferec ve Sâlibü'l-Harac: Müellifin kendi el yazısıyla yazılmış olan eser Süleymaniye H.Beşir Ağa bölümüne 1041 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Yazmanın yazım tarihi h.1176 olup 114 varaktan oluşmaktadır.

5- Tertîbü Evâil-i Âyâtî'l-Kur'ân: Bu eser Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendî bölümüne 389 arşiv numarasıyla kayıtlı olup müellifin kendi el yazısıyla yazılmış 70 varaktan oluşan Kur'ân ilmiyle ilgili bir eserdir.

6- ed-Dürerü's-Seniye fi Nazmi's-Sîreti'n-Nebeviye: Medenî Efendî'nin el-İraki'nin Siyer-i Nebi'sini istinsah ettiği eserdir. Süleymaniye bölümüne 1071 arşiv numarasıyla kayıtlı olup h.1157 yılında yazılmış ve 28 varaktan oluşmaktadır.

7- Cemul-Fusûl ve'l-Fevâid: Bu eser müellifin İslâm Tarihi alanında yazdığı bir eserdir. Eser müellifin kendi el yazısıyla Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye bölümüne 1050 arşiv numarasıyla kayıtlı olup 78 varaktan oluşmaktadır. Eserin yazım tarihi h.1194 olarak kayıtlıdır.

8- Câmiu Esmâ-i Ehl-i Bedr: Bu eser adından da anlaşılacağı gibi Bedir Ashabının isimlerinin toplandığı İslâm Tarihi ile alakalı bir eserdir. Eser müellif hattıyla Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye bölümüne 1032 arşiv numarasıyla kayıtlı olup 114 varaktan oluşmaktadır. Yazım tarihi 1174 olan bu eserin Süleymaniye'de Atıf Efendî Bölümüne 1768 arşiv numarasıyla kayıtlı başka bir nüshası da bulunmaktadır.

9- el-Câmiu'l-Aksâ fi Esmâ'i'l-Hüsnâ: Allah'ın isimlerini (Esmâu'l-Husnâ) ihtiva eden bu eser, 2 varaktan oluşmaktadır. Eser Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye Bölümüne 1032 arşiv numarasıyla kayıtlıdır.

10- el-Câmi'u'l-A'zam fi Esmâ-i Nebiyyina'l-Mu'azzam: Bu eser Hz. Peygamber'in isimlerinin yer aldığı eser Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye bölümüne 1032 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. 48 varaktan oluşan eser Müellifin kendi el yazısıdır.

11- Cevâbü'l-Es'ileti'l-Varidât min Ehli'l-Kars: Kars ahalisinin sormuş oldukları fıkhi konudaki suallerine karşı Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî'nin kaleme aldığı bir risâledir. Eser kendi el yazısıyla Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye bölümüne 1041 arşiv numarasıyla kayıtlı olup 5 varaktan oluşmaktadır.

12- ed-Dürrü's-Semîna fi Fezâili'l-Âyât ve's-Süveri'l-Azîma: Bu eser müellifin kendi el yazısıyla Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye bölümüne 1041 arşiv numarasıyla kayıtlı 43 varaktan oluşan Tefsir ile alakalı eseridir. Bu eser üzerinde 2011 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Emin Aydın tarafında yüksek lisans çalışması yapılmıştır.

13- Hâdi'l-Amâ ilâ Câddeti't-Tarîk: Eser müellifin kendi el yazısıyla Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye bölümüne 1041 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. 18 varaktan oluşan İslâm Ahlakıyla alakalı kaleme alınmış bir eserdir.

14- Risâle fi Âdemi Tekfîri'l-Mü'min: Bu eser Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye bölümüne 1041 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. 2 varaktan oluşmuştur. Yazım tarihi 1181 Müellif hattıdır.

15- Risâle fi Beyâni'l-Fâzilet-i Yestevi fi hâl-i Müfred ve'l-Musennâ ve'l-Cem' ve'l-Müzekker ve'l-Müennes: Bu eser Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye bölümüne 1041 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Müellifin kendi el yazısıyla yazılmış olup Arap Dili ve kurallarına dair 113 varaklık bir eserdir.

16- Risâle fi Beyâni Evhâm-i Sıhahi'l-Cevheri: Bu eser Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye bölümüne 1041 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Müellifin kendi el yazısıyla yazılmış olup 15 varaktır.

17- Risâle fi Beyâni'l-Ezdâd: Bu eser Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye bölümüne 1041 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Müellifin kendi el yazısıyla yazılmış olup 5 varaktır.

18- Risâle fi Beyâni'l-Musellesât: Bu eser Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye bölümüne 1041 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Müellifin kendi el yazısıyla yazılmış olup 8 varaktır. Her varakta 25 satır vardır. Arap Dili alanında müellifin yazdığı en önemli eseridir. Bu eser üzerinde 2000 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalında Nihal Değer tarafından yüksek lisans tezi yapılmıştır.

19- Risâle fi Musellesâti'l-Ayn mine'l-İsim ve'l-Fiil: Bu eser Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye bölümüne 1041 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Müellifin kendi el yazısıyla yazılmış olup 3 varaktır.

20- Risâle fi Musellesâti'l-Lâm: Bu eser Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye bölümüne 1041 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Müellifin kendi el yazısıyla yazılmış olup 2 varaktır.

21- Risâle fi Redd Men Kale İhdâü'l-Fatihâ li Rûh-i Falan Fakad: Bu eser Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye bölümüne 1041 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Müellifin kendi el yazısıyla yazılmış olup 1 varaktır.

22- Risâle fi Savmi Âşûrâ: Bu eser Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye bölümüne 1041 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Müellifin kendi el yazısıyla yazılmış olup 4 varaktır.

23- Risâle fi Tarîki'l-İhtisâb ve'n-Nasîha: Bu eser Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye bölümüne 1041 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Müellifin kendi el yazısıyla yazılmış olup 2 varaktır.

24- es-Sârimü'l-Maslûl: Bu eser Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye bölümüne 1041 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Müellifin kendi el yazısıyla yazılmış olup 3 varaktır.

25- Sârimü'l-Vâridât: Bu eser Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye bölümüne 1041 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Müellifin kendi el yazısıyla yazılmış olup 9 varaktır.

26- Temyîzü'l-Fadıl ani'l-Mafdûl: Bu eser Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye bölümüne 1030 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Müellifin kendi el yazısıyla yazılmış olup 5 varaktır.

27- Tuhfetü'l-İhvân: Bu eser Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye bölümüne 0402 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Müellifin kendi el yazısıyla h.1167'de yazılmış olup 18 varaktır.

28- Ucâletü'z-Zâd fi Şerhi Zuhri'l-Me'âd fi Muârazâti Benâti Su'âd: Bu eser Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye bölümüne 1050 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Müellifin kendi el yazısıyla h.1190'da yazılmış olup 177 varaktır.

29- **et-Teshîl ve't-Tertîb**: Bu eser Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendî bölümüne 0389 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Müellifin kendi el yazısıyla h.1118'de yazılmış olup 70 varaktan ibarettir.

IV. “el-İthâfâtü's-Seniyye Fi'l- Ehâdîsi'l-Kudsiyye” Adlı Eserin Şekil Ve İçerik Açısından Değerlendirilmesi

Çalışmanın bu bölümde, 18. yüzyıl Osmanlı âlimlerinden Süleymaniye Müderrisi Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî'ye ait olan, kudsî hadislerin toplandığı, müellifin kendi el yazısıyla kaleme aldığı “el-İthâfâtü's-Seniyye fi'l-Ehâdîsi'l-Kudsiyye” adlı yazma eseri, şekil ve içerik açısından değerlendirilecektir. Çalışmamızın temelini oluşturan eser kudsî hadisleri içerdiği için öncelikle kudsî hadis kavramı hakkında bilgi verilerek, hadis ilmindeki yeri ve bu alanda yapılan çalışmalara değinilecektir.

A. Hadis İlminde Kudsî Hadisler

a. Kudsî Hadisin Tanımı

Kudsî hadis, rüya ve ilham yoluyla manası Hz. Peygamber'e bildirilmiş ve lafız olarak da Hz. Peygamber tarafından söylenmiş sözler olarak tarif edilir.²⁸ Burada mana Allah'a, söz ve ifade Resûlullah'a aittir.²⁹ İlahî hadis, Rabbânî hadis diye de adlandırılan kudsî hadislerle ilgili el-hadîsü'l-kudsî ifadesi bir terim olarak ilk defa XII. (H.VI) yüzyıldan itibaren bu konuda yazılmaya başlanılan derleme çalışmalarından sonra ortaya çıkmıştır. Tanımını ilk defa Şerefüddîn et-Tîbî yapmıştır. Terim olarak kudsî hadis; Allah tarafından vahiy, ilham, rüya gibi değişik bilgi edinme yolları ile anlamı Hz. Peygamber'e bildirilen O'nun tarafından kendi ifadesi ve üslûbuyla Allah'a nispet edilerek rivayet edilen Kur'ân'la bir ilgisi bulunmadığı gibi icaz vasfı da olmayan hadisler diye tanımlanmıştır.³⁰ Kudsî hadislerin icazı, Kur'ân'ın tertibine ve icazına benzemez. Üslup açısından ise diğer

²⁸ İbrahim Sâlih Subhî, **Ulûmu'l-Hadis**, Dâru'l-Ulûm. Beyrut: 1984, c. 1, s. 11.

²⁹ Abdullah Aydın, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, Timaş Yay. İstanbul: 1987, s. 65.

³⁰ Hayati Yılmaz, “**Hadis İlminde Kudsî Hadisler ve Bu Konuda Yapılan Çalışmalar**” SAÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sakarya: 1996, sy: 1, s. 170.

nebevî hadislere benzerler.³¹ Nebevî hadislere oranla sayıları çok az olup 200 civarında kudsî hadis tespit edilmiştir.³²

b. Hadislerin Taksiminde Kudsî Hadislerin Yeri

İslâm Dini'nin Kur'ân'dan sonra ikinci kaynağını hadisler oluşturmaktadır. Bu nedenledir ki bu kaynağın korunmasında önemli bir gayret sarf edilmiş; geleceğe aktarılmasında birçok teknik geliştirilmiş ve müstakil bir ilim dalı oluşturulmuştur. Hz. Peygamberin söz, fiil ve takrirlerinden oluşan sünnet aynı zamanda İslâm Medenîyetinin de oluşmasında önemli bir etken olmuştur.

Hz. Peygamber'in ümmetine bildirmiş olduğu emir ve yasakları genelde üç gruba ayırmamız mümkündür. İlki Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e Cebrail vasıtasıyla indirmiş olduğu vahiydir. Bu vahiy; okunan, kendisiyle ibadet edilen ve hiçbir harfinde değişiklik yapılmadan korunan, günümüze kadar da mütevatir bir şekilde ulaşan Kur'ân-ı Kerimdir. İkinci grup ise Hz. Peygamberin söz, fiil ve davranışlarından oluşan sünnetidir. Diğerisi ise yine kaynağı Yüce Allah'a ait olan ancak Hz. Peygamber'in ifadeleriyle vucûd bulan Kudsî hadislerdir.

İlahî hadis veya Rabbânî hadis de denilen bu hadis türü hakkında geçmişte müstakil çalışmalar yapılmış değildir. Bu bakımdan da kudsî hadis kavramının tarihi gelişim süreci hususunda net bilgiye sahip değiliz. Hatta kudsî hadislere dair yapılan derleme çalışmalarda başvurulmuş hadislerin büyük bir kısmı Kütüb-i Sitte'den alındığı ancak bu eserlerin müelliflerinin bu hadisleri, Kudsî Hadis şeklinde nitelendirdiklerini gösteren herhangi bir açıklamaya rastlanmadığı göze çarpmaktadır.³³

Hz. Peygamber, Yüce Allah'tan ilahî mesajı alarak insanlığa yukarıda zikredilen üç yolla aktarmıştır. Esas konumuzu teşkil eden kudsî hadisler ise kavli sünnetin içerisinde yer almaktadır. Ancak bu hadisler kaynağı bakımından Allah'a izafe edildiklerinden Hz. Peygamber'in sözlerinden oluşan nebevî hadislerden de ayrı tutulmaktadır. Aynı zamanda kudsî hadislerin bir vahiy yönü de bulunmaktadır. Bu konuda farklı düşünenler olsa da

³¹ İsmâuddin es-Sabâbatî, **Câmiu'l-Ehâdîsi'l-Kudsiyye**, Kahire: 2004, s. 13.

³² Ebû Hafs Muhammed en-Nuaymî, **Teyşîru'l-Mustalahi'l-Hadîs**, Mektebetü'l-Meârif. 2004, s. 158.

³³ Hayri Kırbasoğlu, **İslâm Düşüncesinde Sünnet**, Ankara Okulu Yay. Ankara: 2000, s. 240; bkz. es-Sabâbatî, **a.g.e.**, s. 13.

kudsî hadislerin vahiy yönünün ağır bastığını ifade edenler, kudsî hadisi temellendirmek için de vahiy kavramında da birtakım ayrımlara gitmişlerdir.³⁴

İslâm geleneğinde vahiy iki kısma ayrılmıştır. Birincisi vahy-i metlûvv olan Kur'ân'dır ki lafzı ve manası kat'î olarak Allah'a (c.c.) aittir. Yani Kur'ân lâfzen de mana itibariyle de Allah (c.c.) kelâmı olup bu hususta herhangi bir tartışma söz konusu değildir. İkincisi vahyi gayri metlûvv olan sünnettir ki bu da iki kısma ayrılır.³⁵ Birinci kısım kudsî hadis olup, bunların manasının Allah'a ait olduğu konusunda bir ihtilaf yoktur. Ancak lafzının Allah'a ait olup olmadığı hususu tartışma konusudur. Bazı âlimler kudsî hadislerin mana olarak Hz. Peygamber'e bildirildiğini ve lafızlarının Hz.Peygamber'in lisanında oluştuğunu savunmuşlardır. Eğer bu hadislerin lafızları Allah'a (c.c.) ait olsa idi bunlar da tıpkı Kur'ân gibi korunmuş olurlardı ki durum böyle değildir. Allah sadece Kur'ân vahyinin korunması hususunu üstlenmiştir.³⁶ İkinci kısım ise Hz. Peygamber'in diğer sünnetidir.

Selef uleması kudsî hadis rivayetlerinde sadece **قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيمَا يَرْوِيهِ** sigasını kullanmışlardır. Halef uleması ise kudsî hadisleri rivayet ederken **قَالَ اللَّهُ تَعَالَى** sigasını kullanmışlardır. Bu sigalardan dolayı ulemânın ekseriyeti, lafzın Hz.Peygamber'e manasının ise Allah'a (c.c.) ait olduğunu savunmuştur. Ebû'l- Bekâ ise bu görüşü savunarak Kur'ân'ın açık bir vahiyle hem lafzının hem de manasının Allah tarafından Hz. Peygamber'e indirildiğini; kudsî hadislerin ise lafızlarının Hz. Peygamber'e ait olduğunu manasının ise Allah (c.c.) katından ilham ve rüya yoluyla Resûlullah'a bildirildiğini söylemiştir.³⁷ Ancak kudsî hadislerin lafızlarının da Allah'a (c.c.) ait olduğunu savunanlar bunun metinde açık olduğunu; çünkü hadis metinlerinin sigasında Hz. Peygamber direk olarak **قال الله تعالى** lafzını kullandığını, aynı zaman da bazı hadislerin **يا بن آدم** şeklinde

³⁴ Yılmaz, **a.g.m.**, s. 163-195.

³⁵ Abdurrahman er-Racîhî, **Şerhu Akâidi's-Selef ve Ashâbi'l-Hadîs**, trs, c. 2, s. 3.

³⁶ Ahmed b. Ömer el-Hazîmî, **Şerhu Kitâbi't-Tevhîd**, Kahire, 1990, c.11, s.12.

³⁷ Muhammed Cemâlüddin el-Kasîmî, **Kavâidü't-Tahdîs min Funûni Mustalahi'l-Hadîs**, Daru'l-İlmiyye, Beyrut, trs, c.1, s. 65; Süleyman Ebu Şuhbe, **el-Vasît fi Ulûmi ve Mustalahi'l-Hadîs**, Beyrut, trs, c. 1, s. 213; İbrahim Salih Subhî, **Ulûmu'l-Hadîs**, Dâru'l-Ulûm, Beyrut 1984, c. 1, s.11.

başladığını belirtmişlerdir. Bu durum sözü söyleyenin muhatabına direk hitap etmesidir ki söz de ona aittir. Dolayısıyla kudsî hadislerin lafızları da Allah'a (c.c.) aittir.³⁸

c. Kudsî Hadisler ile Kur'ân'ı- Kerim Arasındaki Farklar

Hüküm olarak kudsî hadisler Kur'ân-ı Kerimden ayrılırlar ve aralarında bazı farklar vardır. Bu farkları şöyle sıralayabiliriz:

a) Kur'ân-ı Kerim'in okunması ibadettir ve karşılığında sevap vardır ancak kudsî hadis için böyle bir şey söz konusu değildir.³⁹

b) Kur'ân, hem lafzen hem de mana olarak vahyedilmiştir. Oysa Kudsî hadislerin lafızları böyle değildir.⁴⁰

c) Kur'ân, lafızları ve manası itibariyle mucizdir. Kudsî hadislerin lafızları böyle değildir.⁴¹

d) Kur'ân-ı Kerim başından sonuna kadar melek yani Cibril aracılığıyla ve mütevatir yolla indirilmiştir. Allah'a nispet edilmesi kesindir. Ancak kudsî hadisler bazen melek, bazen ilham, bazen de rüya yoluyla nazil olmuştur, âhâd yoluyla nakledildikleri için subutü kat'î değildir.⁴²

e) Abdesti olmayanın Kur'ân'a dokunması caiz olmamakla birlikte kudsî hadisler böyle değildir.⁴³

f) Namazda Kur'ân okunması gerekmektedir, ancak kudsî hadis bunun yerine geçmez hatta okunsa namazı ifsad eder.⁴⁴

g) Kudsî hadislerin manen rivayeti caizdir, ancak Kur'ân için bu söz konusu olamaz.⁴⁵

h) Kur'ân baştan aşağıya yazılmıştır. Sonradan da bir mushafta toplanmıştır. Ancak kudsî hadislerin böyle bir durumu yoktur.⁴⁶

³⁸ el-Hazîmi, **a.g.e.**, c. 11, s. 12.

³⁹ er-Racihî, **a.g.e.**, c. 2, s. 3.

⁴⁰ Ebû Şuhbe, **a.g.e.**, c. 1, s. 213.

⁴¹ er-Racihî, **a.g.e.**, c. 2, s. 3.

⁴² Ebû Şuhbe, **a.g.e.**, c.1, s.213.

⁴³ er-Racihî, **a.g.e.**, c. 2, s. 3.

⁴⁴ Yılmaz, **Hadis Tetkikleri Dergisi**, s. 1: 2003, s. 172; Bkz. et-Trabzonî Mehmed Medenî, **el-İthâfâtü's-Seniyye fi'l-Ehâdîsi'l-Kudsiyye**, s. 188.

⁴⁵ Ebu Şuhbe, **a.g.e.**, c.1, s.213.

⁴⁶ Subhî, **a.g.e.**, c. 1, s. 12.

d. Kudsî Hadislerin Değeri

Kudsî hadisler, Hz. Peygamber'in Allah'a izafe ettiği hadisler olmakla birlikte isnad açısından ahad haberlerdir. Bu hadisler, manen Allah'ın kelimidir ve O'na izafe edilmiştir ancak Kur'ân gibi mu'ciz lafızlar değildir. Mana olarak Hz. Peygamber'e Allah tarafından ilham veya rüya yoluyla bildirilmiştir. Hz. Peygamber de bu hadisleri kendi lafızlarıyla ümmetine aktarmıştır. Yani Kur'ân, Cibril vasıtasıyla Hz. Peygamber'e indirilirken kudsî hadisler vasıtasız olarak vahyedilmiş ve Hz. Peygamber de bunları kendi ifadeleriyle aktarmıştır.⁴⁷

Bu tür hadislerin kudsî olarak nitelendirilmesi manasının Allah'a ait olmasından dolayıdır. Hadis olarak isimlendirilmesi ise ifade ediliş bakımından Hz. Peygamber tarafından dile getirilmeleri sebebiyledir. Bu hadislerin Allah'a izafe edilmeleri, onların sabit ve sahih hadis oldukları anlamına gelmez. Buradaki "kudsî" kelimesi sadece sözün kaynağını gösterir. Tıpkı nebevî hadisler gibi sahih, hasen ve zayıf olup olmadıklarını anlamak için incelemeye ve değerlendirmeye tâbi olan hadislerdir. Âhâd yolla nakledilmeli ve sıhhat açısından araştırma konusu olmaları açısından nebevî hadislerle ortak noktaları bulunmaktadır. Yine kudsî hadislerin itikadî ve hukukî açıdan delil sayılıp sayılmayacağı hususundaki hüküm, haber-i vâhidin bu konudaki durumu ile aynıdır. Yani sahih ve delil olabilecek nebevî hadisin şartları ne ise kudsî hadis de bu şartları aynen taşımalıdır.⁴⁸

e. Kudsî Hadislerin Konuları Ve Üslûbu

Kudsî hadislerin konu ve üslupları Kur'ândan ve diğer nebevî hadislerden farklıdır. Bu hadislerde ahkâm konuları yer almaz. Bunun yerine Allah'ın zat ve sıfatları,⁴⁹ rahmetinin genişliği, ihsanının bolluğu, bazı ibadetlerin fazileti ve güzel ahlak,⁵⁰ kulluğun kuvvetlendirilmesi, itaat ve mendup olan şeyler, münkerden ve günahlardan sakındırma, iyiliğe ve hayra davet, nefsi Allah sevgisine yönlendirme, Allah'ın rızasını talep etme, cennetle müjdeleyip cehennemden sakındırma gibi konuları içerirler.⁵¹

⁴⁷ Kırbaoğlu, **a.g.e.**, s. 241; Muhammed Ebû Zehv, **el-Hadîs ve'l-Muhaddisûn**, Kahire: 1959, s. 16.

⁴⁸ Yılmaz, **a.g.m.**, s. 170; bkz. es-Sabâbatî, **a.g.e.**, c. 1, s. 19.

⁴⁹ Enbiya Yıldırım, **Kudsî Hadisler Üzerine Genel Bir Değerlendirme**, c.ü İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. 13. 2009, s. 40.

⁵⁰ Yılmaz, **Kudsî Hadis, DİA.**; c. 41, s. 318.

⁵¹ es-Sabâbatî, **a.g.e.**, c. 1, s. 20.

Kudsî hadisler Hz. Peygamber tarafından ifade edildiğinden her şeyden önce bunlar bir beşer üslûbuyla söylenmiştir. Kur’ân gibi ilahî bir üslupları yoktur. Nebevî hadislerin üslubuyla hemen hemen aynıdırlar. Mesela Allah’ın daima birinci şahıs olarak hitap etmesi dikkat çeker. Muhatapları da genellikle Hz. Peygamber, insanlar ve meleklerdir.⁵² Kendisiyle kulları arasında geçen karşılıklı konuşma hâkimdir. Kısacası kudsî hadislerin üslûbu her ne kadar eşsiz bir üslûba sahip olan Kur’ân’dan farklı olsa da bunlarda Allah’ın celâl ve azametini insana hissettiren takdîs ve tenzîh ifadeleri de bulunmaktadır.⁵³

f. Müstakil Kudsî Hadis Kitapları

Kudsî hadisler ilk dönemlerde diğer nebevî hadislerin toplandığı hadis kitaplarında dağınık bir şekilde yer almıştır. 12.yy.’dan itibaren müstakil eserler derlenmeye başlanmış olup ilk eser Zâhir b. Tâhir eş-Şehhâmî’nin *Kitâbu’l-Ehâdisi’l-Kudsiyyesi*’dir ki bu eser günümüze ulaşmamıştır. Muhyiddîn İbnü’l-Arabî’nin 101 kudsî hadisi ihtiva eden *Mişkâtü’l-Envâr* adlı eseri o dönemin önemli eserlerindedir.⁵⁴

Ülkemizde kudsî hadislerle ilgili en kapsamlı eser, üzerinde çalıştığımız Mehmed Medenî Efendî’nin eseridir ki bunun hakkında ileride geniş bilgi verilecektir. Bunun dışında bu alandaki eserler daha çok kırk kudsî hadis veya Ahmed eş-Şerabasî’nin *el-Ehâdisü’l-Kudsiyyesi* gibi Arapça olarak yazılan eserlerin Türkçe’ye tercüme edilmesi şeklindedir. Literatürü araştırdığımızda daha çok son dönemlerde bu alanda müstakil eserler yazılmaya başlandığını görmekteyiz. Ülkemizde ise kudsî hadisler üzerine Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Hadis Anabilim Dalında Hayati Yılmaz’ın 1992 yılında “ Hadis İlminde Kudsî Hadisler” adlı yüksek lisans tezi hazırladığını daha sonra yine “Hadis İlminde Kudsî Hadisler ve Bu Konuda Yapılan Çalışmalar” adıyla Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisinde 1996’da bir makale yayınladığını görmekteyiz. Bu çalışmaların bu alanda kapsamlı bir araştırma olduğunu düşünmekteyiz. Ancak bu yayın ve çalışmadan sonra özellikle Mısır’da basılan önemli eserler olduğuna da şahit olduk. Ayrıca Prof. Dr. Enbiya Yıldırım’ın Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisinde “Kudsî Hadisler Üzerine Genel Bir

⁵² Yıldırım, **a.g.e.**, s. 40.

⁵³ Yılmaz, **a.g.m.**, s. 173; bkz. Yusuf el-Cûdî, **Tahrîru Ulûmi’l-Hadîs**, Beyrut: 2003; c.1, s. 38.

⁵⁴ Yılmaz, **a.g.md.**, DİA., s. 319.

Değerlendirme” adlı makalesi yayımlanmıştır. Kudsi hadisler üzerine ilk dönemlerde ve son dönemlerde yapılmış çalışmalardan bazıları şunlardır:

1-Abdurraûf el-Münâvî'nin *el-İthâfâtü's-Seniyye bi'l-Ehâdîsi'l-Kudsiyye* adlı eserinde 272 kudsi hadis bulunmaktadır. 1987 yılında Kahire'de basılmıştır.

2- Ali el-Kârî'nin *el-Ehâdîsü'l-Kudsiyyetü'l-Erbainiyye* adlı eseri: Bu eseri Hasan Hüsnü Erdem tercüme etmiş ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları'ndan 1982 yılında “Kırk Kudsi Hadis” ismiyle basılmıştır. Ayrıca eserin el yazması Beyazıd Kütüphanesinde Beyazıd Bölümü 2268/4 arşiv numarasıyla yazarın kendi el yazması 46 varak olarak tarihsiz, yazma kayıtlarında mevcuttur.

3- İsmâüddîn es-Sabâbatî'nin *Câmiu'l-Ahâdîsi'l-Kudsiyye* adlı eseri: Bu kitap 3 cilt olarak 2004'te Kahire'de basılmıştır. Esere bir mukaddime ile başlar sonra da kudsi hadis hakkında bilgi verir. Yazar eserde kullandığı kaynaklarını belirttikten sonra kitabını bölümlere ayırmıştır. Kitabı't-Tevhîd ile başlayan eser Kitabı'l-Enbiyâ ile sona erer. Yazar eserde zikrettiği hadislerin derecelerini bildirmekte, senetlerini ve kaynaklarını açıkça yazmaktadır. Ayrıca hadisler hakkında hadis imamlarının görüşlerini de bildirmektedir. Kapsamlı bir kudsi hadis kitabı olduğunu düşünmekteyiz.

4- Mustafa el- Adevî'nin *es-Sahîhu'l-Müsned mine'l-Ehâdîsi'l-Kudsiyye*: 1989'da Mısır'da basılmıştır.

5- Ali İbn Belebânî el Makdisî, *el-Mekâsidu's-Seniyye fi'l-Ehâdîsi'l-Kudsiyye*: Muhammed el-Hatravî tarafından neşredilen eser, 1988 yılında hem Şam'da hem de Beyrut'ta basılmıştır.

6- Abdülkadir İrfân'nın *el-Câmiu's-Sahîh li'l-Ehâdîsi'l-Kudsiyye* adlı eseri 2002 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

7- Zekeriyya Amirat'ın *el-Ehâdîsü'l-Kudsiyyetü's-Sahihyye* adlı eseri 2004 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

8- Abdulğani en-Nablûsî'nin *el-Ehâdîsü'l-Kudsiyye* adlı eseri tarihsiz olarak Mısır'da basılmıştır.

9- 400 kudsî hadisi ihtiva eden *el-Ehâdîsü'l-Kudsiyye* adlı eser Mısır Din İşleri Kurulu tarafından hazırlanmıştır.⁵⁵

10- Seyyid Mübârek'in *el- Ehâdîsü'l-Kudsiyye* adlı eseri 2000 yılında Kahire'de basılmıştır.

11- Ömer Allûşî'nin *el-Cami fi'l-Ehâdîsi'l-Kudsiyye* adlı eseri 2001 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

12- Muhammed el-Amilî'nin *Cevâhiru's-Seniyye fi'l-Ehâdîsi'l-Kudsiyye*: Eserin sonunda hicri 1302 de tamamlandığı kaydı mevcuttur. Hayati Yılmaz bu eserin Ali el-Mahallatî tarafından 1302 de Bombay'da neşredildiğini belirtmiştir.⁵⁶

13- Cemâl Muhammed eş-Şâkirî'nin *el-Ehâdîsü'l-Kudsiyye* adlı eseri 2011 yılında Kahire'de basılmıştır.

14- Âdil Ebû Muyatî'nin *el-Ehâdîsü'l-Kudsiyye* adlı eseri, 2002 yılında Kahire'de basılmıştır.

15- Yûsuf el-Hâc Ahmed'in *Mevsûatü'l-Ehâdîsi'l-Kudsiyyeti's-Sahîhiyye ve'-Zâifiyye* isimli ve 615 sahifelik hacimli eseri, 2004 yılında yapılmış olan bir çalışmadır.

16- Ali Abdullah Muhammed'in *el-Ehâdîsü'l-Kudsiyye* adlı eseri 2004 yılında Medine'de basılmıştır.

B. “el-İthâfâtü's-Seniyye fi'l-Ehâdîsi'l-Kudsiyye” Adlı Eserin Şekilsel/Biçim Özellikleri

Üzerinde tahkik çalışması yaptığımız eserin beş adet tam, bir adet de ders notu niteliğinde olduğunu düşündüğümüz 8 varaktan oluşan eksik bir nüshası bulunmaktadır. Eserin müellife ait olan el yazması nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye bölümüne 1041 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Eserin zahiriyesinde kitabın adı yazmaktadır. Vakıf mührü mevcuttur. Eserin içerisindeki bazı konuların sayfa numaralarının bu bölümde yazıldığını görmekteyiz. Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî'nin kendi talik hattıyla kaleme aldığı eser Arapça'dır. Eserde müellif hattı olduğu kaydı bulunmaktadır.

⁵⁵ es-Sabâbatî, **a.g.e.**, s. 17

⁵⁶ Bkz. Yılmaz, **a.g.m.**, s. 180.

Eserin sayfa numaraları müellif tarafından sağ üst köşeye konulmuştur. 69 varaktan ibarettir. Her sayfada 25 satır vardır. Eserin kâğıdı iyi durumda ve okunabilmektedir. Fasıllar başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmış olup haşiyesi ve lahikası vardır. Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî'nin sonradan metinde eksikler tespit ettiği ve eklemeler yaptığı, bazı fazlalıkları ya da yanlış gördüğü yerleri de kırmızı kalemle tamamen karaladığı tespit edilmiştir. Müellif nüshanın sonuna eserini 1191 yılında tamamladığının kaydını düşmüştür.

C. Nüshaları

Yukarıda da belirttiğimiz üzere el yazması olarak eserin beş adet tam nüshası bir adet de 8 varak eksik bir nüshası bulunmaktadır. Bunların dışında eserin h.1292 yılında İstanbul'da basılmış, 16 sahifeden oluşan eksik bir baskısı ve h.1323 ve h.1358 yıllarında Haydarabat'ta basılmış nüshaları vardır. Bunların dışında yaptığımız inceleme ve araştırma sonucunda eserin başka bir nüshası ve baskısına rastlanamamıştır. Bazı kaynaklarda h.1400 yılında Kahire'de basıldığı kaydedilmekteyse de yapılan araştırma sonucunda bu baskıya ulaşamamıştır. Diyanet İslâm Ansiklopedisinin'de Trabzonî'nin bu eserinin M.Emin en-Nevevî tarafından Kahire'de neşredildiği belirtilse de⁵⁷ yaptığımız araştırmada bu esere ulaşamamıştır. Ancak Abdurraûf el-Münâvî'nin bu isimde bir eserinin olduğu, içerisinde 272 kudsî hadisin bulunduğu ve Medenî'nin eseriyle alakası olmadığı anlaşılmıştır. Bu iki eserin isminden dolayı karıştırılması kuvvetle muhtemeldir.

Ali Fikri Yavuz tarafından “*Kırk Kudsî Hadis*” ismiyle tercüme edilen eserin Medenî'ye nispet edilmesi de doğru değildir. Medenî'nin bu eseri 864 hadisten ibaret olup kırk hadis değildir. Tercüme edilen bu eser, muhtemelen Muhammed el-Meydânî'nin eseridir.⁵⁸

1- Müellif Nüshası: Yukarıdaki eserin biçimsel özellikleri başlığında bu nüsha hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

2- Kayseri Nüshası: Bu nüsha 131 arşiv numarasıyla Kayseri Raşid Efendî Eski Eserler Kütüphanesine Raşid Efendî bölümüne kayıtlıdır. Eser 1193 yılında Ali b.

⁵⁷ Yılmaz, a.g.md., s. 320.

⁵⁸ Yılmaz, a.g.m., s. 183.

Muhammed tarafından istinsah edilmiştir. Eser 55 varaktan oluşmaktadır. Müellif nüshası gibi konu başlıkları ve hadislerin baş tarafları kırmızı kalemle yazılmıştır. Haşiyeler aynen yazılmış lahikalar ise metne yerleştirilmiştir. Eser iyi durumda ve gayet okunaklıdır. Diğer nüshaların tarihlerine baktığımızda müellif nüshasından istinsah edilmiş olduğunu anlamaktayız. Çünkü diğer nüshaların hepsi bu tarihten sonra istinsah edilmiştir.

3- Topkapı Nüshası: Bu nüsha Topkapı Kütüphanesi Emanet Hazinesi Bölümüne 0673 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. 21 satırdan ve 122 varaktan oluşmaktadır. 1195 yılında Ahmet Said tarafından istinsah edilmiştir. Konu ve bölüm başlıkları kırmızı renkle yazılmıştır.

4- Fatih Nüshası: Bu nüsha Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümüne 0673 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. İsmail b. Ali tarafından h. 1223 yılında istinsah edilmiştir. Haşiyeleri aynen yazılmış olup konu başlıkları ve bölüm başlıkları kırmızı kalemle belirtilmiştir. 114 varaktan ve her varakta 19 satırdan oluşmaktadır.

5- Hacı Mahmûd Efendî Nüshası: Bu nüsha Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmûd Efendî bölümüne 0679 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Eser Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî'nin nüshasından h. 1224 yılında Hafız Hüseyin el-Hâtîb tarafından istinsah edilmiştir. Eser 161 varaktan ve 17 satırdan oluşmaktadır. Tıpkı diğer nüshalar gibi konu başlıkları kırmızı kalemle yazılmıştır.

6- Eserin bu tam nüshalarından başka Milli Kütüphane'de 06 MK. Yz. A 3786/2 envanter numarasıyla kayıtlı 1800 yılında basılmış mukavva bir cilt içerisinde 8 varaktan ibaret olan eksik bir nüshası da bulunmaktadır.

7- Yine bir başka eksik nüsha da Süleymaniye Kütüphanesi H. Hayri Abdullah Efendî Bölümüne 078 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Bu nüsha h. 1293 yılı İstanbul baskısı olup 8 varaktan ibarettir. Kitabın ikinci bölümünün bir kısmını ihtiva etmektedir. Muhtemelen kitabın diğer kısımları kaybolmuş ve sadece bu bölüm muhafaza edilebilmiştir.

8- Arşiv taraması yaparken King Suûd Üniversitesi arşivine kayıtlı Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendînin üzerinde çalıştığımız bu eserin ilk bölümüne ait 7 varaktan ibaret bir müsveddeye rastladık. Bu müsveddede herhangi bir tarih bulunmamaktadır. Müellifin kendi el yazısıyla yazılmış olup daha çok bir ders notu ya da müsvedde olduğu izlenimini vermektedir. Suûdî Arabistan arşivlerinde böyle orijinal bir nüshanın bulunması bize,

müellif Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî'nin bu eseri Medine'de veya Mekke'de kaldığı zaman yazmaya başladığı ya da yazmaya niyet edip orada bıraktığı, daha sonra da İstanbul'a gelerek ömrünün sonlarına doğru bu eseri yazdığını düşündürmektedir.

Eserin nüshalarının Müstensihleri hakkında yaptığımız araştırmada onların hayatlarıyla alakalı bilgilere ulaşamamıştır. Medenî Efendî'nin el yazması eseri bir müsvedde şeklindedir. Müstensihlerin nüshaları ise bir kitap niteliğindedir. Nüshaların istinsah tarihi ise müellifin vefatına yakın zamanlarda oldukları görülmektedir. Dolayısıyla nüshaları yazanların dönemin müstensihleri olduklarını düşünmekteyiz.

D. Eserde Takip Edilen Yöntem

“*el-İthâfâtü's-Seniyye fi'l-Ehâdisil'-Kudsiyye*” adlı eser, kudsî hadisler alanında yapılan önemli çalışmalardan biridir. Eserde toplam 864 kudsî hadis bulunmaktadır.⁵⁹ Mehmet Medenî mukaddimesinde eserle ilgili bilgi vermiş; kitabını üç bölüm halinde tertip ettiğini ve sonunda da bir hatimenin olduğunu belirtmiştir. Birinci bölüm (قال) “kâle” ile başlayan kudsî hadislerle ayırmıştır. İkinci bölüm ise (يقول) “yekûlu” ile başlayan hadisleri içermektedir. Üçüncü ve son bölümde ise müellif, bu iki lafız dışında manasının Allah'a ait olduğunu başka karinelere anlattığımız hadislerle yer vermiştir. Bu üçüncü bölümü alfabetik sıraya göre tanzim etmiştir. Bu bölümde alfabetik harfleri kırmızı kalemle başlık yaparak altlarında bu harfle başlayan hadisleri zikretmiştir. Hatime bölümünde ise kudsî hadisin manasını ve Kur'ân ile arasındaki farkları belirtmiştir.

Müellifimiz hadisin sonunda rivayetin sahâbî ravisini ve hangi kaynaklarda tahrir edildiğini belirtmiştir. Bazen bir kaynak zikrederken bazı hadislerde de birden çok kaynak zikretmektedir. Bazı hadislerin derecelerinden, senedinin zayıf olduğundan ve ravîlerin durumlarından bahsetmiştir. Müellif, bazı hadislerde geçen bazı kelimelerin sözlük anlamını haşiyede belirtmiştir. Bazen de kelimenin üstüne ya da altına uygun bir yere açıklamalar yapmıştır. Müellif eserini oluştururken gerek eserine almış olduğu hadislerden gerekse eserinin isminden dolayı Münâvî'den etkilendiğini görmekteyiz. Münâvî'den yaklaşık 170 yıl sonra vefat eden müellifimizin eserinin ismi de Münâvî'nin eseriyle benzerlik arz etmektedir. Münâvî eserinin ismini *el-İthâfâtü's-Seniyye bi'l-Ehâdisi'l-*

⁵⁹ Ömer Allûşî, *el-Câmî fi'l-Ehâdisi'l-Kudsiyye*, Beyrut: 2001, s. 8.

Kudsiyye koymuş; Müellif ise *el-İthâfâtü's-Seniyye fi'l-Ehâdisi'l-Kudsiyye* koymuştur. Zaman zaman haşiyesinde Münâvî'den açıklamalar almaktadır. Bundan dolayı müellifimizin Abdurraûf el-Münâvî'den etkilendiğini söyleyebiliriz. Bütün bu açıklama ve haşiyeler tahkikli metnimizde dipnot olarak belirtilmiştir.

E. Eserin Muhteva Açısından Değerlendirilmesi

Müellif, eserinde hadis kaynaklarında tahrir edilmiş kudsî hadisleri toplamaya çalışmıştır. Eserde 864 kudsî hadis bulunmaktadır. Alanında yazılmış en hacimli eserlerden biridir. Eserin ilk bölümünde yer alan ve (قال) ile başlayan 168 hadisi Türkçe'ye tercüme ederek metnin sonuna koyduk. Muhteva açısından eseri değerlendirecek olursak bu hadislerde genelde ahkâm konuları yer almamaktadır. Eseri incelediğimizde Allah'ın zât ve sıfatları, rahmetinin genişliği, ihsanının bolluğu, bazı ibadetlerin fazileti ve güzel ahlak, kulluğun kuvvetlendirilmesi, itaat ve mendup olan şeyler, münkerden ve günahlardan sakındırma, iyiliğe ve hayra davet, infak, sadaka, Allah'ı çokça zikretme, nefsi Allah sevgisine yönlendirme, Allah'ın rızasını talep etme, cennetle müjdeleyip cehennemden sakındırma gibi konuları içerdiği ve bu konularla ilgili birçok hadisin yer aldığı tespit edilmiştir.

F. Birinci Bölümde Geçen Kudsî Hadislerin Sıhhat Açısından Değerlendirilmesi

Eserin birinci bölümünde yer alan 168 kudsî hadisin az bir kısmının sıhhati hakkında müellif bilgi vermiştir. Geriye kalan hadisleri ise araştırarak sıhhat derecelerini hadislerin sonuna kaydettik.

SAHİH	HASEN	ZAYIF	MEVZÛ	BİLİNMEYEN
82 ADET	5 ADET	72 ADET	1 ADET	8 ADET
% 47	% 3	%42,5	% 0,5	%7

Yaptığımız araştırmada eserde yer alan 82 hadisin sahih, 5 hadisin hasen, 72 hadisin ise zayıf, 1 hadisin mevzû olduğu tespit edilmiştir. Geriye kalan 8 hadisin de sıhhat derecesi hakkında bilgiye ulaşamadık. Hadislerin sıhhati hakkındaki bu değerlendirmelerden hareketle, araştırma konusu olan eserin birinci bölümündeki kudsî hadislerin yarısından fazlasının âlimlerce sahihliğine hükmedilen rivayetlerden; geriye kalanın ağırlıkta zayıf hadislerden olduğu; eseri kullanırken bu hususun dikkate alınması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

G. Birinci Bölümde Geçen Hadislerin Konularına Göre Değerlendirilmesi

Birinci bölümde yer alan kudsî hadislerin genellikle iman ve ibadet hakkında olduğunu görmekteyiz. Bunun dışında beş vakit namazın vaktinde kılınması ve fazileti, ramazan orucu ve insanı bütün belalardan koruyacağı, Allah'tan başkasına kulluk etmenin sakıncaları ve karşılığındaki ceza, ibadetler karşısında Allah'ın kıyamet gününde vereceği karşılık, kaza ve kader, insanların maruz kaldıkları hastalık ve musibetler karşısındaki durumları, sadaka ve malda infak etmenin fazileti ve karşılığı, salih amel, Allah'ın rahmetinin bolluğu, Allah'ın yarattıkları karşısında kulun acziyeti, Hz. Yûnus'un (a.s.) fazileti, Hz. Davûd (a.s.), Hz. Mûsâ (a.s.), Hz. İsa (a.s.) ile Allah arasındaki diyaloglar, sıla-i rahimin fazileti, Allah için sevme ve bir araya gelme, cennet nimetleri, kıyamet günü fasıkların maruz kalacağı muameleler, kelime-i tevhîd, sabrın karşılığı, Allah'ın merhametinin bolluğu, öfkeye hâkim olma, Allah'ı çokça zikretme, emanete sahip çıkma, şeytanın Allah'la diyalogu, İsrail oğullarının Hz. Mûsâ (a.s.) ile diyalogları, takva, insanların birbirlerine zulmetmemeleri ve çalışana ücretinin zamanında verilmesi gibi konuları içerdini görmekteyiz.

H. Birinci Bölümde Yer Alan Kudsî Hadislerin Kaynak Açısından Değerlendirilmesi

Müellif eserinin birinci bölümünde yer alan 168 kudsî hadisin tahririni yapmış ve sahabî ravisinin ismini zikretmiştir ancak “kitab” ve “bab veya hadis” vermemiştir. Biz bunları detaylı bir şekilde tespit ettik.

BUHÂRÎ	MÜSLİM	TİRMİZÎ	EBÛ DÂVÛD	İBN MÂCE	DÂRİMÎ	MÛSNEDÛ AHMED
21	14	6	3	5	3	35

Hadislerin çoğunun; Taberânî'nin Mu'cem'inde, Beyhakî'nin Şu'abu'l-Îmân adlı eserinde geçtiği görülmüştür. Hadisler kaynaklarına göre tasnif edilerek yukardaki tabloda gösterilmiştir. Sonuç olarak toplam 87 hadisin Kütübü Tis'a'da geri kalan hadislerin ise diğer hadis kaynaklarında geçtikleri tespit edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

“el-İTHÂFÂTÜ’S- SENİYYE Fİ’-L EHÂDÎSİ’L-KUDSİYYE” ADLI ESERİN BİRİNCİ BÖLÜMÜNÜN TAHKİK, TAHRİC ve TERCÜMESİ

I. Tahkikte İzlenilen Yöntem

“*el-İthâfâtü’s-Seniyye fi’l-Ehâdisil’-Kudsiyye*” adlı eser, kudsî hadisler alanında yapılan önemli çalışmalardan biridir. Eserde toplam 864 kudsî hadis bulunmaktadır. Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî mukaddimesinde eserle ilgili bilgi vermiş; kitabını üç bölüm halinde tertip ettiğini ve sonunda da bir hatimenin olduğunu belirtmiştir. Birinci babı (قال) “kale” ile başlayan hadislere ayırmıştır. Aşağıda tahkik edilmiş metni verilen eserin bu bölümünü tahkik ederken başlıca şu hususlara dikkat edilmiştir.

El yazması eserin mevcut 4 nüshasının birinci bölümleri karşılaştırılmıştır. Nüshaların Kayseri nüshasına “ق”, Fatih Nüshasına “ف”, Topkapı Nüshasına “ت”, Mahmut Efendi Nüshasına “م” rumuzu verilmiştir. Nüshaların müellif nüshalarıyla arasında fazla bir farkın olmadığı ancak bazı eksik kelimelerin ve yazım hatalarının bulunduğu tespit edilmiş ve bu tespitler dipnotlarda belirtilmiştir. İşaret olarak da asıl nüshada olup diğer nüshalarda eksik olan kelimeler (-) ile, asıl nüshada olmayıp da diğer nüshalarda olan kelimeler ise (+) ile gösterilmiştir. Yaptığımız karşılaştırmada müellif nüshasına en sadık nüshanın Hafız Hüseyin el-Hâtib tarafından istinsah edilen Mahmûd Efendî Nüshasının olduğunu tespit ettik.

Hadislerin geçmiş olduğu kaynaklar dipnotlarda gösterildi. Tahrir yaparken Kütüb-i Tis’a esas alınmakla beraber müellifin zikrettiği kaynaklar da belirtildi. Hadislerin sıhhat dereceleri tespit edilerek kaynakları belirtildi.

Müellifin haşiyelerde yazmış olduğu açıklamalar dipnotlarda gösterildi. Ana metnin içinde kırmızı yazıyla belirtmiş olduğu bir ya da birkaç kelime olan açıklamalar orjinaline uygun olarak parantez içerisinde kırmızı yazıyla metnin içinde gösterildi.

Metinde müellifimizin kırmızı yazıyla belirttiği varak numaraları ve bölüm başlıkları aynen kırmızı olarak belirtildi.

Her hadis için satır başına numara konularak hadisler tek tek numaralandırıldı ve metnin uygun yerlerine noktalama işaretleri konuldu.

II. Eserin Birinci Bölümünün Tahkikli Metni

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين

الحمد لله الذي أنزل أهل الحديث منازل الأبرار، والصلاة والسلام على سيدنا محمد سيد الأخيار، وعلى آله وأصحابه الذين وقوا شرّ نار الأنيار، وعلى التابعين لهم بإحسان إلى يوم القرار، أما بعد:

فيقول العبد الضعيف الراجي عفو ربّه الغني الشيخ محمد المدني: هذا كتاب أوردت فيه ما وقفت عليه من الأحاديث القدسيّة الواردة بالأسانيد عن خير البريّة، مرتّبًا على ثلاثة أبواب وخاتمة، الباب الأوّل فيما صدر بلفظ قال، والباب الثاني فيما صدر بلفظ يقول، والباب الثالث فيما لم يصدر بهما؛ بل يذكر في أثناء الحديث كلام الله تعالى، ممزوجًا بالحديث والخاتمة فيما يتعلّق بتعريف الحديث القدسي وما يتعلّق به، وسمّيته بـ"الإتحافات السنّية في الأحاديث القدسيّة".

الباب الأوّل

1- قال الله عز وجل: أذكروني بطاعتي أذكركم بمغفرتي، فمن ذكرني وهو مطيع فحقّ عليّ أن أذكره ممّي بمغفرتي، ومن ذكرني وهو لي عاصٍ فحقّ عليّ أن أذكره بمقت. أخرجه الديلمي في مسند الفردوس، وابن عساكر عن أبي هند الداري.⁶⁰

2- قال الله تعالى: يا ابن آدم لا تعجز⁶¹ عن أربع⁶² ركعات (أي صلاتها) من أوّل النهار أكفّك آخره. أخرجه الطبراني في الكبير عن النّوّاس⁶³ بن سمعان،⁶⁴ وأحمد في مسنده، والطبراني في الكبير، وابن عساكر عن أبي الدرداء، وأحمد في مسنده، وأبو داود، وأبو يعلى، وابن منده،⁶⁵ والطبراني في الكبير، والبيهقي عن نعيم بن همار⁶⁶ الغطفاني.⁶⁷

⁶⁰ مسند الفردوس للديلمي 179/3 ، شعب الإيمان للبيهقي 174/2.

⁶¹ عجز عن الشيء من باب ضرب ضعف عنه ومن باب فعل لغة وعجز عجزًا من باب تعب لغة البعض قيس عيلان وهذه اللغة غير معروف عندهم.

⁶² قيل هذه الأربع الفجر وسنته.

⁶³ نواس ككتان ابن سمعان الصحابي. قاموس.

⁶⁴ بكسر السين وفتح منه. قاموس.

⁶⁵ بهاء ساكتة.

⁶⁶ أقول نعيم بن همار بفتح فشدّ ويقال هبار بتشديد موحدة وهذار بدال مشدّدة وخمار تجار معجمة وهمام وهمان. قاموس.

⁶⁷ مسند أحمد 287/5 ، أبو داود صلاة 300 ، السنن الكبرى للبيهقي 141/6 ، مسند أبي يعلى 294/3.

3- قال الله تعالى: لا تعجز⁶⁸ ابن آدم أن تصليَ أوّل النهار أربع ركعات أكفك آخر يومك . أخرج البغوي عن أبي مرّة الطائفي.⁶⁹

4- قال الله تعالى: يا ابن آدم صلّ لي أربع ركعات من أوّل النهار أكفك آخره . أخرج أحمد عن أبي مرّة الطائفي، والترمذي وقال حسن غريب عن أبي الدرداء وأبي ذرّ، والطبراني في الكبير عن أبي أمامة وابن قانع وابن مندة⁷⁰ عن سعد بن قيس ، وابن حبان، والطبراني في الكبير، والبيهقي عن نعيم بن همار.⁷¹

5- قال الله تعالى: إني والجنّ والإنس في نبأ عظيم، أخلق ويُعبدُ غيري، وأرزق ويُشكرُ⁷² غيري. أخرج الحكيم الترمذي في مسند الفردوس، والحاكم في تاريخه، والبيهقي في شعب الإيمان، والديلمي في مسند الفردوس، وابن عساكر عن أبي الدرداء.⁷³

6- قال الله تعالى: من لم يرض بقضائي ولم يصبر على بلائي فليتمس رباً سواي. أخرج الطبراني في الكبير وابن عساكر عن سعيد بن زياد بن أبي هند الداريّ عن أبيه عن جدّه عن أبيه زياد عن أبي هند.⁷⁴

7- [2ظ] قال الله من لم يرض بقضائي وقدري فليتمس رباً غيري . أخرج البيهقي في شعب الإيمان وابن النجار عن أنس.⁷⁵

8- قال الله تعالى: إنّ عبداً (مكثفاً) أصححت⁷⁶ جسمه ووسعت عليه في رزقه لا يفد⁷⁷ إليّ في كل خمسة أعوام لمحرورم.⁷⁸ أخرج ابن عدي والبيهقي، وابن عساكر عن أبي هريرة.⁷⁹

9- قال الله: يا ابن آدم ما ذكرتني شكرتني وما نسيتني كفرتني . أخرج ابن شاهين في الترغيب في الذكر، والخطيب، والديلمي، وابن عساكر عن أبي هريرة وفيه المعلّى بن الفضل له مناكير.⁸⁰

10- قال الله عزّ وجلّ: إذا ابتليت عبداً من عبادي مؤمناً فحمدني وصبر على ما ابتليته فإنه يقوم من مضجعه ذلك كيوم ولدته أمه من الخطايا، ويقول الربّ للحفظة إني أنا قيّدت عبدي هذا وابتليته⁸¹ فأجروا له ما كنتم تُجرون له

ت- تعجز.⁶⁸

⁶⁹ مسند أحمد 141/37، مسند ابى يعلى 294/3، شرح السنّة للبغوي 414/1.

⁷⁰ بهاء ساكنة.

⁷¹ مسند أحمد 287/5 . السنن الترمذي صلاة 346، صحيح ابن حبان 273/6 . شعب الإيمان للبيهقي 68/3.

⁷² قوله ويعبد ويشكر مبنيان للمفعول معه.

⁷³ شعب الإيمان للبيهقي 310/6 . مسند الفردوس للديلمي، 179/3 . تاريخ دمشق لابن عساكر 350/5.

⁷⁴ المعجم الكبير الطبراني 320/22، تاريخ دمشق لابن عساكر 60/21.

⁷⁵ شعب الإيمان للبيهقي 377/1.

ف- أصبحت. ف، ت+ له.⁷⁶

⁷⁷ لا يزور بيتي وهو الكعبة لا يقصدها بنسك.

⁷⁸ من الخير لدلالته على عدم حبه لربه.

⁷⁹ السنن الكبرى للبيهقي 431/5.

⁸⁰ حلية الأولياء وطبقات الأصفياء للإصفهاني 337/4، مسند الفردوس للديلمي 181/3.

ف+ فابتليته.⁸¹

قبل ذلك من الأجر وهو صحيح . أخرجه أحمد، وأبو يعلى، والطبراني في الكبير، وحميد بن زنجويه، وأبو نعيم، وابن عساكر عن شدّاد بن أوس.⁸²

11- قال الله عزّ وجلّ: كل عمل ابن آدم هو له إلا الصوم هو لي وأنا أجزي به، وللصائم فرحتان فرحة حين يُفطر وفرحة حين يلقى ربّه، ولخلاف فم الصائم أطيب عند الله من ريح المسك. أخرجه الطبراني، وابن النجار عن ابن مسعود وابن عساكر عن عبد الله بن الحارث ابن نوفل.⁸³

12- قال الله تعالى: الصوم جُنّة يجتن بها عبدي من النار. أخرجه الطبراني في الكبير، والبيهقي في شعب الإيمان عن أبي هريرة.⁸⁴

13- قال الله عزّ وجلّ: الصيام يُستجَنُّ⁸⁵ بها العبد من النار وهو لي وأنا أجزي به. أخرجه أحمد، والبيهقي في شعب الإيمان.⁸⁶

14- قال الله عزّ وجلّ: مَنْ سلبت كريمته عوّضته منهما الجنة. أخرجه الطبراني في الكبير عن جرير.⁸⁷

15- قال الله عزّ وجلّ: كل عمل ابن آدم له إلا الصيام فإنه لي وأنا أجزي به والصيام جُنّة، وإذا كان يوم صوم أحدكم فلا يرفث ولا يصخب، وإن سابه أحد أو قاتله فليقل: إني امرئ صائم، والذي نفس محمد بيده لخلوف فم الصائم أطيب عند الله من ريح المسك، وللصائم فرحتان يفرحهما إذا أفطر فرح بفطره وإذا لقي ربّه فرح بصومه . أخرجه الشيخان، والنسائي، وابن حبان عن أبي هريرة.⁸⁸

16- قال الله عزّ وجلّ: ثلاثة أنا خصمهم يوم القيامة؛ رجل أعطى⁸⁹ ثم غدر، ورجل باع حرّاً فأكل ثمنه، ورجل استأجر أجيرًا فاستوفى منه ولم يعطه أجره. أخرجه أحمد، والبخاري عن أبي هريرة.⁹⁰

17- قال الله عزّ وجلّ: شتمني ابن آدم وما ينبغي له أن يشتمني، وكذبني وما ينبغي له أن يكذبني أمّا شتمه إيّاي [2و] فقله إن لي ولدًا، وأنا الله الأحد الصمد لم ألد ولم أولد ولم يكن لي كفّواً أحد، وأمّا تكذيبه إيّاي فقله ليس يُعيدني كما بدأتي، وليس أوّل الخلق بأهون عليّ من إعادته. أخرجه أحمد، والبخاري، والنسائي عن أبي هريرة.⁹¹

⁸² مسند أحمد 344/28. المعجم الاوسط للطبراني 73/5. حلية الأولياء وطبقات الأصفياء للإصفهاني 309 /9 . تاريخ دمشق لابن عساكر 8/2.

⁸³ مسند أحمد 407/16. المعجم الاوسط للطبراني 131/5، تاريخ دمشق لابن عساكر 314/27.

⁸⁴ المعجم الكبير للطبراني 58/9، شعب الإيمان للبيهقي 192/5، مسند أحمد 206/26.

ف- يستجتن.⁸⁵

⁸⁶ شعب الإيمان للبيهقي 193/5، مسند أحمد 411/33.

⁸⁷ المعجم الكبير للطبراني 303/2.

⁸⁸ صحيح البخاري ، صيام 9، صحيح مسلم ، صيام 163. ابن ماجه، صيام 39.

⁸⁹ بحذف المفعول أي أعطى يمينه به أي عاهد عهداً أو حلف عليه بالله ثم نقضه. ت+ أعطى بي.

⁹⁰ صحيح البخاري، بيوع 106 ، إجارة 10، تفسير 65، ابن ماجه، رهن 4، مسند أحمد 390/8.

⁹¹ صحيح البخاري، تفسير 65، مسند أحمد 317/2، النسائي، ارواح المؤمنين 4 . هذا الحديث غير موجود في نسخة ق.

18- قال الله تبارك وتعالى: أعددت لعبادي الصالحين ما لا عين رأت ولا أذن⁹² سمعت ولا خطر على قلب بشر⁹³. أخرجه أحمد، والشيخان، والترمذي، وابن ماجه⁹⁴ عن أبي هريرة، وابن جرير عن أبي سعيد وعن قتادة مرسلًا⁹⁵.

19- قال ريكم: أعددت لعبادي الذين آمنوا وعملوا الصالحات ما لا عين رأت، ولا أذن سمعت، ولا خطر على قلب بشر. أخرجه ابن جرير عن الحسن بلاغًا⁹⁶.

20- قال الله تعالى: كذّبي ابن آدم ولم يكن ذلك له، وشتمني ولم يكن له ذلك، فأما تكذّبي إياي فزعم أني لا أقدر أن أعيده كما كان، وأما شتمه إياي فقوله لي ولد فسبحاني أن أتخذ صاحبة أو ولدًا. أخرجه البخاري عن ابن عباس⁹⁷.

21- قال الله عز وجل: أنفق أنفق عليك. أخرجه أحمد، والنسائي، والبخاري، ومسلم عن أبي هريرة⁹⁸.

22- قال الله عز وجل: يؤذيني ابن آدم يسب⁹⁹ الدهر وأنا الدهر بيدي الأمر، أقلب الليل والنهار. أخرجه أحمد، والشيخان وأبو داود عن أبي هريرة¹⁰⁰.

23- قال الله تعالى: إذا همّ عبدي بحسنة ولم يعملها كتبنا له حسنة، فإن عملها كتبنا عشر حسنات إلى سبعئة ضعف، وإذا همّ بسيئة ولم يعملها لم نكتبها عليه، فإن عملها كتبنا سيئة واحدة. أخرجه الشيخان، والترمذي، وابن حبان عن أبي هريرة¹⁰¹.

24- قال الله عز وجل: إذا أحبّ عبدي لقائي أحببت لقاءه، وإذا كره لقائي كرهت لقاءه. أخرجه مالك، والبخاري، والنسائي عن أبي هريرة¹⁰².

25- قال الله عز وجل: سبقت رحمتي غضبي. أخرجه مسلم عن أبي هريرة¹⁰³.

⁹² بتنوين عين أذن وروي بفتحهما

⁹³ تمامه ثم قرأ فلا تعلم نفس ما أخفي لهم من قرة أعين.

⁹⁴ بسكون الهاء.

⁹⁵ صحيح البخاري، تفسير 8، صحيح مسلم، جنة 51، مسند أحمد 489/13، الترمذي، سجدة 33، ابن ماجه، صفات الجنة 39.

⁹⁶ صحيح البخاري، توحيد 48، صحيح مسلم، جنة 51.

⁹⁷ صحيح البخاري، تفسير 8. قوله أنفق: أمر من الإنفاق أي أنفق على عباد الله أنفق جواب الأمر أي أعطيك خلفه بل أكثر أضعافًا مضاعفة وما أنفقتم من خير فهو يخلفه.

⁹⁸ صحيح البخاري، توحيد 97، صحيح مسلم، زكاة 36، ابن ماجه، نذر 15.

م- بسبب⁹⁹.

¹⁰⁰ صحيح البخاري، تفسير 45، صحيح مسلم، الأدب 1، مسند أحمد 84/7، أبو داود، يسبّ الدهر 181.

¹⁰¹ صحيح مسلم، إيمان 59، صحيح ابن حبان 106/2، الترمذي، تفسير 7.

¹⁰² صحيح البخاري، توحيد 35، مسند أحمد 240/15.

¹⁰³ صحيح مسلم، توبة 15، مسند أحمد 127/7. هذا الحديث غير موجود في نسخة ق.

26- قال الله عزّ وجلّ: قسمت الصلاة بيني وبين عبدي نصفين، ولعبي ما سأل، فإذا قال العبد الحمد لله رب العالمين، قال الله حمدني عبدي، فإذا قال الرحمن الرحيم، قال الله أثني عليّ عبدي، فإذا قال مالك يوم الدين، قال مجدي عبدي، وإذا قال إياك نعبد وإياك نستعين، قال هذا بيني وبين عبدي، ولعبي ما سأل فإذا قال اهدنا الصراط المستقيم صراط الذين أنعمت عليهم غير المغضوب عليهم ولا الضالين، قال هذا لعبي ولعبي ما سأل. أخرجه عبد الرزاق، وأحمد، ومسلم، وأبو داود، والنسائي، وابن ماجه، وابن حبان عن أبي هريرة.¹⁰⁴

27- [3ظ] قال الله تعالى: ومن أظلم ممن ذهب (قصد وشرع) يخلق¹⁰⁵ خلقًا كخلفي فليخلقوا حبة أو¹⁰⁶ ليخلقوا ذرة أو¹⁰⁷ ليخلقوا شعيرة¹⁰⁸. أخرجه أحمد، والشيخان عن أبي هريرة.¹⁰⁹

28- قال الله تعالى: لا يأتي ابن آدم النذر¹¹⁰ بشيء لم أكن قد قدرته ولكن يُلقيه النذرُ إلى القدر وقد قدرته له أستخرج به من البخيل فيؤتيني عليه ما لم يكن يؤتيني عليه من قبل. أخرجه أحمد، والبخاري، والنسائي عن أبي هريرة.¹¹¹

29- قال الله تعالى: إذا تقرب العبد إليّ شبرًا¹¹² تقربت إليه ذراعًا، وإذا تقرب إليّ ذراعًا¹¹³ تقربت منه باعًا، وإذا أتاني مشيًا أتيتُهُ هرولة¹¹⁴. أخرجه البخاري عن أنس، والبخاري عن أنس عن أبي هريرة وأبو عوانة، والطبراني في الكبير، والضياء المقدسي عن سلمان.¹¹⁵

30- قال الله تعالى¹¹⁶: يؤذيني ابن آدم يقول يا خبيبة الدهر فلا يقول أحدكم يا خبيبة الدهر فأني أنا الدهر أقلبُ ليله ونهاره، فإذا شئت قبضتهما. أخرجه مسلم عن أبي هريرة.¹¹⁷

¹⁰⁴ صحيح مسلم، صلاة 38، ابن ماجه، أدب 52، مسند أحمد 121/7، المصنف لعبد الرزاق 128/2، أبو داود، صلاة 135، صحيح ابن حبان 97/5.

ف- خلق.¹⁰⁵

ف- و.¹⁰⁶

ف- و.¹⁰⁷

¹⁰⁸ المراد تعجزهم مع أنهم لا قدرة لهم عليه.

¹⁰⁹ صحيح البخاري، توحيد 97، صحيح مسلم، لباس 26، مسند أحمد 18/7.

¹¹⁰ قال الله تعالى لا يأتي ابن آدم النذر بفتح النون وحكاية عياض ضمها غلط بشيء لم أكن قد قدرته، يعني النذر لا يأتي بشيء غير مقدر ولكنه يُلقيه النذر إلى القدر بالقاف في يلقيه أي إن صحَّ أنَّ القدر الذي يلقى ذلك المطلوب ويوجده لا النذر فإنه لا دخل له في ذلك وقد قدرته له أي النذر فالنذر لا يصنع شيئًا وإنما يلقيه إلى القدر فإن كان قد وقع وإلا فلا أستخرج به من البخيل معناه أن لا يأتي بهذه القرية تطوعًا مبتدئًا بل في مقابلة نحو شفاء مريض مما علق النذر عليه فيؤتيني عليه ما لم يكن يؤتيني عليه من قبل يعني أن العبد يؤتي الله على تحصيل مطلوبه بالنذر ما لم يكن آتاه من قبله ففيه إشارة إلى ذم ذلك. حم ح ن عن أبي هريرة كذا في شرح الجامع للمناوي.

¹¹¹ صحيح البخاري، وفي 6، سنن أبي داود، كتاب النذر 21، ابن ماجه، النذر 15، مسند أحمد 210/8.

¹¹² أي مقدارًا قليلًا.

¹¹³ أي أوصلت رحمتي إليه قدرًا أزيد منه.

¹¹⁴ وهو الإسراع في المشي أي أوصل إليه رحمتي بسرعة.

¹¹⁵ صحيح البخاري، توحيد 50، صحيح مسلم، ذكر 20، مسند أحمد 362/16، المعجم الكبير الطبراني 254/6.

ق- لى.¹¹⁶

31- قال الله تعالى: لا ينبغي لعبد لي أن يقول أنا خير من يونس بن متى. أخرجه مسلم عن أبي هريرة.¹¹⁸
32- قال الله تعالى: أنا أغنى الشركاء عن الشرك¹¹⁹، من عمل عملاً أشرك فيه معي غيره¹²⁰ تركته وشركه. أخرجه مسلم، وابن ماجه عن أبي هريرة.¹²¹

33- قال الله عزّ وجلّ لداود: ابن لي بيتاً في الأرض فبنى داود بيتاً لنفسه قبل البيت الذي أمر به، فأوحى الله إليه يا داود نصبت بيتك قبل بيتي، قال إي ربّي هكذا، قلت فيما قضيت من ملك استأثر، ثم أمر¹²² في بناء المسجد فلما تمّ السور سقط ثلثاه، فشكى ذلك إلى الله تعالى فأوحى الله إليه أنه لا يصلح أن تبني لي بيتاً، قال إي ربّي ولم؟ قال لما جرى على يدك من الدماء، قال إي ربّي أولم يكن ذلك في هواك ومحبتك، قال بلى، ولكنهم عبادي وأنا أرحمهم. فشقّ ذلك عليه، فأوحى الله إليه لا تحزن، فأتي ساقضي بناءه على يدي ابنك سليمان، فلما مات داود أخذ سليمان في بنيانه، فلما تمّ قرب القرابين وذبح الذبائح وجمع بني إسرائيل، فأوحى الله تعالى إليه قد أرى سرورك¹²³ ببنيان بيتي، فسلي أعطك، قال أسألك ثلاث خصال؛ حكماً يصادف حكمك، وملكاً لا ينبغي لأحد من بعدي، ومن أتى هذا البيت لا يريد إلا الصلاة خرج من ذنوبه كيوم ولدته أمه، أما اثنتان فقد أعطيهما وأنا أرجو أن يكون قد أعطي الثالثة. أخرجه الطبراني في الكبير عن رافع بن عمير.¹²⁴

34- قال الله عزّ وجلّ: أنا الرحمن أنا خلقت الرحم وشققت لها اسماً من اسمي فمن وصلها^[3و] وصلته ومن قطعها قطعته¹²⁵ ومن بثّها بنته. أخرجه أحمد وابن أبي شيبة والبخاري في الأدب وأبو داود والترمذي وصحّحه والبخاري وابن حبان والحاكم والبيهقي في شعب الإيمان عن عبد الرحمن بن عوف والحاكم والخرائطي في مساوي الأخلاق والخطيب عن أبي هريرة.¹²⁶

35- قال الله تعالى: الكبرياء ردائي والعظمة إزاري¹²⁷ فمن نازعني واحداً منهما قذفته¹²⁸ في النار¹²⁹. أخرجه أحمد، وهناد، وأبو داود، وابن ماجه، والدارقطني في الأفراد عن أبي هريرة عن ابن عباس.¹³⁰

¹¹⁷ صحيح البخاري، تفسير 45، توحيد 35، أدب 101، صحيح مسلم، أدب 16، أبو داود، أدب 169، مسند أحمد 299/5.

¹¹⁸ صحيح مسلم، فضائل 43.

¹¹⁹ المراد بالشرك هنا العمل والواو عاطفة بمعنى أي أجعله وعمله مردوداً من حضرتي.

ف- غيري.¹²⁰

¹²¹ صحيح مسلم، زهد 46، ابن ماجه، رياء 21، هذا الحديث غير موجود في نسخة ق.

ت- أمرني.¹²²

ف- سرورك.¹²³

¹²⁴ المعجم الكبير الطبراني 24/5، المستدرک للحاكم 129/1، شعب الإيمان للبيهقي 436/3.

¹²⁵ من راعى حقوقها راعيت حقه ووفيت ثوابه ومن قصر بها فقرت به والمراد بالرحم كل قريب ولو غير محرم.

مناوي. لأن أصل الرقة عطف يقتضي الإحسان وهي في حقه تعالى نفس الإحسان أو إرادته فلما كان هو المتفرد

بالإحسان وركز في طبع البشر الرقة الناشئ عنها الإحسان إلى من يرحم صح اشتقاق أحدهما من الآخر. مناوي.

¹²⁶ صحيح البخاري، أدب 1، أبو داود، صلاء رحيم 6، شعب الإيمان للبيهقي 323/10، مسند أحمد، 217/3، مكارم

الأخلاق للخرائطي 106/1، شرح السنة للبخاري 179/1، صحيح ابن حبان 186/2.

¹²⁷ هما صفتان خاصتان بي فلا يلبقان إلا بي. مناوي.

36- قال الله تعالى: الكبرياء ردائي والعزّ إزاري من نازعني في شيء منهما عذبت¹³¹. أخرجه ابن سمويه عن ابن سعيد وأبي هريرة معاً.¹³²

37- قال الله تعالى: الكبرياء ردائي فمن نازعني ردائي قصمته¹³³. أخرجه الحاكم عن أبي هريرة.¹³⁴

38- قال الله تعالى: إنّ أحبّ عبادي إليّ أعجلهم فطرًا. أخرجه أحمد¹³⁵، والترمذي، وحسنه مع غرابية، وابن حبان، والبيهقي عن أبي هريرة.¹³⁶

39- قال الله عزّ وجلّ: الرّحم شجرة¹³⁷ مني فمن وصلها وصلته ومن قطعها قطعته. أخرجه سمويه، والطبراني في الكبير عن عامر بن ربيعة.¹³⁸

40- قال الله عزّ وجلّ: المتحابون في جلالي لهم منابر من نور يغطّهم النّبيون والشهداء. أخرجه الترمذي وقال حسن صحيح عن معاذ.¹³⁹

41- قال الله عزّ وجلّ: أيّما عبد من عبادي يخرج مجاهدًا في سبيلي ابتغاء مرضاتي ضمننت له أن أرجعه، إن رجعه بما أصاب من أجر أو غنيمة وإن قبضته أن أغفر له وأرحمه وأدخله الجنة. أخرجه أحمد، والنسائي، والطبراني في الكبير عن ابن عمر.¹⁴⁰

42- قال الله تعالى: أحبّ عبادي إليّ أعجلهم فطرًا. أخرجه أحمد، والترمذي، وابن ماجه عن أبي هريرة، وفي نسخة وابن حبان بدل ابن ماجه، كذا في رسالة علي القارئ صح.¹⁴¹

43- قال الله عزّ وجلّ: أحبّ ما تعبّدني به عبدي إليّ النصح¹⁴² لي. أخرجه ابن المبارك، وأحمد، والحكيم الترمذي، وأبو نُعيم عن أبي أمامة.¹⁴³

128 رميته .
129 أي لتشوقه إلى ما لا يليق بالواحد.
130 ابن ماجه، كبر 16، أبو داود، كبر 1، مسند أحمد 337/12.
131 أي عاقبته.
132 صحيح ابن حبان 486/12.
133 قصمته اي اذللته واهنته أو قربت هلاكه.
134 المستدرک للحاکم 129/1.
ق- أحمد.¹³⁵
136 الترمذي، صوم 13، السنن الكبرى للبيهقي 399/4، مسند أحمد 182/12، صحيح ابن حبان 276/8 .
137 الرحم شجرة من الرحمن بالكسر والضم شعبة من غصون الشجرة أي قرابة مشتبكة شبّه بذلك مجازًا أو اتّساعًا. قاموس.
138 صحيح البخاري، أدب 13، الترمذي، بر 16، المعجم الكبير للطبراني 454/13 .
139 الترمذي، زهد 53، مسند أحمد 399/36.
140 المعجم الكبير للطبراني 248/13، مسند أحمد 186/10، النسائي، ثواب السريرة 2 .
141 الترمذي، صوم 13، مسند أحمد 182/12، صحيح ابن خزيمة 276/3، صحيح ابن حبان، 276/8. هذا الحديث موجود في نسخة محمد أفندي في الحاشية، وموجود في المتن في النسخ الأخرى.
142 والنصح له وصفه بما هو أهله عقدًا وقولًا والقيام بتعظيمه ظاهرًا وباطنًا. مناوي.

44- قال الله تعالى: افترضت على أمتك (يا محمد) خمس صلوات (اليوم والليلة) وعهدت عندي عهدًا أن من حافظ عليهن لوقتهن أدخلته الجنة، (أي مع السابقين الأولين) ومن لم يحافظ عليهن فلا عهد له عندي. أخرجه ابن ماجه، ومحمد بن نصر عن أبي قتادة.¹⁴⁴

45- قال الله عزّ وجلّ: إذا بلغ عبيدي أربعين سنة عافيته من البلايا الثلاث: من الجنون والبرص والجذام، وإذا بلغ خمسين سنة حاسبته حسابًا يسيرًا¹⁴⁵، وإذا بلغ ستين سنة حبّبت إليه الإنابة¹⁴⁶، وإذا بلغ سبعين سنة أحببته¹⁴⁷ الملائكة¹⁴⁸، وإذا بلغ ثمانين سنة كتبت حسناته [4ظ] وألقيت سيئاته¹⁴⁹، وإذا بلغ تسعين سنة¹⁵⁰ قالت الملائكة أسير الله¹⁵¹ في أرضه فغفر له ما تقدم من ذنبه وما تأخر، ويُسْفَع في أهله. أخرجه الحكيم الترمذي عن عثمان بن عفّان.¹⁵²

46- قال الله تبارك وتعالى: لِلرَّحْمِ خَلْقَتِكَ بِيَدِي وَشَقَقْتَ لَكَ مِنْ اسْمِي وَقَرَّبْتَ مَكَانَكَ مِنِّي وَعَزَّيْتُ وَجَلَالِي لِأَصْلَانٍ مِنْ وَصْلِكَ وَلَأَقْطَعَنَّ مِنْ قِطْعِكَ وَلَا أَرْضِي حَتَّى تَرْضِيَن. أخرجه الحكيم الترمذي عن ابن عباس.¹⁵³

47- قال الله تبارك وتعالى: إذا وجهت إلى عبد من عبيدي مصيبة في بدنه أو في ولده أو في ماله فاستقبله بصبر جميل استحبيبت يوم القيامة أن أنصب له ميزانًا أو أنشر¹⁵⁴ له ديوانًا. أخرجه الحكيم الترمذي عن أنس.¹⁵⁵

48- قال الله تبارك وتعالى: حَقَّتْ مَحَبَّتِي لِلْمُتَحَابِّينَ¹⁵⁶ فِيَّ وَحَقَّتْ¹⁵⁷ مَحَبَّتِي لِلْمُتَوَاصِلِينَ فِيَّ وَحَقَّتْ مَحَبَّتِي لِلْمُتَنَاصِحِينَ فِيَّ وَحَقَّتْ مَحَبَّتِي لِلْمُتَزَاوِرِينَ فِيَّ وَحَقَّتْ مَحَبَّتِي لِلْمُتَبَادِلِينَ فِيَّ الْمُتَحَابِّينَ فِيَّ عَلَى مَنَابِرٍ مِنْ نُورٍ يَغْبِطُهُمْ

¹⁴³ مسند أحمد 254/5، شرح السنة للبغوي 96/13، زهد و رقائق لابن مبارك 67/1.

¹⁴⁴ ابن ماجه، صلاة 194، أبو داود، صلاة 1.

¹⁴⁵ لأن الخمسين نصف أرذل العمر الذي يرتفع ببلوغه الحساب جملة فيبلوغه النصف الأول يخفف الحساب.

¹⁴⁶ الإنابة إلى: الرجوع إليه لكونه منطقة انتهاء العمر غالبًا.

¹⁴⁷ لأنه عاش في الإسلام عمّر بما ليس بعده الإديار فثبت له من الحرمة ما تندفع عنه الآفات التي هي الداء العضال. مناوي.

وهو عمر التذكر والتوفيق الذي قال الله فيه أولم نعلمكم ما يتذكر فيه من تدكّر.

ف- أحبته.¹⁴⁷

¹⁴⁸ لكونه شاخ في الإسلام وذهبت فيه قوته.

¹⁴⁹ لأن تعميره في الإسلام ضعف الأربعين أوجب له هذه الحرمة.

¹⁵⁰ وهو سنة الفناء وقد ذهب أكثر العقل وهو منتهى أعمار هذه الأمة غالبًا.

¹⁵¹ لأنه عجز وهو ربة الإسلام فهو كأسير في وثاق منه وتمامه فاذا بلغ أرذل العر لكي لا يعلم من علم شينا كتب الله له مثل ما كان يعمل في صحة من الخير وإن عمل سيئة لم تكتب مناوي.

¹⁵² مسند أحمد 445/9، نوادر الاصول للحكيم الترمذي 154/2.

¹⁵³ نوادر الاصول للحكيم الترمذي 188/2. مسند بزّار 116/13.

¹⁵⁴ أي أترك له النصب، والنشر ترك من يستحي أن يفعلها.

¹⁵⁵ نوادر الاصول للحكيم الترمذي 290/2.

¹⁵⁶ ليس المراد أن الأنبياء ومن معهم يعطون المتحابين حقيقة بل القصد بيان فضلهم وعلو قدرهم عند ربهم. علي أكد وجه واللغة مناوي.

م+ للمتزاورين.¹⁵⁷

بمكانهم النَّبِيُّونَ والصَّديقون والشَّهداء¹⁵⁸. أخرجه الطبراني في الكبير، وأحمد، وابن منيع، وابن حبان، والطبراني، والحاكم، والضياء المقدسي عن عبادة بن الصَّامت.¹⁵⁹

49- قال الله تعالى: وجبت محبتي للذين يتجالسون فيَّ ووجبت محبتي للذين يتبادلون فيَّ ووجبت محبتي للذين يتلاقون فيَّ. أخرجه الطبراني في الكبير عن عبادة بن الصَّامت.¹⁶⁰

50- قال الله عزَّ وجلَّ: لا إله إلا الله كلامي وأنا هو فمن قالها دخل حصني ومن دخل حصني أمن عقابي . أخرجه ابن النجار عن علي.¹⁶¹

51- قال الله تعالى: إنِّي أنا الرّبُّ قضيت الخَيْرَ والشرَّ فويل لمن قضيت¹⁶² على يديه الشرَّ وطوبى لمن قضيت على يديه الخير. أخرجه ابن النجار عن علي.¹⁶³

52- قال الله عزَّ وجلَّ: لأيوب تدري ما جرمك حتى¹⁶⁴ ابتليتك قال لا يا ربَّ قال لأنك دخلت على فرعون فادَّهنت بكلمتين. أخرجه الديلمي، وابن النجار عن قبة وفيه الكريمي.¹⁶⁵

53- قال الله عز وجل: من يعمل¹⁶⁶ لي عملاً أشرك فيه غيري فهو له كله وأنا أغنى الشركاء عن الشرك. أخرجه ابن جرير عن أبي هريرة.¹⁶⁷

54- قال الله عزَّ وجلَّ: إنِّي أنا الله لا إله إلا أنا من أقرَّ لي بالتوحيد دخل حصني، ومن دخل حصني أمن عذابي. أخرجه الشيرازي في الألقاب عن علي.¹⁶⁸

¹⁵⁸ ليس المراد أن الأنبياء ومن معهم يغبطون المتحابون حقيقة بل القصد بيان فضلهم وعلو قدرهم عند ربهم عل أكد وجه وأبلغه. مناوي

¹⁵⁹ مسند أحمد 239/5، المعجم الكبير للطبراني 81/20، صحيح ابن حبان 338/2، المستدرک للحاكم 187/4.

¹⁶⁰ مسند أحمد 466/36، المعجم الكبير للطبراني 81/20، المستدرک للحاكم 186/4.

¹⁶¹ كنز العمال للهندي 54/1، تاريخ دمشق لابن عساكر 115/7، مسند الفردوس للديلمي 251/5.

م + الشرَّ.¹⁶²

¹⁶³ الإعتقاد لأبي بكر البيهقي 145/1، كنز العمال للهندي 111/16.

ف + إلي.¹⁶⁴

¹⁶⁵ مسند الفردوس للديلمي 174/3، كنز العمال للهندي 491/11. وهو محمد بن يونس الكريمي قال ابن عدي أنَّهم بالوضع وقال ابن حبان كان يضع على الثقات كذا في موضوعات ابن عراق الكريمي مصغراً إلى كريم جد محمد بن يونس البصري وغيره كذا في تحرير الأنساب للسيوطي.

ف، ت- عمل.¹⁶⁶

¹⁶⁷ صحيح ابن حبان 120/2.

¹⁶⁸ إسناد ضعيف. مناوي. حلية الأولياء وطبقات الأصفياء للأصفهاني، 3/192، كنز العمال للهندي، 127/1، الألقاب للشيرازي 24/1.

55- قال الله عزَّ وجلَّ: يا ابن آدم مهما عبدتني ورجوتني¹⁶⁹ ولم تشرك بي شيئاً غفرت لك على ما كان منك وإن استقبلتني بملء السماء والأرض خطايا وذنوباً استقبلتك بملئهن من المغفرة وأغفر لك [4] ولا أبالي.¹⁷⁰ أخرجه الشيرازي في الألقاب، والطبراني في الكبير، والبيهقي في شعب الإيمان عن أبي الدرداء.¹⁷¹

56- قال الله عزَّ وجلَّ: إذا قبضت¹⁷² من عبيدي كريمته¹⁷³ وهو بهما ضنين لم أرض له بهما ثواباً دون الجنة إذا حمدني عليهما. أخرجه ابن حبان، والطبراني في الكبير، وأبو نعيم وابن عساكر عن عرياض بن سارية.¹⁷⁴

57- قال الله عزَّ وجلَّ: عباد لي يلبسون للناس مُسوك الضأن وقلوبهم أمرّ من الصبر وألسنتهم أحلى من العسل يختلون¹⁷⁵ (أي يظلمون) الناس بدينهم أبي يغرّون أم عليّ يجترؤون فبي أقسمت لألبستهم فتنة تذر الحليم فيها حيران. أخرجه ابن عساكر عن عائشة.¹⁷⁶

58- قال الله تعالى: أنا عند ظن عبيدي بي. أخرجه الطبراني في الكبير عن بُهز بن حكيم عن أبيه عن جدّه.¹⁷⁷

59- قال الله عزَّ وجلَّ: أنا عند ظن عبيدي بي فليظن بي ما شاء . أخرجه ابن أبي الدنيا، والحكيم الترمذي، وابن حبان، وابن عدي، والطبراني في الكبير، والبيهقي، وتمام عن وائل، والشيرازي في الألقاب عن أنس.¹⁷⁸

60- قال الله عزَّ وجلَّ: أنا عند ظن عبيدي بي إن ظن خيراً فله وإن ظن شراً فله. أخرجه أحمد، وابن حبان عن أبي هريرة.¹⁷⁹

61- قال الله تعالى: أنا عند ظن عبيدي بي إن ظن خيراً فخير وإن ظن شراً فشر. أخرجه الطبراني في الكبير، وابن حبان عن وائلة.¹⁸⁰

62- قال الله تعالى: يا ابن آدم قم إليّ أمش إليك وامش إليّ أهرول إليك. أخرجه أحمد عن رجل.¹⁸¹

¹⁶⁹ واو الحال. كذا بخط المص وفي نسخ دعوتني بمغفرة ذنوبك. مناوي.

¹⁷⁰ أي لا أكثرث بذنوبك ولا استكثرتها وإن كثرت إذ لا يتعاضمه شيء.

¹⁷¹ باسناده حسن مناوي، المعجم الأوسط للطبراني 315/4، شعب الإيمان للبيهقي 336/2، سنن الدارمي 183/3، مسند أحمد 398/35.

ف- قضيت.¹⁷²

¹⁷³ سلبت .. الجامع الصغير.

¹⁷⁴ المعجم الكبير للطبراني 104/8، صحيح ابن حبان 194/7 .

ف- يختلسون.¹⁷⁵

¹⁷⁶ شعب الإيمان للبيهقي 216/9، المصنف لابن أبي شيبة 235/7، تاريخ دمشق لابن عساكر 121/53.

¹⁷⁷ صحيح البخاري، توحيد 97، صحيح مسلم، ذكر 2، المعجم الكبير للطبراني 416/19، مسند أحمد 223/8.

¹⁷⁸ المعجم الكبير للطبراني 87/22، نادر الاصول للحكيم الترمذي 306/1، شعب الإيمان للبيهقي 318/2، صحيح ابن حبان 401/2، مسند أحمد 398/25.

¹⁷⁹ الموارد لابن حبان 184/1، المعجم الكبير للطبراني 87/22، مسند أحمد 36/15.

¹⁸⁰ صحيح البخاري، توحيد 35، المعجم الكبير للطبراني 89/22.

¹⁸¹ مسند أحمد 273/25 .

63- قال الله تعالى: لعيسى يا عيسى إني باعث من بعدك أمة إن أصابهم ما يحبون حمدوا وشكروا وإن أصابهم ما يكرهون صبروا واحتسبوا ولا حلم ولا علم¹⁸² ، قال يا رب كيف يكون هذا لهم ولا حلم ولا علم قال أعطيهم من حلمي وعلمي. أخرجه أحمد، والحكيم الترمذي، والطبراني في الكبير، وأبو نعيم، والحاكم، والبيهقي عن أبي الدرداء.¹⁸³

64- قال الله تعالى: يا ابن آدم اثنتان لم يكن لك في¹⁸⁴ واحدة منهما جعلت لك نصيبًا من مالك حين أخذت بكظمك¹⁸⁵ لأظهرك به وأزكك وصلاة عبادي عليك بعد انقضاء أجلك¹⁸⁶. أخرجه ابن ماجه عن ابن عمر.¹⁸⁷

65- قال الله عز وجل: من علم أني ذو قدرة على مغفرة الذنوب غفرت له ولا أبالي ما لم يشرك بي شيئًا. أخرجه الطبراني [5ظ] في الكبير، والحاكم عن ابن عباس.¹⁸⁸

66- قال الله تعالى: إني إذا أخذت كريمي عبدي فصير واحتسب لم أرض له ثوابًا دون الجنة. أخرجه أبو يعلى، والطبراني في الكبير، والضياء المقدسي عن ابن عباس.¹⁸⁹

67- قال الله تعالى: إذا ذكرني عبدي خاليًا ذكرته خاليًا وإذا ذكرني في ملاء ذكرته في ملاء خير من الملاء الذي ذكرني فيه. أخرجه الطبراني في الكبير عن ابن عباس.¹⁹⁰

68- قال الله تعالى: ابن آدم اذكرني بعد الفجر وبعد العصر ساعة أفك ما بينهما. أخرجه أبو نعيم عن أبي هريرة.¹⁹¹

69- قال الله تعالى: وجبت محبتي للمتحابين في والمتجالسين في والمتبادلين في والمتزاورين في. أخرجه أحمد، وابن حبان، والطبراني في الكبير، والحاكم، والبيهقي في شعب الإيمان عن معاذ.¹⁹²

¹⁸² قال الطبراني قوله لا حلم ولا علم تأكيد لمفهوم صبروا واحتسبوا لأن معنى الاحتساب أن يبعثه على العمل الأخلاقي وابتغاء مرضات الرب لا الحلم ولا العلم. مناوي.

¹⁸³ مسند أحمد 529/45، المعجم الأوسط للطبراني 311/3، شعب الإيمان للبيهقي 336/12، نادر الاصول للحكيم الترمذي 142/1، المستدرک للحاکم 499/1، حلية الأولياء وطبقات الأصفياء للأصفهاني 227/1. ف، ت- في.¹⁸⁴

¹⁸⁵ بالتحريك أي عند خروج نفسك وانقطاع نفسك. مناوي.

¹⁸⁶ قال الفاكهاني من خصائص هذه الأمة الصلاة على ميت والإبصار بالثلث. مناوي.

¹⁸⁷ ابن ماجه، وصية 5، سنن الدارقطني 262/5.

¹⁸⁸ المعجم الكبير للطبراني 241/11، المستدرک للحاکم 291/4.

¹⁸⁹ المعجم الكبير للطبراني 54/12، صحيح ابن حبان 193/7، مسند أبي يعلى 252/4.

¹⁹⁰ المعجم الكبير للطبراني 64/12.

¹⁹¹ حلية الأولياء وطبقات الأصفياء للأصفهاني، 213/8.

¹⁹² المعجم الكبير للطبراني 80/20، مسند أحمد 359/36، شعب الإيمان للبيهقي 310/11، المستدرک للحاکم 186/4، صحيح ابن حبان 335/2.

- 70- قال الله تعالى: إِنَّ الْمُؤْمِنَ مِنِّي بَعْرُضٌ كُلٌّ خَيْرٌ أَنِّي أَنْزَعُ نَفْسَهُ مِنْ بَيْنِ جَنَّبِيهِ وَهُوَ يَحْمَدُنِي. أَخْرَجَهُ الْحَكِيمُ، الترمذي عن ابن عباس، والحكيم أيضاً عن أبي هريرة.¹⁹³
- 71- قال الله تعالى: يَا مُوسَى إِنَّهُ لَنْ يَلْقَانِي عَبْدِي فِي¹⁹⁴ حَاضِرِ الْقِيَامَةِ¹⁹⁵ (أي محضورها) إِلَّا فَتَّشْتَهُ عَمَّا فِي يَدَيْهِ إِلَّا مَا كَانَ مِنَ الْوَرَعِينَ فَإِنِّي أَسْتَحْيِيهِمْ وَأَجْلُهُمْ وَأَكْرَمُهُمْ وَأَدْخَلُهُمُ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ. أَخْرَجَهُ الْحَكِيمُ الترمذي عن ابن عباس رضي الله عنهما.¹⁹⁶
- 72- قال الله تعالى: أَنَا أَغْنَى الشُّرَكَاءِ عَنِ الشَّرِيكِ مِنْ عَمَلٍ عَمَلًا أَشْرَكَ فِيهِ مَعِيَ غَيْرِي تَرَكْتَهُ وَشَرَكْتَهُ. أَخْرَجَ عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ، كَذَا فِي رِسَالَةِ عَلِيِّ الْقَارِي.¹⁹⁷
- 73- قال الله تعالى: أَنَا أَكْرَمٌ وَأَعْظَمُ عَفْوًا مِنْ أَنْ أَسْتَرَّ عَلَى عَبْدٍ مُسْلِمٍ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ أَفْضَحَهُ بَعْدَ إِذْ سَتَرْتَهُ وَلَا أَزَالُ أَغْفِرُ لِعَبْدِي مَا اسْتَغْفَرَنِي. أَخْرَجَهُ الْحَكِيمُ، الترمذي عن الحسن مرسلًا، والعُقَيْلِيُّ عَنْهُ عَنْ أَنَسٍ.¹⁹⁹
- 74- قال الله تعالى: إِنَّ أَوْلِيَاءِي مِنْ عِبَادِي وَأَحْبَائِي مَنْ خَلَقِي الَّذِينَ يَذْكُرُونَ بِذِكْرِي وَأَذْكُرُ بِذِكْرِهِمْ . أَخْرَجَهُ الْحَكِيمُ الترمذي، وأبو نعيم عن عمرو بن الجموح.²⁰⁰
- 75- قال الله تعالى: يَا مُوسَى لَنْ تَرَانِي أَنَّهُ لَنْ يَرَانِي حَيًّا إِلَّا مَاتَ وَلَا يَابِسَ إِلَّا تَدَهَدَهَ وَلَا رَطْبٌ إِلَّا تَفَرَّقَ إِنَّمَا يَرَانِي أَهْلُ الْجَنَّةِ الَّذِينَ لَا تَمُتُ أَعْيُنُهُمْ وَلَا تَبْلَى²⁰¹ أَجْسَادُهُمْ . أَخْرَجَهُ الْحَكِيمُ الترمذي عن ابن عباس.²⁰²
- 76- قال الله تعالى: ثَلَاثٌ مِنْ حَافِظٍ عَلَيْهِنَ كَانَ وَلِيِّي حَقًّا وَمَنْ ضَيَعَهُنَّ فَهُوَ عَدُوِّي حَقًّا الصَّلَاةُ وَالصُّومُ وَالغَسْلُ مِنَ الْجَنَابَةِ . أَخْرَجَهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي شَعْبِ الْإِيمَانِ عَنِ الْحَسَنِ مَرْسَلًا وَابْنَ النَّجَّارِ عَنْ أَنَسٍ.²⁰³
- 77- قال الله تعالى: حَقَّتْ مَحَبَّتِي عَلَى الْمُتَحَابِّينَ أَظْلُهُمْ فِي ظِلِّ الْعَرْشِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلِّي. أَخْرَجَهُ ابْنُ أَبِي الدُّنْيَا فِي كِتَابِ الْإِخْوَانِ عَنِ عِبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ.²⁰⁴

¹⁹³ مسند احمد 345/14؛ 191/19، نواذر الاصول للحكيم الترمذي 91/1 .

ف- في.¹⁹⁴

ف- قيامة.¹⁹⁵

¹⁹⁶ النواذر الاصول للحكيم الترمذي 356/2.

¹⁹⁷ صحيح مسلم، شرك 46.

ف- إن.¹⁹⁸

¹⁹⁹ الدر المنثور للسيوطي 340/8، نواذر الاصول للحكيم الترمذي 34/2.

²⁰⁰ مسند أحمد 522/29، نواذر الاصول للحكيم الترمذي 41/2، حلية الأولياء وطبقات الأصفياء لأصفهاني 6/1.

ف- بتلى.²⁰¹

²⁰² جامع الأحاديث للسيوطي 221/3، نواذر الاصول للحكيم الترمذي 45/2 .

²⁰³ حلية الأولياء وطبقات الأصفياء لأصفهاني 252/2 .

²⁰⁴ مسند أحمد 384/36، كتاب الإخوان لابن أبي الدنيا، ص 9.

78- [5و] قال الله تعالى: حَقَّتْ مَحَبَّتِي لِلْمُتَحَابِّينَ فِيَّ وَحَقَّتْ مَحَبَّتِي لِلْمُتَجَالِسِينَ فِيَّ وَحَقَّتْ مَحَبَّتِي لِلْمُتَزَاوِرِينَ فِيَّ. أخرجه الطبراني في الكبير عن عبادة.²⁰⁵

79- قال الله عزَّ وجلَّ: لا يذكرني عبد في نفسه إلا ذكرته في مأل من ملائكتي ولا يذكرني في مأل إلا ذكرته في الرفيق الأعلى. أخرجه الطبراني في الكبير عن معاذ بن أنس.²⁰⁶

80- قال الله تعالى: عبادي إذا ذكرتني خاليًا²⁰⁷ ذكرتكم خاليًا وإن²⁰⁸ ذكرتني في مأل ذكرتكم في مأل خير منهم وأكبر. أخرجه البيهقي في شعب الإيمان عن ابن عباس.²⁰⁹

81- قال الله تعالى: إذا ابتليت عبدي المؤمن فلم يشكني إلى عؤاده أطلقته من إساري ثم أبدلته لحمًا خيرًا من لحمه ودمًا خيرًا من دمه ثم يستأنف العمل.²¹⁰ أخرجه الحاكم، والبيهقي عن أبي هريرة.²¹¹

82- قال الله تعالى: عبدي المؤمن أحب إلي من بعض ملائكتي. أخرجه الطبراني، وكذا الديلمي في الأوسط عن أبي هريرة.²¹²

83- قال الله عزَّ وجلَّ: وعزَّتي وجلالي لا أجمع لعبدي أمنين ولا خوفين إن هو آمنني في الدنيا أخفته (من الإخافة) يوم أجمع عبادي وإن هو خافني في الدنيا آمنته (من الإيمان) يوم أجمع عبادي. أخرجه أبو نعيم عن شذاد بن أوس.²¹³

84- قال الله تعالى: ثم أورثنا (أعطينا من) الكتاب (القرآن) الذين اصطفينا من عبادنا فمنهم ظالم لنفسه²¹⁴ ومنهم مقتصد²¹⁵ ومنهم سابق بالخيرات بإذن الله فأما الذين سبقوا (وهم أمة محمد) فأولئك الذين يدخلون الجنة بغير حساب وأما الذين اقتصدوا فأولئك يحاسبون حسابًا يسيرًا وأما الذين ظلموا أنفسهم فأولئك الذين يُحبسون في

²⁰⁵ المعجم الكبير للطبراني 81/20، مسند أحمد 361/36.

²⁰⁶ المعجم الكبير للطبراني 182/20.

ف- خاليًا.²⁰⁷

ت+ وإذا.²⁰⁸

²⁰⁹ شعب الإيمان للبيهقي 81/2 .

²¹⁰ قوله ثم يستأنف العمل أي يكفر المرض عمله السيئ ويخرج منه كيوم ولدته أمه ثم يستأنف وفيه أن الشكوى تحبط الثواب وقيل لمريض لا تشكو من يرحمك إلى من لا يرحمك ومحلّه إذا كان على وجه الضجر والتسخط أما على طريق الأخبار بالواقع فلا قيل شكى سفيان فقيل له أتشكو الله قال بل أذكر قدرة الله عليّ وقيل لعلي كرم الله وجهه كيف أنت قال بشرّ قيل أمثلك يقول ذلك قال إنه تعالى يقول ولنبلونكم بالشّرّ والخير فالخير الصحة والشّرّ المرض. مناوي.

²¹¹ المستدرك للحاكم 500/1، شعب الإيمان للبيهقي 441/11 .

²¹² المعجم الأوسط للطبراني 367/6.

²¹³ مسند الشاميين للطبراني 399/4 ، حلية الأولياء وطبقات الأصفياء لأصفهاني 98/6.

²¹⁴ بالتقصير في العمل يعمل به في أغلب الأوقات.

²¹⁵ يضم إلى العمل به التعلم في الإرشاد لا العمل به. جلالين.

طول المحشر وهم الذين تلافاهم²¹⁶ برحمته فهم الذين يقولون الحمد لله الذي أذهب عنا الحزن إن ربنا لغفور شكور الذي أحلنا دار المقامة من فضله لا يمسنا فيها نصب ولا يمسنا فيها لغوب²¹⁷. أخرجه أحمد عن أبي الدرداء²¹⁸.

85- قال الله تعالى: يا ابن آدم إن تبذل الفضل فهو خير لك وإن تمسك فهو شر لك ولا تلام على الكفاف²¹⁹ وأبدأ بمن تعول واليد العليا خير من اليد السفلى. أخرجه البيهقي في شعب الإيمان عن أبي أمامة²²⁰.

86- قال الله عز وجل: الحسنه عشر وأزيد والسيئة واحدة وأمحوها²²¹، والصوم لي وأنا أجزي به، الصوم جنة من عذاب الله كمجى (بالكسر الترس) السلاح من السيف. أخرجه البيهقي عن رجل²²².

87- قال الله تعالى: أنا الله خلقت العباد بعلمي فمن أردت به خيرا منحتة (أعطيته) خلقا حسنا ومن أردت به سوءا منحتة خلقا سيئا. أخرجه أبو الشيخ عن ابن عمر²²³.

88- قال الله تعالى: من شغله ذكرني عن مسألتي أعطيته قبل أن يسألني. أخرجه أبو نعيم والديلمي عن حذيفة²²⁴.

89- قال الله عز وجل: من ذكرني حين يغضب ذكرته حين أغضب ولا أمحه²²⁵ فيمن أمح . أخرجه الديلمي عن أنس²²⁶.

90- [6ظ] قال الله عز وجل: من زارني في بيتي أو في مسجد رسولي أو في بيت المقدس فمات مات شهيدا. أخرجه الديلمي عن أنس²²⁷.

91- قال الله تعالى: من لان بحقي وتواضع لي ولم يتكبر في أرضي رفعته حتى أجعله²²⁸ في عليين. أخرجه أبو نعيم عن أبي هريرة²²⁹.

²¹⁶ تلافهم: تداركهم. ناموس. ف+ الله.

²¹⁷ إعياء من التعب لعدم التكليف. جلالين.

²¹⁸ مسند أحمد 57/36.

²¹⁹ الكفاف الذي لا يفضل عن الشيء ويكون مقدار الحاجة إليه كذا في الدر النثير للسيوطي . قوته كفاف بالفتح أي مقدار حاجته من غير زيادة ولا نقص سمي بذلك لأنه يكف عنه السؤال الناس ويغني عنهم. مصباح.

²²⁰ صحيح مسلم، زكاة 32، الترمذي، زهد 32، شعب الإيمان للبيهقي 93/5.

م- وامحها²²¹.

²²² شرح السنة للبيهقي 221/6.

²²³ مكارم الأخلاق للطبراني 314/1 .

²²⁴ حلية الأولياء وطبقات الأصفياء لأصفهاني 313/7، مسند الفردوس للديلمي 168/3.

²²⁵ المحق النقص والمحو والإبطال. در النثير.

²²⁶ جامع الأحاديث للسيوطي 72/15، مسند الفردوس للديلمي 169/3.

²²⁷ مسند الفردوس للديلمي 177/3 .

ف- أجعل²²⁸.

²²⁹ كنز العمال للهندي 114 /3، جامع الأحاديث للسيوطي 74/15.

92- قال الله عزَّ وجلَّ: وعزَّتي لا أقبض كريمتي عبد فيصبر لحكمي²³⁰ ويرضى لقضائي فأرضى له بثواب دون الجنة. أخرجه عبد بن حميد، وسُويهِ وابن عساكر عن أنس.²³¹

93- قال الله تعالى: من أخاف لي ولياً فقد بارزني بالمحاربة وما تقارب إليَّ عبدي المؤمن بمثل أداء ما افترضت عليه وما يزال عبدي المؤمن يتنقل إلي حتى أحبّه، ومن أحببته كنت له سمعاً وبصراً ويداً ومؤيداً، إن سألتني أعطيته وإن دعاني أجبتّه، وما ترددت في شيء أنا فاعله من قبض نفس عبدي المؤمن يكره الموت وأكره²³² مسأته ولا بد منه وإن من عبادي المؤمنين لمن يسألني الباب من العبادة فأكفه عنه لئلا يدخله عجب فيفسده²³³ ذلك وإن من عبادي المؤمنين لمن لا يصلحه إلا الغنى ولو أفقرته لأفسده ذلك وإن من عبادي المؤمنين لمن لا يصلحه إلا الفقر ولو أغنيته لأفسده ذلك وإن من عبادي المؤمنين لمن لا يصلحه إلا الصحة ولو أسقمته لأفسده ذلك وإن من عبادي المؤمنين لمن لا يصلحه إلا السقم ولو صححته لأفسده ذلك، إنّي أدبّر عبادي بعلمي بقلوبهم²³⁴، إنّي عليم خبير. أخرجه ابن عساكر عن أنس وفيه الحسن بن يحيى الخُشني.²³⁵

94- قال الله عزَّ وجلَّ: ما يُحِبُّ إليَّ عبدي بأحبِّ إليَّ من أداء ما افترضت عليه. أخرجه الخطيب، وابن عساكر عن علي.²³⁶

95- قال الله عزَّ وجلَّ: إنَّ لعبدي عليَّ عهداً إن أقم الصلاة لوقتها أن لا أعذِّبه وأن أدخله الجنة بغير حساب. أخرجه الحاكم في تاريخه عن عائشة.²³⁷

96- قال الله عزَّ وجلَّ: إذا وجهت لعبد من عبادي مصيبة في بدنه أو ماله أو ولده ثم استقبل ذلك بصبر جميل استحبيبت منه يوم القيامة أن أنصب له ميزاناً أو أنشر له ديواناً. أخرجه الديلمي عن أنس.²³⁸

97- قال الله عزَّ وجلَّ: لا تُنزلوا عبادي العارفين المُحدِّثين²³⁹ الجنة ولا النار حتى يكون الرب الذي يقضي²⁴⁰ بينهم. أخرجه الديلمي عن علي.²⁴¹

ق- حكمي.²³⁰

²³¹ مسند عبد بن حميد 369/1، تاريخ دمشق لابن عساكر 271/37.

م+ أنا.²³²

ق- يفسد.²³³

ف- لقرّبهم.²³⁴

²³⁵ قال ابن حبان حسن بن يحيى الخُشني يروي عن الثقات ما لا أصل له. ابن عراق، صحيح البخاري، رفاق 38، حلية الأولياء وطبقات الأصفياء لأصفهاني 11/1.

²³⁶ هذه الأحاديث الثلاثة ساقطة من بعض نسخ جمع الجوامع موجودة في بعضها الآخر. مسند بزار 15/270، كنز العمال للهندي 230/1.

²³⁷ سنن الدارمي 2/781، كنز العمال للهندي 312/7، التاريخ للحاكم 34/2.

²³⁸ مسند الفردوس للديلمي 172/3.

²³⁹ جمع محدّث كمحمد وهو الملهم كأنّه ألهم بشيء فقال له. ناموس.

ف- يقتضي.²⁴⁰

²⁴¹ مسند الفردوس للديلمي 174/3.

98- قال الله عز وجل: لم تَلَحَفِ العبادُ بلحافٍ أبلغَ عندي من قلةِ الطعم. أخرجه الديلمي عن ابن عباس.²⁴²

99- قال الله تعالى: إنك إن ظلمتَ تدعو على آخر من أجل أنه ظلمك وإن آخر يدعو عليك أنك ظلمته [6و] فإن شئت استجبنا لك وعليك وإن شئت أخرتكما إلى يوم القيامة²⁴³ فأوسعكما عفوي. أخرجه الحاكم في تاريخه عن أنس، وفيه إبراهيم بن زيد الأسلمي، وهاه ابن حبان.²⁴⁴

100- قال الله عز وجل: علامة معونتي معرفتي في قلوب عبادي حسن موقع قدري أن لا أشتكى وأن لا أستبطأ وإن لا أستخفي. أخرجه الديلمي عن أبي هريرة.²⁴⁵

101- قال الله عز وجل: ليس كل مصلٍ يصلي إنما أتقبل الصلاة ممن تواضع لعظمتي وكفَّ شهواته عن محارمي ولم يصرَّ على²⁴⁶ معصيتي وأطعم الجائع²⁴⁷ وكسا الغريان ورحم المصاب وأوى الغريب كل ذلك لي وعزتي وجلالي إن نور وجهه لأضوأ عندي من نور الشمس علي أن أجعل الجهالة له حلمًا والظلمة نورًا يدعوني فألبيه ويسألني فأعطيه²⁴⁸ ويقسم علي فأبزه أكلوه (أي أحفظه) بقوتي واستحفظه ملائكتي مثله عندي كمثل الفردوس لا يتسنى (لا يتغير) ثمرها ولا يتغير²⁴⁹ حالها. أخرجه الديلمي عن حارثة بن وهب.²⁵⁰

102- قال الله تعالى: إن أمتك لا يزالون يقولون ما كذا ما كذا حتى يقولوا هذا الله خلق الخلق فمن خلق الله. أخرجه مسلم وأبو عوانة عن أنس.²⁵¹

103- قال الله تعالى: إذا ابتليت عبدي بحبيبتيه ثم صبر عؤسته منهما الجنة يعني عينيه. أخرجه أحمد، والبخاري عن أنس، والطبراني في الكبير عن جرير.²⁵²

²⁴²مسند الفردوس للديلمي 175/3.

ف- إنك ظلمته فإن شئت استجبنا لك وعليك وإن شئت أخرتكما إلى يوم القيامة. هذه العبارة غير موجودة في النسخة ف.²⁴³

²⁴⁴ كنز العمال للهندي 376/3، مسند الفردوس للديلمي 183/3.

²⁴⁵ مسند الفردوس للديلمي 179/3.

ف- علي.²⁴⁶

م، ف- جايغ.²⁴⁷

ق+ فأعطيته.²⁴⁸

ف- يعتز.²⁴⁹

²⁵⁰ مسند الفردوس للديلمي 179/3.

²⁵¹ صحيح مسلم، وسوس 60 .

²⁵² صحيح البخاري، مرضى 8، المعجم الأوسط للطبراني 86/1.

104- قال الله تعالى: يا ابن آدم إن ذكرتني في نفسك²⁵³ ذكرتك في نفسي²⁵⁴ وإن ذكرتني في ملا²⁵⁵ ذكرتك في ملا خير منهم²⁵⁶، وإن دنوت مني شبرًا دنوت منك ذراعًا وإن دنوت مني ذراعًا دنوت منك باعًا وإن أتيتني تمشي أتيتك أهزول²⁵⁷. أخرجه أحمد، وعبد بن حميد عن أنس²⁵⁸.

105- قال الله: يا ابن آدم إنك ما دعوتني (مدّة دعائك) ورجوتني غفرت لك على ما كان منك ولا أبالي يا ابن آدم لو بلغت ذنوبك عَنان السماء ثم استغفرتني غفرت لك ولا أبالي²⁵⁹، يا ابن آدم لو أنك أتيتني بقراب²⁶⁰ الأرض خطايا²⁶¹ ثم لقيتني لا تشرك (أي في حال كونك لا تشرك) بي شيئًا لأتيتك بقرابها (ما دمت تائبًا) مغفرة²⁶². أخرجه الترمذي وقال حسن غريب، والضياء المقدسي عن أنس، والطبراني في الكبير عن ابن عباس، وابن النجار عن أبي هريرة، والبيهقي في شعب الإيمان عن أبي ذر²⁶³.

106- قال الله: عبيد أنا عند ظنك بي وأنا معك إذا دعوتني. أخرجه الحاكم وقال غريب صحيح عن أنس²⁶⁴.

107- قال الله: كذّبي عبيد ولم يكن له أن يكذّبي. أخرجه ابن خزيمة عن أنس²⁶⁵.

108- قال الله: أنا الله لا إله إلا أنا خلقت الشرّ وقدرته فويل لمن خلقت الشرّ له وخلقته للشرّ [7ظ] وأجريت الشر على يديه. أخرجه البيهقي في الاعتقاد عن أبي أمامة²⁶⁶.

109- قال الله: يا ابن آدم إن ذكرتني ذكرتك وإن نسيتني ذكرتك فإذا أطعنتي فاذهب حيث شئت مُخْلِ تواليني وأوليك وتصافيني وأصافيك وتعرض عني وأنا مقبل عليك من أوصل إليك الغداء²⁶⁷ وأنت جنين في بطن أمك لم أزل أدبر فيك تدبيرًا حتى أنفذت إرادتي فيك فلما أخرجتك إلى دار الدنيا أكثرت معاصي ما هكذا جزاء من أحسن إليك. أخرجه أبو مضر ربيعة بن علي العجلي في كتاب عدم الاعتزال والرافعي عن ابن عباس²⁶⁸.

²⁵³ أي سرًا وخفية إخلاصًا وتجنبًا للرياء.

²⁵⁴ أي أسرّ بثوابك على منوال عملك وأتولى بنفسك إثابتك لا أكله أحد من خلقي.

²⁵⁵ افتخارًا بي وإجلالًا بين خلقي.

²⁵⁶ أي ملا الملائكة المقربين وأرواح المرسلين مباهة بك وإعظامًا. مناوي.

²⁵⁷ يعني من دنا إليّ وقرب مني بالاجتهاد والإخلاص في طاعتي قربته بالهداية والتوفيق وإن زاد زدت. مناوي.

²⁵⁸ مسند أحمد 397/19.

²⁵⁹ بكثرة ذنوبك إذ لا معقب لحكمي ولا مانع لعطائي.

²⁶⁰ بضم القاف أي بقراب مليئها أو ملئها وهو أشبه إذا الكلام سيق للمبالغة.

ق+ الخطايا²⁶¹.

²⁶² عبّر به للمشاكلة وإلا فمغفرته أبلغ وأوسع ولا يجوز الاعتراض به وإكثار المعاصي لأن الله شديد العقاب.

²⁶³ الترمذي، دعاء 99، المعجم الكبير للطبراني 19/12.

²⁶⁴ المستدرک للحاکم 674/1.

²⁶⁵ صحيح ابن خزيمة 897/2.

²⁶⁶ الاعتقاد للبيهقي 145/1.

م- الغداء²⁶⁷.

²⁶⁸ كنز العمال للهندي 850/15.

110- قال الله تعالى: أربع خصال واحدة منهن لي وواحدة لك وواحدة فيما بيني وبينك وواحدة فيما بينك وبين عبادي، فأما التي لي فتعبدني لا تشرك بي شيئاً، وأما التي لك عليّ فما عملت من خير جزيتك به وأما التي بيني وبينك فمنك الدعاء وعليّ الإجابة وأما التي بينك وبين عبادي فارضّ لهم ما ترضى لنفسك. أخرجه أبو يعلى الموصليّ، وأبو نعيم عن أنس وضعّف.²⁶⁹

111- قال الله: يا ابن آدم ثلاثة واحدة لي وواحدة لك وواحدة بيني²⁷⁰ وبينك فأما التي لي فتعبدني لا تشرك بي شيئاً وأما التي لك فما عملت من عمل جزيتك به فإن أغفر فأنا الغفور الرحيم وأما التي بيني وبينك فعليك الدعاء والمسألة وعليّ الاستجابة والعطاء²⁷¹. أخرجه الطبراني في الكبير عن سلمان وحسن.²⁷²

112- قال الله تبارك وتعالى: يا عبادي إنّي حرّمت الظلم²⁷³ على نفسي وجعلته محرّماً بينكم فلا تظالموا²⁷⁴ يا عبادي كلّم ضالّ²⁷⁵ إلا من هديته²⁷⁶ فاستهدوني أهدكم يا عبادي كلّم جائع²⁷⁷ إلا من أطعمته²⁷⁸ فاستطعموني أطعمكم **(أيسر لكم أسباب تحصيله)** يا عبادي كلّم عارٍ إلا من كسوته فاستكسوني أكسكم يا عبادي إنكم تخطؤون²⁷⁹ بالليل والنهار وأنا أغفر الذنوب جميعاً²⁸⁰ فاستغفروني أغفر لكم **(أي أمحو أثر ذنوبكم وأسترها عليكم)** يا عبادي لن تبلغوا ضريّ فتضروني ولن تبلغوا نفعي فتنفعوني يا عبادي لو أنّ أولكم وآخركم وأنسكم وجنكم كانوا على أتقى قلب رجل واحد منكم ما زاد ذلك في ملكي شيئاً يا عبادي لو أنّ أولكم وآخركم وأنسكم وجنكم كانوا على أفجر قلب رجل واحد منكم ما نقص ذلك من ملكي شيئاً يا عبادي لو أنّ أولكم وآخركم وأنسكم وجنكم قاموا في صعيد واحد فسألوني فأعطيت كل إنسان مسألته ما نقص ذلك من ما²⁸² عندي إلا كما ينقص المخيط إذا دخل في البحر²⁸³ يا عبادي إنما هي أعمالكم أحصيها **(أي أضبطها وأحفظها)** لكم [7و] ثم أوفيكم إياها **(أي أعطيكم جزاءها وافيّاً تامّاً)** فمن وجد خيراً

²⁶⁹ مسند أبي يعلى 143/5 , حلية الأولياء وطبقات الأصفياء لأصفهاني 173/6 .
م+ فيما.²⁷⁰

ف+ العطايا.²⁷¹

²⁷² المعجم الكبير للطبراني 253/6.

²⁷³ أي منعه على نفسي أي تقدست وتعاليت عنه لأنه مجاوزة الحد والتصرف في ملك الغير وكلاهما يستحيل في حقه تعالى. مناوي.

²⁷⁴ يتشديد الظاء وتخفف أصله تتظالموا أي لا يظلم بعضكم بعضاً. مناوي.

²⁷⁵ أي غافل عن الشرائع قبل إرسال الرسل. مناوي.

²⁷⁶ قوله إلا من هديته معناه وفتته للإيمان أو للخروج عن مقتضى طبعه ومعنى فاستهدوني سلوني الهداية أهدكم أنصب لكم أدلة واضحة على ذلك.

ف- جايع.²⁷⁷

²⁷⁸ لأنّ الخلق ملكه ولا ملك لهم في الحقيقة.

²⁷⁹ من أخطأ أي تفعلون الخطيئة عمدًا. ف- تحطؤون.

²⁸⁰ عام مخصوص بالشرك وما شاء الله أن يغفره.

²⁸¹ أي لا يتعلّق بي ضرر ولا نفع فتضروني أو تنفعوني لأنّي الغني المطلق والعبد فقير مطلق.

ف- ما.²⁸²

²⁸³ فإنّه لا ينقص شيئاً لأنّ النقص إنما يدخل المحدود الفاني والله سبحانه وتعالى واسع الفضل عظيم النوال لا ينقص العطاء خزائنه.

(ثوابًا ونعيمًا بأن وفق لأسبابهما أو حياة طيبة هنيئة) فليحمد الله²⁸⁴ ومن وجد غير ذلك فلا يلومنّ إلا نفسه.²⁸⁵ أخرجه مسلم، وأبو عوانة، وابن حبان، والحاكم عن أبي ذر.²⁸⁶

113- قال الله عزّ وجلّ: من آذى لي ولياً فقد استحلّ محاربتي وما تقرب إليّ عبدي بمثل أداء الفرائض وما يزال العبد يتقرب إليّ بالنوافل حتى أحبه فإذا أحببته كنتُ عبده الذي يُبصر بها وأذنه التي يسمع بها ويده التي يبطش بها ورجله التي يمشي بها وفؤاده الذي يعقل به ولسانه الذي يتكلم به إن دعاني أحببته وإن سألتني أعطيته وما ترددتُ عن شيء أنا فاعله ترددي عن وفاته وذاك²⁸⁷ لأنه يكره الموت وأنا أكره مسأته. أخرجه أحمد، والحكيم والترمذي، وأبو يعلى، والطبراني في الأوسط، وأبو نعيم في الطب، والبيهقي في الزهد، وابن عساكر عن عائشة رضي الله عنها.²⁸⁸

114- قال الله تعالى²⁸⁹: ما تقرب إليّ العبد بمثل أداء فرائضي وإنه ليتقرب إليّ بالنوافل حتى أحبه فإذا أحببته كنتُ رجله التي يمشي بها ويده التي يبطش بها ولسانه الذي ينطق به وقلبه الذي يعقل به وإن سألتني أعطيته وإن دعاني أحببته. أخرجه ابن السني في الطب عن ميمونة رضي الله تعالى عنها.²⁹⁰

115- قال الله: يا ابن آدم انفق انفق عليك فإن يمين الله²⁹¹ ملأني سخاء لا يغيضها (أي ينقصها) شيء بالليل والنهار. أخرجه الدارقطني في الصفات عن أبي هريرة.²⁹²

²⁸⁴ على توفيقه بالطاعة التي ترتب عليها ذلك الخير والثواب فضلاً منه ورحمة. مناوي.
²⁸⁵ فإنها أثرت شهواتها على رضى رازقها فكفرت بأنعم الله ولم تدع لأحكامه وحكمه فاستحققت أن يقابلها بمظهر عدله وأن يحرّمها مزايا جوده وفضله. مناوي.
²⁸⁶ وأخرجه عنه أيضاً أحمد والترمذي وابن ماجه. مناوي، مسلم تحريم الظلم 55، السنن الكبرى للبيهقي 154/6، صحيح ابن حبان 385/2.
ف+ ذلك.²⁸⁷

²⁸⁸ المعجم الأوسط للطبراني 139/9، مسند أحمد 261/43، مسند أبي يعلى 520/12، كتاب الطب لأصفهاني 226/1، النوادر الاصول للحكيم الترمذي 91/3.
²⁸⁹ كما قال سبحانه في الحديث أي القدسي والكلام الأنسي على ما رواه البخاري لا يزاله العبد يتقرب إليّ حتى أحبه فإذا أحببته أي أظهرت حبي له فإنه حبه سبحانه وتعالى قديم غير حادث بعد تقرب عبده كنت سمعه الذي يسمع به وبصره الذي يبصر به ولسانه الذي ينطق به وفي رواية زيادة ويده التي يبطش بها ورجله التي يمشي عليها أي كنت حافظ أعضائه وحامي أجزائه أن تتحرك بغير رضائي وأن تسكن إلي غير قضائي والحاصل أنه جعل سلطان محبته لربه أخذاً بمجامع قلبه فلا يهتم إلا بمرضاة محبوبه ولا يسعى بجمع جوارحه إلا في سبيل مطلوبه وقيل أي كنت أسرع في قضاء حوائجه من سمعه في الإسماع وبصره في النظر ولسانه في النطق وليس المراد منه الحول والاتحاد والاتصال على ما توهمه أهل الضلال كما قال ولا ينبغي أن يفهم بصيغة المفعول من هذا أي الحديث سوى التجرد لله أي تجرد القلب عن غير حب الرب والانقطاع إلى الله بترك الالتفات إلى ما سواه والإعراض عن غير الله بالتوجه الكلي إلى مولاه كأنه بمسمع منه ومرأى له فيما يجراه وصفاء القلب أي بحيث لا يخطر بباله سواه وإخلاص الحركات لله تعالى وكذا جعل السكنات عن رضاه لأن من أحب الله وأبغض الله وأعطى الله ومنع الله فقد استكمل إيمانه وقد قال الله تعالى قل إن صلاتي ونسكي ومحياي ومماتي لله كذا في شرح الشفا لعلّي القارئ ومنه يظهر معنى الحديث الذي أوردناه في الأصل.

²⁹⁰ مسند بزار 270/15، حلية الأولياء وطبقات الأصفياء لأصفهاني 99/10، كنز العمال للهندي 230/1.

²⁹¹ يمين الله تعالى سخاء أي دائمة الصبّ والهطل بالعطاء. ناموس.

²⁹² صحيح مسلم، نفقة 36، سنن الدارقطني 178/3، مسند أحمد 247/12.

- 116- قال الله: لا إله إلا الله حصني من دخلها أمن عذابي. أخرجه ابن النجار عن أنس.²⁹³
- 117- قال الله عزّ وجلّ: لولا أن الذنب خير لعبدي المؤمن من العُجب ما خلّيت بين عبدي المؤمن وبين الذنب. أخرجه أبو الشيخ عن كليب الجهني.²⁹⁴
- 118- قال الله عزّ وجلّ: يا جبريل إني خلقت ألف ألف أمة لا تعلم أمة أني خلقت سواها لم أطلع²⁹⁵ عليها اللوح المحفوظ ولا صرير القلم إنما أمري لشيء إذا أردت أن أقول له كن فيكون ولا يسبق الكاف النون. أخرجه الديلمي عن ابن عمر.²⁹⁶
- 119- قال الله عزّ وجلّ لأدم: يا آدم إني عرضت الأمانة على السموات والأرض فلم تطفها²⁹⁷ فهل أنت حاملها بما فيها قال وما لي فيها يا رب²⁹⁸ قال إن حملتها²⁹⁹ أجرت وإن ضيعتها عذبت قال فقد حملتها بما فيها فلم يلبث في الجنة إلا ما بين صلاة الأولى إلى العصر حتى أخرجه الشيطان منها. أخرجه أبو الشيخ من طريق جويرير³⁰⁰ عن الضحاك عن ابن عباس.³⁰¹
- 120- قال الله عزّ وجلّ للنفس: اخرجي قالت لا أخرج إلا وأنا كارهة قال اخرجي وإن كرهت. [8ظ] أخرجه التبراز، والديلمي عن أبي هريرة.³⁰²
- 121- قال الله تعالى: أنا مع عبدي ما ذكرني وتحركت بي شفتاه. أخرجه ابن حبان عن أبي الدرداء.³⁰³
-
- ²⁹³ معجم الشيوخ لابن عساكر 680/2 ، كنز العمال للهندي 168/1 ، مسند الفردوس للديلمي 251/5 .
- ²⁹⁴ كنز العمال للهندي 514/3 ، مسند الفردوس للديلمي 175/3 .
- ²⁹⁵ من أطلعت زيداً على كذا، مثل أعلمته وزناً ومعنى. مصباح.
- ²⁹⁶ مسند الفردوس للديلمي 184 /3 ، كنز العمال للهندي 368/10 ،
- ف- نطقهما.²⁹⁷
- ف- برب.²⁹⁸
- ق- حملها.²⁹⁹
- ³⁰⁰ جويرير بن سعيد صاحب الضحاك متروك واتهمه ابن الجوزي وقال غيره متروك ولم يتهم بكذب ابن عراق.
- ³⁰¹ كنز العمال للهندي 132/6 ، النوادر الاصول للحكيم الترمذي 175/3 .
- ³⁰² صحيح البخاري، أدب 86، مسند الفردوس للديلمي 183 /3 ، مسند بزار 67/17 .
- ³⁰³ صحيح ابن حبان 97/3 .

122- قال الله عزَّ وجلَّ: إذا همَّ عبدي بسيئة فلم يعملها فأكتبها له حسنة فإن عملها فاكتبوها له سيئة فإن تاب منها فامحوها عنه وإذا همَّ عبدي بحسنة³⁰⁴ فلم يعملها فاكتبوها له حسنة فإن عملها فاكتبوها بعشرة³⁰⁵ أمثالها إلى سبعة ضعف. أخرجه ابن حبان عن أبي هريرة.³⁰⁶

123- قال الله عزَّ وجلَّ: إذا اشتكى عبدي فأظهر المرض من قبل ثلاث فقد شكاني³⁰⁷. أخرجه الطبراني في الأوسط عن أبي هريرة.³⁰⁸

124- قال الله عزَّ وجلَّ: من سلبت كريمته عوضته منهما الجنة. أخرجه الطبراني في الأوسط عن جرير.³⁰⁹

125- قال الله تعالى: الصوم جنة يجنُّ بها عبدي من النار والصوم لي وأنا أجزي به يدع طعامه وشهوته من أجلي والذي نفسي بيده لخلوف فم الصائم عند الله يوم القيامة أطيب من ريح المسك. أخرجه الطبراني في الكبير عن بشير بن خصاصة³¹⁰ وأبي هريرة.³¹¹

126- قال الله تعالى: من ذكرني في نفسه ذكرته في نفسي ومن ذكرني في ملأ من الناس ذكرته في ملأ أكثر منهم وأطيب. أخرجه ابن أبي شيبة عن أبي هريرة.³¹²

127- قال ربكم: أنا أهل أن أتقى فلا يُجعل معي إله فمن اتقى أن يجعل معي إلهًا فأنا أهل أن أغفر له. أخرجه أحمد، والترمذي وقال حسن غريب، والنسائي، وابن ماجه، والدارمي، والبخاري، وأبو يعلى، والحاكم وصححه ووثقه عن أنس.³¹³

128- قال ربكم: الصوم جنة من النار ولي الصوم وأنا أجزي به يدع شهوته وطعامه وشرابه من أجلي لخلوف فم الصائم أطيب عند الله من ريح المسك. أخرجه البخاري، وعبدان، والطبراني في الكبير، والضياء المقدسي عن بشير بن خصاصة.³¹⁴

³⁰⁴ قال الله تعالى إذا هم عبدي بحسنة أي أرادها مُصمِّمًا عليها أو عازمًا على فعلها ولم يعملها لأمر عاقه كتبها له حسنة واحدة لأن الهم سببها وسبب الخير خير فإن عملها كتبها له عشر حسنات إلى سبعة ضعف وإذا هم بسيئة ولم يعملها لم أكتبها عليه أي إن تركها خوفًا منه تعالى ومراقبة له بدليل زيادة مسلم إنما تركها من جزاي أي من أجلي فإن تركها لأمر آخر صدّه عنها فلا فإن عملها كتبها سيئة واحدة أي كتبت له السيئة كتابة واحدة عملاً بالفضل في جانيي الخير والشر.

ق- بعشر.³⁰⁵

³⁰⁶ صحيح ابن حبان 105/2.

م- شكالي.³⁰⁷

³⁰⁸ المعجم الأوسط للطبراني 269/1.

³⁰⁹ المعجم الكبير للطبراني 303/2.

³¹⁰ بشير بن خصاصة بالفتح وتشديد التحتية وتخفيف وهي أمه وأبوه معبد. ناموس.

³¹¹ المعجم الكبير للطبراني 45/2.

³¹² المصنف لابن أبي شيبة 61/6.

³¹³ سنن الدارمي 1791/3، مسند أحمد 178/21، الترمذي، تفسير 70، ابن ماجه، زهد 35، المستدرک للحاكم

508/2.

³¹⁴ المعجم الكبير للطبراني 45/2، شرح السنة للبخاري 221/6.

129- قال ربكم عزّ وجلّ: الحسنه بعشر والسيئه بواحدة أو أغفرها ومن لقيني بقراب الأرض خطيئة لا يشرك بي لقيته بقراب الأرض مغفرة ومن هم بحسنة فلم يعملها كتبت له حسنة ومن هم بسيئة فلم يعملها لم تكتب عليه شيء ومن تقرب منّي شبرًا تقربت منه ذراعًا ومن تقرب مني ذراعًا تقربت منه باعًا. أخرجه أبو داود الطيلساني عن أبي ذرّ. 315

130- قال ربكم عزّ وجلّ: أنا مع عبدي ما ذكرني وتحركت بي شفاه. أخرجه ابن عساكر عن أبي هريرة. 316

131- قال ربكم: من أذهبت كريمته ثم صبر واحتسب كان ثوابه الجنة. أخرجه أبو يعلى الموصلي عن أنس. 317.

132- [8و] قال ربكم: إذا قبضت كريمة عبدي وهو بها ضنين فحمدني على ذلك لم أرض له ثوابًا دون الجنة. أخرجه الطبراني في الكبير عن أبي أمامة. 318

133- قال ربكم تبارك وتعالى: لو أن عبدي استقبلني بقراب الأرض ذنوبًا لا يشرك بي شيئًا استقبلته بقرابها مغفرة. أخرجه الطبراني في الكبير عن أبي الدرداء. 319

134- قال الرب عزّ وجلّ: يُؤتى بحسنات العبد وسيئاته فيقص بعضها ببعض فإن بقيت حسنة وسّع الله له بها في الجنة. أخرجه الحاكم عن ابن عباس. 320

135- قال ربكم: لو أن عبادي أطاعوني لأسقيهم المطر بالليل ولأطلعهم الشمس بالنهار ولما أسمعتهم صوت الرعد. أخرجه أحمد، والحاكم عن أبي هريرة. 321

136- قال ربكم: ابن آدم أنزلت عليك سبع آيات ثلاث لي وثلاث لك وواحدة بيني وبينك فأما التي لي فالحمد لله 322 رب العالمين الرحمن الرحيم مالك يوم الدين والتي بيني وبينك إياك نعبد وإياك نستعين منك العبادة وعليّ العون لك وأما التي لك اهدنا الصراط المستقيم صراط الذين أنعمت عليهم غير المغضوب عليهم ولا الضالين. أخرجه الطبراني في الأوسط عن أبي بن كعب. 323

315 مسند الطيلساني 371/1 .

316 صحيح ابن حبان 97/3، مسند أحمد 572/16.

317 مسند أبي يعلى 268/7.

318 المعجم الكبير للطبراني 104/8.

319 مسند أحمد 248/35، المعجم الكبير للطبراني 19/12.

320 المعجم الكبير للطبراني 183/12، شعب الإيمان للبيهقي 200/9، المستدرک للحاکم 280/4 .

321 مسند أحمد 327/14، المستدرک للحاکم 380/2 .

ق+ الله. 322

323 المعجم الأوسط للطبراني 279/6، مسند أحمد 20/35

137- قال ربكم: من أظلم ممن خلق كخلقي فيخلقوا³²⁴ بعوضة أو ليخلقوا ذرة. أخرجه ابن النجار عن أبي

هريرة.³²⁵

138- قال لي جبريل بل قال الله تعالى: يا عبادي أعطيتكم فضلاً وسألتكم قرضاً فمن أعطاني شيئاً مما أعطيته طوعاً عجلت له الخلف في العاجل وذخرت له في الآجل ومن أخذت منه ما أعطيته كرهاً وصبر واحتسب أوجبت له صلاتي³²⁶ ورحمتي وكتبته من المهتدين وأبحت له النظر إلى وجهي. أخرجه الرافعي عن أبي هريرة.³²⁷

139- قال لي جبريل عليه السلام قال الله تبارك وتعالى: إن هذا دين أرخصه لنفسه ولن يصلحه إلا السماحة وحسن الخلق فأكرموا بهما ما صحبتنوه. أخرجه سؤويه وابن عدي، والغفيلي، وأبو نعيم، والخرائطي في مكارم الأخلاق، والخطيب في المتفق والمفترق، وابن عساكر، والضياء المقدسي عن جابر، وقال الغفيلي لم يتابع عليه إبراهيم بن أبي بكر بن المنكر من وجه يثبت.³²⁸

140- قال لي جبريل قال الله عز وجل: يا محمد من آمن بي ولم يؤمن بالقدر خيره وشره فليتمس رباً غيري.

أخرجه الشيرازي في الألقاب عن علي وفيه محمد بن عكاشة الكرمانى.³²⁹

141- قال لي جبريل: يا محمد إن الله تعالى يخاطبني يوم القيامة فيقول يا جبريل مالي أرى فلان بن فلان [9ظ] في صفوف أهل النار فأقول يا رب إنا لم نجد له حسنة يعود عليه خيره اليوم فيقول الله تعالى إني أسمع في دار الدنيا يقول يا حنان يا منان فاته فسله فيقول وهل من حنان ومنان غير الله فأخذ بيده من صفوف أهل النار فأدخله في صفوف أهل الجنة. أخرجه الحكيم الترمذي عن جابر.³³⁰

142- قال موسى بن عمران: يا رب من أعزّ عبادك عندك قال من إذا قدر غفر. أخرجه البيهقي في شعب

الإيمان عن أبي هريرة.³³¹

143- قال موسى: يا رب وددت أنّي أعلم من تحبّ من عبادك فأحبّه قال إذا رأيت عبدي يكثر³³² ذكرني فأنا

أذنت له في ذلك وأنا أحبّه وإذا رأيت عبدي لا يذكرني فأنا حجبته عن ذلك وأنا أبغضه. أخرجه الدار قطني في الأفراد وابن عساكر عن عمر.³³³

ف+ فليخلقوا.³²⁴

³²⁵ مسند أحمد 36/15، صحيح ابن حبان 169/13 .

³²⁶ إذا قرأنا بكسر الصاد يكون عطف رحمتي تأسيساً فليتمسك.

³²⁷ كنز العمال للهندي 388/6، تدوين في أخبار للرافعي 267/2.

³²⁸ شعب الإيمان للبيهقي 301/13، المعجم الأوسط للطبراني 375/8، الضعفاء الكبير للغفيلي 46/1، تاريخ دمشق

لابن عساكر 290/55 .

³²⁹ محمد بن عكاشة الكرمانى عن عبد الرزاق كذاب وقال الحاكم والدارقطني يضع الحديث. ابن عراق. المعجم الكبير

للطبراني 320/22، شعب الإيمان للبيهقي 377/1 .

³³⁰ حلية الأولياء وطبقات الأصفياء لأصفهاني 210/6، نوادر الاصول للحكيم الترمذي 380/1 .

³³¹ شعب الإيمان للبيهقي 550/10 .

ف- بكسر.³³²

144- قال موسى: يا رب علمني شيئاً أذكرك به وأدعوك به قال يا موسى قل لا إله إلا الله قال رب كل عبادك يقول هذا قال قل لا إله إلا الله قال لا إله إلا أنت يا رب إنما أريد شيئاً تخصني به قال يا موسى لو أن السموات السبع وعابرهن³³⁴ غيري والأرضين السبع في كفة³³⁵ ولا إله إلا الله في كفة³³⁶ مالت بهم لا إله إلا الله. أخرجه أبو يعلى، والحكيم الترمذي، وابن حبان، والحاكم، وأبو نعيم، والبيهقي في الأسماء، والضياء المقدسي عن أبي سعيد.³³⁷

145- قال موسى: يا رب كيف شكرت آدم قال علم أن ذلك مني فكان ذلك شكره. أخرجه الحكيم الترمذي عن الحسن مرسلاً.³³⁸

146- قال موسى لربّه عزّ وجلّ: ما جزاء من عزّى³³⁹ التّكلى³⁴⁰ قال أظله في ظلّي يوم لا ظلّ إلا ظلي. أخرجه ابن السني في عمل يوم وليلة، والطّبّستي في الترغيب، والديلمي عن أبي بكر الصديق وعمران بن حصين معاً.³⁴¹

147- قال موسى: يا رب أقرّيب أنت فأناجيك أم بعيد فأناديك³⁴² فإني أحسنّ حسن صوتك ولا أراك فأين أنت فقال³⁴³ أنا خلفك وأمامك وعن يمينك وعن شمالك يا موسى أنا جليس عبدي حين يذكرني وأنا معه إذا دعاني³⁴⁴. أخرجه الديلمي عن ثوبان.³⁴⁵

148- قال موسى النبي: يا رب إنك تُغلق على عبدك المؤمن الدنيا ففتح الله له باباً من أبواب الجنة فقال هذا ما أعددت له قال وعزتك وجلالك وارتفاع مكانك لو كان أقطعّ اليدين والرجلين يسحب على وجهه منذ خلقته إلى يوم القيامة ثم كان مصيره لكان لم ير بأساً قط قال يا رب إنك تعطي الكافر الدنيا ففتح له باباً من أبواب النار فقال هذا³⁴⁶ ما

³³³ كنز العمال للهندي 433/1، الأفراد للدار قطني 97/1، تاريخ دمشق لابن عساكر 147/61.

ف، ت- عامرهن.³³⁴

ف- كفه.³³⁵

ف- كفه.³³⁶

³³⁷ مسند أبي يعلى للموصلي 528/2، صحيح ابن حبان 102/14، نواذر الاصول للحكيم الترمذي 264/3، الأسماء للبيهقي 251/1، حلية الأولياء وطبقات الأصفياء لأصفهاني 327/8، المستدرک للحاكم 710/1، صحيح ابن حبان 102/14.

³³⁸ نواذر الاصول للحكيم الترمذي 150/1.

³³⁹ من العزاء الصبر أو حسنه عزى كرضى عزاء وعزاء تعزية. ناموس

³⁴⁰ امرأة فقدت ولدها.

³⁴¹ حلية الأولياء وطبقات الأصفياء لأصفهاني 42/6، العمل لابن السني 540/1، مسند الفردوس للديلمي 190/3.

ف- فأناد بك.³⁴²

ت، ف+ الله.³⁴³

ف- دعاني.³⁴⁴

³⁴⁵ هذا الحديث ضعيف ولا أرى مثل هذا الجهل لسيدنا موسى فتأمل فيه فإنه موضع زلل. شعب الإيمان للبيهقي

171/2، مسند الفردوس للديلمي 192/3

ف- هذا.³⁴⁶

أعددت له فقال يا رب وعزتك لو أعطيت الدنيا وما فيها لم يزل في ذلك منذ³⁴⁷ خلقته إلى يوم القيامة ثم كان مصيره [9] كأن لم ير خيراً قط . أخرجه الديلمي عن أبي سعيد.³⁴⁸

149- قال داود عليه السلام: إلهي ما حق عبادك عليك إذا هم زاروك³⁴⁹ قال إن لكل زائر على المزور حقاً قال يا داود فإن لهم عليّ أن أعافيهم في دنياهم وأغفر لهم إذا لقيتهم. أخرجه الطبراني، وابن عساكر عن أبي ذرّ وسنده ضعيف.³⁵⁰

150- قال داود عليه السلام: إلهي ما جزاء من شبع³⁵¹ ميتاً إلى قبره ابتغاء مرضاتك قال جزاؤه أشبعه ملائكتي تصلي على روحه في الأرواح قال اللهم فما جزاء من يعزّي حزياً ابتغاء مرضاتك قال أن ألبسه لباس التقوى وأستره به من النار فأدخله الجنة قال اللهم ما جزاء من عال يتيماً أو أرملة³⁵² ابتغاء مرضاتك قال جزاؤه أن أظله يوم لا ظل إلا ظلي قال اللهم فما جزاء من سالت دموعه على وجنتيه³⁵³ من مخافتك قال أن أقي وجهه لفتح جهنم وأومئته يوم القيامة الفزع الأكبر. أخرجه ابن عساكر، والديلمي عن ابن سعود، وفيه خسر بن فرقد ضعيف.³⁵⁴

151- قال داود عليه السلام فيما يخاطب ربه: يا ربّ أيّ عبادك أحبّ إليك أحبّه بحبك قال يا داود أحبّ عبادي إليّ تقى القلب نقى الكفين لا يأتي إلى أحد سوءاً ولا يمشي بالنميمة تزول الجبال ولا يزول أحبّني وأحبّ من يحبّني وحبّني إلى عبادي قال يا رب إنك لتعلم أني أحبك وأحبّ من يحبك فكيف أحبّك إلى عبادك قال ذكرهم بالائي وبلائي ونعمائي يا داود إنه ليس من عبد يُعين مظلوماً أو يمشي معه في مظلمته إلا أثبت قدميه يوم تزول الأقدام. أخرجه البيهقي في شعب الإيمان، وابن عساكر عن ابن عباس.³⁵⁵

152- [10ظ] قال إبليس: يا رب كل خلقك قد سببت أرزاقهم فما رزقي قال كل ما لم يذكر عليه اسمي. أخرجه أبو الشيخ في العظمة عن ابن عباس.³⁵⁶

153- قال إبليس لربه: يا رب أهبط آدم وقد علمت أنه سيكون كتاب ورسول فما كتابهم وما³⁵⁷ رسلم قال رسلم الملائكة والنبيون منهم وكتبهم التوراة والإنجيل والزبور والفرقان قال فما كتابي قال كتابك الوشم وقراءتك

ف، ت+ يوم.³⁴⁷

³⁴⁸ كنز العمال للهندي 488/6 , غير موجود في الديلمي.

ف- زادوك.³⁴⁹

³⁵⁰ مسند الشاميين للطبراني 382/1، حلية الأولياء وطبقات الأصفياء لأصفهاني 166/5.

³⁵¹ شيع فلائلاً خرج معه ليودّعه ويبلغه منزله.

³⁵² الأرملة الرجال المحتاجون الضعفاء. ناموس. والأرمل الذي لا امرأة له. والأرملة التي لا زوج لها وقد أرملت

المرأة مات عنها زوجها. مختار الصحاح.

³⁵³ الوجنة ما رتفع من الخدين. مختار الصحاح.

³⁵⁴ حلية الأولياء وطبقات الأصفياء لأصفهاني 56/6، كنز العمال للهندي 871/15، مسند الفردوس للديلمي 190/3.

³⁵⁵ شعب الإيمان للبيهقي 120/10.

³⁵⁶ العظمة لأصفهاني 128/12.

ف- وما.³⁵⁷

الشعر ورسلك الكهنة وطعامك ما لم يذكر اسم الله عليه وشرابك كلُّ مُسكر وصدقك الكذب وبيتك الحمّام ومصائدك³⁵⁸
النساء ومؤذّنك المِزمار ومسجدك الأسواق. أخرجه الطبراني في الكبير عن ابن عباس.³⁵⁹

154- قال إبليس: يا رب ليس أحد من خلقك إلا جعلت له رزقاً ومعيشة فما رزقي قال ما لم يذكر عليه اسمي.
أخرجه أبو نعيم عن ابن عباس.³⁶⁰

155- قال إبليس لربّه: بعزّتك وجلالك لا أبرح أغوي بني آدم ما دامت الأرواح فيهم فقال له ربّه بعزّتي
وجلالتي لا أبرح أغفر لهم ما استغفروني. أخرجه أبو نعيم عن أبي سعيد.³⁶¹

156- قال الملائكة: يا رب ذاك عبدك يريد أن يعمل بسينة وهو أبصر به فقال ارفُئوه فإن عملها فاكتبوها له
بمثلها وإن تركها فاكتبوها له حسنة إنما تركها من جرّائي³⁶². أخرجه أحمد، ومسلم عن أبي هريرة.³⁶³

157- قالت الجنة: يارب زيننتي فأحسننت أركانني فأوحى الله إليها قد حشوت أركانك بالحسن والحسين
والسُعود من الأنصار وعزّتي وجلالي لا يدخلك مُراء ولا بخيل. أخرجه أبو موسى المدني عن عباس بن يزيد الأزدي
عن أبيه وقال غريب.³⁶⁴

158- قالت بنو إسرائيل [و10] لموسى: هل يصلي ربك فتكايد³⁶⁵ موسى فقال الله عزّ وجلّ وإن صلاتي
تطفئ غضبي. أخرجه ابن عساکر، والديلمي عن أبي هريرة.³⁶⁶

159- قالت بنو إسرائيل لموسى: هل يصلي ربك فقال موسى اتقوا الله يا بني إسرائيل فقال الله يا موسى ماذا
قال لك قومك قال يا رب ما قد علمت قالو هل يصلي ربك قال فأخبرهم إن صلاتي على عبادي أن تسبق رحمتي
غضبي لولا ذلك لأهلكتهم. أخرجه ابن عساکر عن أنس الكل من جمع الجوامع. قلت وفي الجامع الصغير لصاحب جمع
الجوامع رحمه الله تعالى.³⁶⁷

ف- مصائدك³⁵⁸.

³⁵⁹ المعجم الكبير الطبراني 103/11.

³⁶⁰ كنز العمال للهندي 444 / 1، حلية الأولياء وطبقات الأصفياء لأصفهاني 126/8.

³⁶¹ المعجم الأوسط للطبراني 333/8، مسند أحمد 253/18، حلية الأولياء وطبقات الأصفياء لأصفهاني 332/8.

³⁶² وفعلت من جرّك ومن جرّك ويففان ومن جريرتك من أجلك. ناموس.

³⁶³ صحيح مسلم، إيمان 205، مسند أحمد 531/13.

³⁶⁴ المعجم الأوسط للطبراني 108/1.

³⁶⁵ وفيه تكايد أي تشدّد. قاموس.

³⁶⁶ كنز العمال للهندي 252/4، مسند الفردوس للديلمي 197/3، تاريخ دمشق لابن عساکر 157/61.

³⁶⁷ كنز العمال للهندي 252/4، تاريخ دمشق لابن عساکر 157/61.

160- قال الله تعالى: من لا يدعوني أغضب عليه.³⁶⁸ أخرجه العسكري في كتاب المواعظ عن أبي هريرة

انتهى.³⁶⁹

161- قال الله تعالى: هذه رحمتي أرحم بها من أشاء يعني الجنة. أخرجه الشيخان.³⁷⁰

162- قال الله تعالى: لم يتقرب إلي المتقربون بمثل الورع. أخرجه ابن حبان.³⁷¹

163- قال الله: لم يتقرب المتقربون إلي بمثل الورع. أخرجه أبو الشيخ.³⁷²

164- قال الله تعالى: لا تمثلوا بعبادي. أخرجه أحمد، الغزالي.³⁷³

165 – قال الله تعالى: أنا عند المنكسرة قلوبهم. أخرجه الغزالي.³⁷⁴

166- قال الله تعالى: لا أعذب أحدا تسمى باسمك بالنار. أخرجه الديلمي.³⁷⁵

167- قال الله تعالى: يا موسى ارحم ترحم. أخرجه الديلمي.³⁷⁶

168- قال الله تعالى: يا موسى كما تدين ندان. أخرجه الديلمي، كذا في كنوز الحقائق لعبد الرؤوف المناوي

رحمه الله تعالى.³⁷⁷

³⁶⁸ أي ومن يدعوني أحبه وأستجيب له. مناوي.

³⁶⁹ كنز العمال للهندي 63/2، فيض القدير 497/4.

³⁷⁰ صحيح مسلم، جنة، 34.

³⁷¹ المعجم الكبير للطبراني 120/12.

³⁷² شعب الإيمان للبيهقي 118/13،

³⁷³ أي في البداية وتمامه وأنا عند المدرسة قيودهم لأجي لا أصل له في المرفع قاله السخاوي. المصنف لابن أبي شيبة

456/5، مسند أحمد 99/29، المعجم الكبير للطبراني 272/22، البداية الهداية للغزالي 63/1 . ف، ق- الغزالي.

³⁷⁴ أي في البداية وتمامه وأنا عند المدرسة قيورهم لأجلي لا أصل له في المرفوع قاله السخاوي. البداية الهداية

للغزالي 63/1، فيض القدير 519/1، جامع الأحاديث القدسية للصباطي 102/3، هذا الحديث غير موجود في الديلمي.

³⁷⁵ معجم الشيوخ للذهبي ص 378، مسند الفردوس للديلمي 122/4. هذا الحديث غير موجود في نسخة ق.

³⁷⁶ حلية الأولياء وطبقات الأصفياء لأصفهاني 35/6. هذا الحديث غير موجود في الديلمي، غير موجود في نسخة ق.

³⁷⁷ حلية الأولياء وطبقات الأصفياء لأصفهاني 35/6، مسند الفردوس للديلمي 124/4.

III. Eserin Tahkik Edilmiş Birinci Bölümünün Tercümesi

1- Allah (c.c.) buyurdu ki, “Siz *Beni itaat etmek suretiyle zikredin. Ben de sizi mağfiretimle zikredeyim. Kim ki Beni muti olarak zikrederse, ahdim olsun, ona mağfiret ederim. Kim de Beni asi olarak zikrederse ahdim olsun ki, onu azabımla anarım.*”³⁷⁸

2-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ey Âdemoğlu! Gündüzün evvelinde dört rek’at namaz kılmaktan aciz olma ki senin gün boyunca işlerine yeteyim.*”³⁷⁹

3-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ey Âdemoğlu! Gündüzün evvelinde dört rek’at namaz kılmaktan aciz olma ki senin gün boyunca işlerine yeteyim.*”³⁸⁰

4- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ey Âdemoğlu! Gündüzün evvelinde dört rek’at namaz kılmaktan aciz olma ki senin gün boyunca işlerine yeteyim.*”³⁸¹

5- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Benim cinler ve insanlarla önemli bir hadisem var! Ben yaratıyorum, benden başkasına ibadet ediliyor! Ben rızıklandırıyorum, benden başkasına şükrediliyor.*”³⁸²

6-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Kim benim kazama (takdir ettiğim hükmüme) razı olmaz ve benim imtihanıma (verdiğim bela ve musibetlere) sabretmezse benden başka bir rab arasın.*”³⁸³

7-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Kim benim kazama ve kaderime razı olmazsa benden başka bir rab arasın.*”³⁸⁴

8-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Bir kulum ki, vücuduna sıhhat ve afiyet verdim ve onun üzerine rızıkını genişlettim de beş senede bir Beni ziyarete gelmedi, muhakkak o mahrumdur.*” (Kâbe ziyareti için)³⁸⁵

³⁷⁸ Münâvî hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. **el-İthâfâtü’s-Seniyye**; c.1, s.35

³⁷⁹ Ebû Ya’lâ hadisin isnadının sahih olduğunu belirtmiştir. **Müsned**; c.3, s.249.

³⁸⁰ Müsnedü- Ebî Ya’lâ’nın şerhinde Hüseyin Selim Esed bu hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. **Müsnedü Ebî Ya’lâ**; c.3, s. 294.

³⁸¹ Tirmizi bu hadisin hasen garip olduğunu belirtmiştir. Tirmizi, Salat 475.

³⁸² Sabâbatî hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. **Câmi’ul-Ehâdisi’l-Kudsiyye**; c. 1, s. 79.

³⁸³ Sabâbatî hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. **Câmiu’l-Ehâdisi’l-Kudsiyye**; c. 3, s. 60.

³⁸⁴ Sabâbatî hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir, **Câmiu’l-Ehâdisi’l-Kudsiyye**; c. 3, s. 61.

³⁸⁵ Sabâbatî hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. **Câmiu’l-Ehâdisi’l-Kudsiyye**; c.1, s. 232; ayrıca Münâvî de hadis sahihtir demiştir. **el-İthâfâtü’s-Seniyye**; c.1, s. 43.

9-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ey Âdemoğlu! Beni zikretmekle ŐükretmiŐ, Beni unutmakla küfretmiŐ olursun.*”³⁸⁶

10- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ben kullarımdan mü'min bir kulumu denediğimde, Bana hamd eder, Őükreder ve denediğim Şeye sabrederse, muhakkak ki o yatağından, doğduğu günkü gibi, günahlarından temizlenmiŐ olarak kalkar.*” Rab, hafaza meleklerine de Şöyle buyurur: “*Ben kulumu Őununla bağladım ve onu mübtela ettim. Öyle ise siz ona hastalıktan önce ne ecir veriyordu iseniz, gene onu kendisine veriniz.*”³⁸⁷

11- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Âdemoğlunun her bir işi kendinedir. Oruç hariç. Oruç bana ait olup, onun karşılığını da ben vereceğim. Oruçlu kimse için iki rahatlık vardır: Birisi iftar ettiği zamanki rahatlığı, birisi de Rabbiyle karŐılaŐtıđı zamanki rahatlığı. Oruçlunun ağız kokusu, Allah katında misk kokusundan daha hoŐtur.*”³⁸⁸ □

12- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Oruç kalkandır. Kul onunla cehennem ateŐinden siperlenir.*”³⁸⁹

13-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Oruç kalkandır. Kul onunla cehennem ateŐinden korunur. Oruç Benim içindir ve karşılığını Ben vereceğim.*”³⁹⁰

14- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ben bir kimsenin gözlerini kör ettiğimde ona mukabil kendisine Cennet veririm.*”³⁹¹

15- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Âdemoğlunun her bir işi kendinedir. Oruç hariç; o benim içindir, onun karşılığını ben veririm. Aynı zamanda oruç bir kalkandır. Sizden birinizin oruçlu bir günü olunca, o gün sövmekten kaçınsın, gürültü de çıkarmasın. Birisi kendisine söver ya da sataŐırsa, “Ben oruçluyum” desin. Muhammed’in nefsi elinde olana yemin olsun ki, oruçlunun ağız kokusu Allah katında misk kokusundan daha hoŐtur. Oruçlu*

³⁸⁶ Buhârî, Tevhîd, 15.

³⁸⁷ Şuayb el-Arnâûd Müsned’in Şerhinde hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. Ahmed, **el-Müsned**; c. 28, s. 344.

³⁸⁸ İŐkodravî, Taberânî'nin Şerhinde hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. et-Taberânî, **el-Mu'cemu'l- Evsat**; c. 5, s. 131.

³⁸⁹ Heysemî senedinin hasen olduğunu belirtmiştir. **Feyzü'l-Kadîr**; c.4, s. 242.

³⁹⁰ Şuayb el-Arnâûd hadisin Şerhinde hadis sahihtir demiştir. Ahmed, **el-Müsned**; c. 23, s. 411.

³⁹¹ Sabâbatî hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir, **Câmiu'l-Ehâdisi'l-Kudsiyye**; c. 3, s. 52.

kimse için iki rahatlık vardır. İftar ettiği zaman iftarın rahatlığı, Rabbine kavuştuğu zaman da orucun rahatlığı.”³⁹²

16-Allah (c.c.) buyurdu ki, “Ben kıyamet günü şu üç (grup) insanın düşmanıyım. Benim adıma and içtikten sonra sözünden cayan kişi. Hür bir insanı köle diye satıp parasını yiyen kişi. Ücretle bir işçi tutup işini gördüren ve işçinin ücretini vermeyen kişi.”³⁹³

17- Allah (c.c.) buyurdu ki, “Âdemoğlu bana kötü konuştu (bana sövdü), oysa bana sövmesi ona yaraşmaz. Âdemoğlu beni yalanladı, halbuki onun beni yalanlaması asla kendisine yaraşmaz. Bana kötü konuşması ise, “Allah kendine oğul edindi” demesidir. Oysaki ben, tek ve her şeyden müstağni olan (samed olan) Allah’ım. Doğurmadım, doğurulmadım ve hiçbir şey bana denk olmadı. Onun beni yalanlaması, “Benim kendisini ilk kez yarattığım gibi tekrar diriltmeyeceğimi söylemesidir.” Oysaki benim için, bir şeyi sonradan diriltmek, ilk kez yaratmaktan daha zor değildir.”³⁹⁴

18- Allah (c.c.) buyurdu ki, “Ben salih kullarıma, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insan kalbinin hatırına gelmeyeceği nimetler hazırladım.”³⁹⁵

19-Allah (c.c.) buyurdu ki, “Ben inanan ve salih amel işleyen kullarıma, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insan kalbinin hatırına gelmeyeceği nimetler hazırladım.”³⁹⁶

20- Allah (c.c.) buyurdu ki, “ Âdemoğlu hakkı olmadan beni yalanladı ve (yine) bana hakkı olmadan bana kötü konuştu. Beni yalanlaması, “Benim kendisini, ilk kez yarattığım gibi tekrar diriltemeyeceğimi zannetmesidir.” Bana sövmesi de, “Benim bir oğul edindiğimi söylemesidir.” Şüphesiz bir eş ya da oğul edinmekten kendimi tenzih ederim.”³⁹⁷

³⁹² Buhârî, Sıyâm, 9; Müslim, Sıyâm ,163.

³⁹³ Buhârî, Buyû ,106, İcâre, 10.

³⁹⁴ Buhârî, Tefsir,65.

³⁹⁵ Buhârî, Tefsir,8; Müslim, Cennet, 51.

³⁹⁶ Buhârî, Tevhîd ,48; Müslim, Cennet, 51.

³⁹⁷ Buhârî, Tefsir, 8.

21-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Sen infak et, Ben de sana infak edeyim.*”³⁹⁸

22-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Âdemoğlu dehre (zamana) sövmekle Bana eza ediyor. Dehr, Benim elimdedir. Gece ve gündüzü Ben evirip çeviriyorum.*”³⁹⁹

23- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Kulum bir iyilik yapmayı kast edip yapamadığında, bir sevap yazarım. Yaparsa on sevaptan yedi yüz sevaba kadar yazarım. Bir kötülüğe kastedene, onu yapmadıkça bir şey yazmam. Yaparsa bir seyyie yazarım.*”⁴⁰⁰

24- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Kulum Benimle karşılaşmayı severse (isterse), ben de onunla karşılaşmayı isterim. Şayet benimle karşılaşmaktan nefret ederse (istemezse) ben de onunla karşılaşmayı istemem.*”⁴⁰¹

25- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Rahmetim gazabımın önüne geçmiştir.*”⁴⁰²

26- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ben, namazı kulumla kendi aramda iki kısma ayırdım, kuluma ait olanı kulumun ne istediğidir. Kul "el-hamdülillahi Rabbi'l-âlemîn" dediğinde, Allah Azze ve Celle: 'Kulum Bana hamdetti' buyurur. Kul: "er-Rahma-nirrahim" dediği zaman Allah: 'Kulum Beni sena etti (övdü)' buyurur. Kul: "Mâlikiyevmi'd-din" dediği zaman ise Allah: 'Kulum Beni yüceltti' buyurur. Kul: "İyyake na'budu ve iyyake nesta'in" dediğinde Allah: Bu Benimle kulum arasındadır ve istekte bulunduğu kısım kulumundur, buyurur. Kul: "İhdina's-Sirâte'l-Mustakîm, Sıratellezine en'amte Aleyhim, ğayri'l-Mağdübi Aleyhim vele'd-dâllîn" dediğinde, Burası kulumundur, istekte bulunduğu için kulumundur.*”⁴⁰³

27- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Benim yarattığım gibi bir şey yapmaya kalkandan daha zalim kim vardır? Yaratsınlar o zaman bir tane, yaratsınlar bir zerre veya yaratsınlar bir arpa!*”⁴⁰⁴

³⁹⁸ Buhârî, Tevhîd ,97; Müslim, Zekât,36.

³⁹⁹ Buhârî, Tefsir, 45; Müslim, Edeb, 1.

⁴⁰⁰ Müslim, İmân, 59.

⁴⁰¹ Buhârî, Tevhîd ,35.

⁴⁰² Müslim, Tevbe,15.

⁴⁰³ Müslim, Salât ,38.

⁴⁰⁴ Buhârî, Tevhîd, 97; Müslim, Libas, 26.

28- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Âdemoğlu ne nezrederse etsin, o yine takdir ettiğimi elde eder. Lakin daha evvel böyle bir şey yapmış değilken nezirle cimriden bir hayır çıkmış olur da onu Bana getirir.*”⁴⁰⁵

29- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Kulum Bana bir karış yaklaştığında, Ben ona bir arşın yaklaşırim. O Bana bir arşın yaklaştığında Ben ona bir kulaç yaklaşırim. Bana yürüyerek gelirse, Ben ona koşarak gelirim.*”⁴⁰⁶

30- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Âdemoğlu, yazıklar olsun dehre (zamana) demesin. Çünkü ben, dehrim. Geceyi ve gündüzü ben birbiri ardına getiririm. Dilediğim zaman onların ikisini de tutarım.*”⁴⁰⁷

31- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Hiçbir kula, Yûnus bin Mettâ'dan (a.s.) daha hayırlıym, demek yakışmaz.*”⁴⁰⁸

32- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ben şirkten müstağniyim. Kim ki, işlediği bir amelde benden başkasını ortak ederse ben onu ortağıyla baş başa bırakırım.*”⁴⁰⁹

33-Allah (c.c.) Davud (a.s.)’a “*Yeryüzünde benim için bir ev (mescid) yap*” buyurdu. Davud (a.s.) ise kendisine emredilmeden önce kendi nefsi için bir ev yaptı. Allah (c.c.) Davud’a “*Ey Davud! Benim evimden önce senin evini yaptın*” diye vahyetti. Davud (a.s.) ise “*evet rabbim böyle oldu*” dedi. Allah (c.c.) da “*öyleyse kendini Allah’a tercih ettin*” buyurdu. Sonra Allah (c.c.) O’na mescidi (Mescid-iAksa) yapmasını emretti. Ne zaman ki Davud (a.s.) mescidin duvarlarını tamamladı duvarların üçte biri yıkıldı. Bu durumu Allah’a şikayet edince Allah (c.c.) Davud’a (a.s.) “*benim için bir ev yapman doğru olmaz*” diye vahyetti.” Davud (a.s.) “*niçin ey rabbim*” dedi. Allah (c.c.) “*elinden kan aktığı için!*” buyurdu. Davud (a.s.) ise “*ey rabbim bu sana olan sevgimden değil mi*” dedi. Allah (c.c.) “*tabiî ki*” buyurdu. “*lakin onlar (çalışanlar) benim kullarımdır ve ben onlara en merhametli olanım. Bu durum Davud (a.s.)’ a zor geldi ve Allah (c.c.) Ona “ sen üzülme ben bu evi (mescidi) Oğlun Süleyman’ın (a.s.) eliyle tamamlayacağım*” diye vahyetti.

⁴⁰⁵ Buhârî, Vefâ, 6.

⁴⁰⁶ Buhârî, Tevhîd,

⁴⁰⁷ Buhârî, Tefsir ,45, Tevhîd ,35, Edeb, 101; Müslim, Edeb, 16.

⁴⁰⁸ Müslim, Fezâil, 43.

⁴⁰⁹ Müslim, Zühd, 46.

*Davud (a.s.) vefat ettiğinde Süleyman (a.s.) binayı temelinden alarak inşa etmeye başladı. Mescidi tamamlayınca iki şey yaptı. Kurbanlar kesti ve Benî İsrail'i çağırdı. Allah (c.c.) Süleyman'a " benim evimi inşa etmek suretiyle sevinçli olduğumu görüyorum. Benden iste ben de sana vereyim" diye vahyetti. Süleyman (a.s.) da "senden üç haslet istiyorum yarabbi: Hükümüne isabet edecek bir hüküm, benden sonra hiç kimsenin ulaşamayacağı bir mülk ve bu mescide namaz kılmak niyetiyle gelenlerin buradan anasından doğduğu gün gibi günahlarından temizlenmesini" diye söyledi. Allah (c.c.) o ikisini ona verdi. Ben üçüncüsünün de ona verildiğini umuyorum."*⁴¹⁰

34- Allah (c.c) buyurdu ki, *"Ben Rahman'im, akrabalığı, rahimi benyarattım ve isimim olan Rahmani'da ona isim verdim. Kim akrabaya iyilikederse, ben de ona iyilik ederim. Kimde ondan ilgiyi keserse, ben de ondan ilgiyi keserim."*⁴¹¹

35-Allah (c.c) buyurdu ki, *"Büyüklik (azamet) ridamdır, izzet de izarımdır. Kim bu iki şeyde benimle niza ederse onu ateşe atarım."* (İzar, gömlek; rida da gömlek üzerine giyilen şeydir)⁴¹²

36-Allah (c.c) buyurdu ki, *"Büyüklik (azamet) ridamdır, izzet de izarımdır. Kim bu iki şeyde benimle tartışırsa ona azap ederim."*⁴¹³

37-Allah (c.c) buyurdu ki, *"Büyüklik (azamet) ridamdır, Kim bunda benimle tartışırsa ona azap ederim."*⁴¹⁴

38- Allah (c.c) buyurdu ki, *"Kullarımın bana en sevgili olanı, oruç açmakta acele davranandır."*⁴¹⁵

39-Allah (c.c) buyurdu ki, *"Rahim (akrabalık) benden bir parçadır. Kim akrabalık bağını korursa, ben de ona iyilik ederim. Kimde ondan ilgiyi keserse, ben de ondan ilgiyi keserim."*⁴¹⁶

⁴¹⁰ Hadis Heysemî'ye göre zayıftır. **Mecmeu'z- Zevâid**; c. 5, s. 369.

⁴¹¹ Buhârî, Edeb, 1.

⁴¹² Münâvî'ye göre hadis sahihtir. **el-İthâfâtü's-Seniyye**; c.1, s.112.

⁴¹³ Elbânî 'ye göre hadis sahihtir. **Sahihu'l Câmî'is-Sağîr**; c. 2, s. 794.

⁴¹⁴ Hâkim eserinde hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. **el-Müstedrek**; c. 1, s. 129.

⁴¹⁵ Tirmizî bu hadise hasen garib demiştir. Tirmizî, Savm, 13.

⁴¹⁶ Buhârî, Edeb, 13.

40-Allah (c.c) buyurdu ki, “Benim celalim adına birbirlerini sevenler var ya! Onlar için nurdan öyle minberler vardır ki, peygamberler ve şehitler bile onlara gıpta ederler.”⁴¹⁷

41-Allah (c.c) buyurdu ki, “Kullarımdan herhangi birisi rızamı kazanmak amacıyla benim yolumda mücahit olarak evinden çıkarsa ben onu döndürdüğümde ecir ve ganimetle döndürmeyi, canını aldığımda da ona mağfiret ve rahmet edip onu cennete koymayı garanti ederim.”⁴¹⁸

42-Allah (c.c) buyurdu ki, “Kullarımdan bana en sevimli olanı, onların iftarda en acele edenidir.”⁴¹⁹

43-Allah (c.c) buyurdu ki, “Kulumun yaptığı kulluğun bana en sevimli olanı, benim için nasihat etmesidir.”⁴²⁰

44-Allah (c.c) buyurdu ki, “Muhakkak ben senin ümmetin üzerine beş vakit namazı farz kıldım. Vakitlerinde bunları kılmaya devam eden kimseyi cennete koyacağımı ahd ettim. Namazlarına devam etmeyen kimseye ise hiçbir ahdim yoktur.”⁴²¹

45-Allah (c.c) buyurdu ki, “Mü'min kulum kırk yaşına gelince Allah Teâlâ onu cennet, cüzam ve baras gibi üç belâdan emin kılarım. 50 yaşına geldiğinde, ondan hesabı hafifletirim. 60 yaşına ulaştığında onu inâbe ile rızıklandırırım. 70 yaşına gelince, onu meleklerle sevdirim. 80 yaşına geldiği zaman, hasenâtını sabit kılar ve seyyiâtını silerim. 90 yaşına ulaştığında ise, melekler onun hakkında “Bu kul, dünyada Allah'ın esiridir onun geçmiş ve gelecek günahlarını affetti” derler ve ailesine şefaatchi kılınır.”⁴²²

46- Allah (c.c.) rahime şöyle buyurdu, “Seni elimle yarattım, sana ismim olan Rahman'dan isim verdim ve mekânını kendime yakın kıldım, izzetim ve celalim adına yemin olsun ki, seninle bağ kurana (akrabalık bağı) ben de iyilik edeceğim, senden ilgiyi

⁴¹⁷ Tirmizî bu hadis hakkında sahih hükmünü vermiştir. Tirmizî, Zühd, 53.

⁴¹⁸ Elbânî'ye göre bu hadis zayıftır. **Zaifu Câmi'is-Sağır**; c. 1, s. 590.

⁴¹⁹ Münâvî'ye göre hadis zayıftır. **el-İthâfâtü's-Seniyye**; c.1, s. 41.

⁴²⁰ Münâvî'ye göre hadis zayıftır. **el-İthâfâtü's-Seniyye**; c.1, s. 13.

⁴²¹ Elbânî'ye göre hadisin isnadı zayıftır. **Silsiletü'l-Ehâdîsi'l-Zaife**; c. 7, s. 173.

⁴²² Sabâbatî hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. **Câmiu'l-Ehâdîsi'l-Kudsiyye**; c. 3, s. 302.

kesenden ise ilgimi keseceğim, hatta sen razı oluncaya kadar ben ondan razı olmayacağım.”⁴²³

47- Allah (c.c) buyurdu ki, “Kulumun bedenine, evladına veya malına bir musibet gelir de o da sabr-ı cemil gösterirse kıyamet günü ona hesap sormaktan, mizana koymaktan ve defter açmaktan haya ederim.”⁴²⁴

48- Allah (c.c) buyurdu ki, “Benim rızam için birbirlerini sevenlere, benim için bir araya gelenlere, benim için birbirlerine nasihat edenlere, benim için birbirlerini ziyaret edenlere, benim için birbirlerine harcayanlara sevgim vacip olmuştur. Benim uğrumda birbirlerini sevenler, kıyamette nurdan öyle minberler üzerinde bulunacaklar ki, sıddıklar, şehitler ve Peygamberler onların makamına imrenecekler.”⁴²⁵

49-Allah (c.c) buyurdu ki, “Benim rızam için bir araya gelenlere, benim için birbirlerine harcayanlara, benim için birbirleriyle mülaki olanlara sevgim vacip olmuştur.”⁴²⁶

50-Allah (c.c) buyurdu ki, “Lâ ilâhe illallah kelimamdır. Ve Ben O'yum. Kim bunu söylerse Benim kaleme girmiştir. Kim de Benim kaleme girerse azabımdan emin olur.”⁴²⁷

51-Allah (c.c) buyurdu ki, “Muhakkak Ben Rabb'im. Hayır ve şerri Ben tayin ederim. Yazık o kimseye ki, hakkında şer yazmışım. Ve ne mutlu ona ki, hakkında iyilik yazmışım.”⁴²⁸

52-Allah (c.c) Eyyûb'e “Mübtela olduğun bu hastalığın nedenini biliyor musun?” diye sordu. Eyyûb ise “hayır ey Rabbim!” dedi. Allah (c.c.) ise “sen firavuna gidip iki kelime ile ona yağcılık yapmış olmandandır.” buyurdu.⁴²⁹

53-Allah (c.c) buyurdu ki, “Ben şirkten en müstağni olanım. Kim bir amel işler ve o amelde bana bir başkasını ortak koşarsa, o amelin hepsi onadır.”⁴³⁰

⁴²³ Bezzâr eserinde hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. **Müsnedü Bezzâr**; c.13, s. 116.

⁴²⁴ Elbânî'ye göre hadis zayıftır. **Zaifu Câmi'is-Sağîr**; c. 1, s. 589.

⁴²⁵ Hâkim eserinde hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. en-Neysâbü'rî, **el-Müstedrek**; c.4, s.187.

⁴²⁶ Hâkim eserinde hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. en-Neysâbü'rî, **el-Müstedrek**; c.4, s.186.

⁴²⁷ Elbânî'ye göre hadis zayıftır. **Zaifu Câmi'is-Sağîr**; c. 1, s. 590.

⁴²⁸ Kaynaklarda sıhhatiyle ilgili bilgi bulunamamıştır.

⁴²⁹ Kaynaklarda sıhhatiyle ilgili bilgi bulunamamıştır.

54-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ben Allah’ım Benden başka da ilah yoktur. Kim tevhid üzere karar kılsa Benim kaleme girer. Benim kaleme giren de azabımdan emin olur.*”⁴³¹

55-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ey Âdemoğlu! Ancak Bana kul olup, Bana ibadet ettiğin, her şeyi Benden umduğun ve Bana hiçbir şeyi ortak koşmadığın müddetçe, sende olan şeyi affederim. Eğer sen yer ve gök dolusu hata ve günahla Beni karşılasan da, Ben seni onların dolusu mağfiretle karşılarım ve seni affederim. Günahının çok oluşuna ehemmiyet vermem.*”⁴³²

56-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Kulumu iki gözünü kör etmekle imtihan ettiğim zaman sabrederse, gözlerine karşılık olarak cenneti veririm.*”⁴³³

57-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*kullarımdan bazıları vardır ki; insanlara karşı koyun postuna bürünmüş gibi yumuşak ve güzel huylu görünürler. Dilleri şekerden bile tatlıdır fakat kalpleri kurt gönlü gibidir. Bunlar dinlerini dünyalığa âlet edeceklerdir. Bunlar acaba benim sonsuz affediciliğime mi güveniyorlar, yoksa bana karşı meydan mı okuyorlar? Ululuğum hakkı için, onlara öyle ağır bir musibet vereceğim ki aralarında bulunan yumuşak başlılar şaşakalacaklardır.*”⁴³⁴

58-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Kulum beni nasıl zannederse, ben öyleyim.*”⁴³⁵

59-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ben, kulumun beni zan ettiği (Benim hakkımdaki düşünce) üzereyim. Beni dilediği gibi zannetsin.*”⁴³⁶

60-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Kulum beni nasıl zannederse, ben öyleyim. Hayır, zannederse hayrı onadır, şer zannederse şerri onadır. (Benimle karşılaştığında onu bulur)*”⁴³⁷

⁴³⁰ İbn Hibbân hadisin sahih olduğunu eserinde belirtmiştir. **Sahîhu İbn Hibbân**; c. 2, s. 120.

⁴³¹ Münâvî’ye göre hadis zayıftır. **el-İthâfâtü’s-Seniyye**; c.1, s.48.

⁴³² Münâvî’ye göre hadis hasendir. Müellif.

⁴³³ Elbânî’ye göre hadisin isnadı zayıftır. **Silsiletü’l-Ehâdis**; c. 5, s. 21.

⁴³⁴ Sabâbatî hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. **Câmiu’l-Ehâdisi’l-Kudsiyye**; c. 1, s. 69.

⁴³⁵ Buhârî, Tevhîd, 97; Müslim, Zikir, 2.

⁴³⁶ Sabâbatî hadisin sahih olduğunu belirtmiştir, **Câmiu’l-Ehâdisi’l-Kudsiyye**; c. 2, s. 135.

⁴³⁷ Şuayb el-Arnâûd hadisin Müslim’in şartına göre isnadının sahih olduğunu belirtmiştir. İbn Hibbân, **el-Mevârid**; c.1, s. 184.

61-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Kulum beni nasıl zannederse, ben öyleyim. Hayır, zannederse hayır, şer zannederse şer bulur.*”⁴³⁸

62-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ey Âdemoğlu! Bana gelmek için ayağa kalk ki Ben de sana doğru yürüyeyim. Bana doğru yürü ki Bende sana doğru koşayım.*”⁴³⁹

63-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ey İsa! Ben, senden sonra öyle bir ümmet göndereceğim ki, onlara sevdikleri bir şey (nimet ve rahatlık) ulaştığında Allah’a hamd ederler. Hoşlanmadıkları bir şey (musibet ve sıkıntı) ulaştığında Allah Teâlâ’nın tahammül etmeye karşılık vaad ettiği sevabı ümit ederler ve sabrederler. Onlarda ne hilim (yani yumuşaklık) ne de ilim vardır. Hz. İsa (a.s.); “Ey Rabbim! Onlarda hilim ve ilim olmadığına göre onların sabretmesi ve sevabı ümit etmeleri nasıl olur?” deyince, Allah Teâlâ, “Ben onlara kendi hilmimden hilim ve Kendi ilmimden ilim veririm” buyurdu.*⁴⁴⁰

64-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ey Âdemoğlu! İki şey vardır ki, hiçbirisi senin hakkın değildir ve ben onları rahmetimle sana bağışladım: Birincisi (Canını almak üzere) gırtlığından tuttuğum anda malından sana (vasiyette bulunman için üçte bir nispetinde) bir pay ayırdım, ta ki onunla seni temizleyeyim, günahlarından arındırayım. İkincisi ise ecelin sona erdikten sonra kullarımın sana (kılacakları cenaze) namazıdır.*”⁴⁴¹

65-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Kim benim günahları mağfirete kudret sâhibi olduğumu bilirse onu mağfiret ederim. Bana hiçbir şeyi şirk koşmadıkça onun günahının çokluğuna bakmam.*”⁴⁴²

66-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Kulumun iki gözünü aldığında sabreder, sevabını da benden ümit ederse onun için Cennetten başka karşılığa razı olmam.*”⁴⁴³

67-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Eğer (kulum) beni kendi kendine zikrederse; ben de onu kendi zatımda zikrederim. Eğer kulum beni cemaat içerisinde zikrederse; ben de onu o cemaatten daha hayırlı bir cemaat içinde zikrederim.*”⁴⁴⁴

⁴³⁸ Buhârî, Tevhîd, 35. Bu hadis İbn Hibbân’da geçmemektedir. İbn Hibbân rivayeti 60. Hadistir.

⁴³⁹ Elbânî’ye göre hadis sahihtir. **Silsiletü’l-Ehâdis**; c. 5, s. 359.

⁴⁴⁰ Hâkim’e göre hadis sahihtir. en-Neysâbü’rî, **el-Müstedrek**; 1c. 499.

⁴⁴¹ Elbânî’ye göre hadis zayıftır. **Silsiletü’l-Ehâdis**; c.9 , s. 43.

⁴⁴² Hâkim’e göre hadis sahihtir. en-Neysâbü’rî, **el-Müstedrek**; c. 4, s. 291.

⁴⁴³ Hüseyin Selim Esed, Müsned’ü Ebî Ya’lâ’nın şerhinde hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. c. 4, s. 252.

68-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ey Âdemoğlu! Sabah ve ikindiden sonra beni bir an zikret ki ben de bunların arasına sana kefil olayım.*”⁴⁴⁵

69- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Benim rızam için birbirlerini sevenlere, Benim rızam için birlikte oturanlara, Benim rızam için birbirlerine iyilikte ve ihsanda bulunanlara, Benim için birbirlerini ziyaret edenlere, sevgim vacip olur.*”⁴⁴⁶

70-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Kulumun benden isteyip de aldığı her şey hayırdır. Bana hamd ettiği sürece ben de onun nefisini (kötü duygularını) iki kaburgası arasından çekip çıkarırım.*”⁴⁴⁷

71- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ey Mûsâ! Kıyamet günü gûnahtan kaçınanlar hariç her kulumun elinde benim için ne getirdiğini kontrol edeceğim ancak onlara(gûnahtan kaçınanlar) bir şey sormaktan ben haya ederim. Onları yüceltir, ikram eder ve onlara hesap sormadan cennete koyarım.*”⁴⁴⁸

72-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ben kendisine şirk koşulanların şirkten en çok müstağni olanıyım. Kim işlediği amelde benden başkasını bana ortak koşarsa, o kişiyi ortak koştuğuyla baş başa bırakırım.*”⁴⁴⁹

73-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ben kerimlerin en büyüğüyüm. Afv itibariyle de en kerim ve azamet sahibiyim. Kulumu dünyada örttükten sonra, ahirette rezil etmeye tenezzül etmem ve kulum Benden mağfiret istedikçe onu mağfiret ederim.*”⁴⁵⁰

74- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Kullarımdan velilerim ve yarattıklarımdan ahbablarımla beni zikredenler zikirleri ile benim zikrolunduğum kimselerdir.*”⁴⁵¹

75-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ey Mûsâ! Asla beni göremezsin. Hangi diri beni görse, mutlaka ölür, hangi kuru beni görse mutlaka yuvarlanır, hangi yaş beni görse mutlaka dağılır. Beni ancak gözleri ölmeyen ve cesetleri çürümeyen Cennet ehli görecektir.*”⁴⁵²

⁴⁴⁴ Münâvî'ye göre hadis sahihtir. **el-İthâfâtü's-Seniyye**; c. 1, s.19.

⁴⁴⁵ Elbânî'ye göre hadis zayıftır. **Silsiletü'l-Ehâdis**; c. 9, s. 33.

⁴⁴⁶ Hâkim hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. en-Neysâbü'rî, **el-Müstedrek**; c. 4, s. 186.

⁴⁴⁷ Elbânî'ye göre hadis sahihtir. **Sahîhu Câmiî's-Sağîr**; c. 2, s. 796.

⁴⁴⁸ Elbânî'ye göre hadis zayıftır. **Silsiletü'l-Ehâdis**; c. 9, s. 471.

⁴⁴⁹ Müslim, Şirk, 46.

⁴⁵⁰ Sabâbatî hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. **Câmi'ul-Ehâdisi'l-Kudsiyye**; c. 2, s. 160.

⁴⁵¹ Şuayb el-Arnâûd, Müsned'in şerhinde hadisin isnadının zayıf olduğunu belirtmiştir. Ahmed, **el-Müsned**; c. 24, s. 317.

76-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Şu üç şeye devam eden, gerçek dostumdur; bunları terk eden de, gerçek düşmanımdır. Bunlar; namaz, oruç ve cünüplükten gusüldür.*”⁴⁵³

77- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Benim sevgim birbirlerini sevenlere hak oldu. Kendi gölgemden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı kıyamet gününde onları arşın gölgesinde gölgelendireceğim.*”⁴⁵⁴

78-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Benim rızam için birbirlerini sevenlere, Benim rızam için birlikte oturanlara, Benim için birbirlerini ziyaret edenlere, Benim sevgim hak oldu.*”⁴⁵⁵

79-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Kulum beni yalnız olarak kendi nefsinde zikrederse, Ben de onu meleklerimden bir cemaat içinde zikrederim. Eğer o Beni bir cemaatte zikrederse, Ben onu Refiki A'lâ'da zikrederim.*”⁴⁵⁶

80-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ey kulum! Beni kendi kendine zikredersen; ben de seni kendi zatımda zikrederim. Eğer beni cemaat içerisinde zikredersen; ben de seni o cemaatten daha hayırlı bir cemaat içinde zikrederim.*”⁴⁵⁷

81-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Mümin kuluma hastalık verdiğimde ziyaretçilerine beni şikâyet etmezse, onu esaretimden kurtarırım. Etinin yerine daha iyi bir et, kanının yerine de daha iyi kan veririm sonra çalışmaya yeniden başlar.*”⁴⁵⁸

82-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Mümin kulum bana bazı meleklerimden daha sevimlidir.*”⁴⁵⁹

83-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*İzzetime yemin olsun ki kulum için iki korkuyu ve iki güveni birleştirmem. Bu dünyada Benden emin olduğu zaman Kıyamet Günü onu korkuda*

⁴⁵² Sabâbatî hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. **Câmiu'l-Ehâdîsi'l-Kudsiyye**; c. 2, s. 306.

⁴⁵³ Sabâbatî hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. **Câmiu'l-Ehâdîsi'l-Kudsiyye**; c. 1, s. 163.

⁴⁵⁴ Elbânî'ye göre hadis sahihtir. **Sahîhu Câmi'is-Sağîr**; c. 2, s. 796.

⁴⁵⁵ Hâkim eserinde hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. en-Neysâbü'rî, **el-Müstedrek**; c. 4, s. 187.

⁴⁵⁶ Elbânî'ye göre hadis hasendir. **Silsiletü'l-Ehâdîs**; c. 14, s. 336.

⁴⁵⁷ Elbânî'ye göre hadis sahihtir. **Sahîhu Câmi'is-Sağîr**; c. 2, s. 797.

⁴⁵⁸ Hâkim'e göre hadis sahihtir. en-Neysâbü'rî, **el-Müstedrek**; c. 1, s. 500.

⁴⁵⁹ Elbânî'ye göre hadis zayıftır. **Zaifu-Câmi'is-Sağîr**; c. 1, s. 590.

kılarım. Bu dünyada Benden korktuğu zaman ise kullarımı topladığım gün onu korkudan emin kılarım.”⁴⁶⁰

84- Allah (c.c.) buyurdu ki, “Sonra bu Kitab’ı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere miras bırakmışızdır. Onlardan kimi kendine yazık eder, kimi orta davranır, kimi de, Allah’ın izniyle, iyiliklere koşar. İyiliklere koşanlara gelince (ki onlar Muhammed ümmetidir.) Onlar cennete hesapsız gireceklerdir. Orta davrananlar ise, hesabı kolay olacaktır. Günah işleyerek nefislerine zulmedenler ise, mahşer günü uzun süre bekletilirler, sonra Allah onları rahmetiyle kuşatır, “Bizden hüüzün ve kederi gideren, bize hiçbir zorluğun değmediği yere sevk eden Allah’a hamd olsun, şüphesiz ki rabbimiz çok bağışlayıcı ve şükre layık olandır” diyerek (cennete girerler).”⁴⁶¹

85- Allah (c.c.) buyurdu ki, “Ey Âdemoğlu! Sen ihtiyaçtan fazlasını infak edip dağıtırsan senin için bu hayırlıdır. Eğer biriktirir ve elinde tutarsan senin için bu şerdir. Geçinecek kadarını biriktirmenden dolayı kınanmazsın. Sen harcamaya önce geçimini üzerine aldığı kimselerden başla. Veren el alan elden üstündür.”⁴⁶²

86- Allah (c.c.) buyurdu ki, “Bir iyilik on misli, hatta daha da fazlasıyla mükâfatlandırılır. Bir kötülük misli ile cezalandırılır yahut onu bağışlarım. Oruç benim içindir; onun karşılığını ben vereceğim. Oruç Allah’ın azabından bir kalkandır. Tıpkı savaşta kılıçtan koruyan kalkan gibi.”⁴⁶³

87- Allah (c.c.) buyurdu ki, “Ben Allah’ım. Kulları ilmimle yarattım. Hayır dilediğim kimseye güzel ahlak verdim. Kötülüğü dilediğim kimseye de kötü ahlak verdim.”

464

88- Allah (c.c.) buyurdu ki, “Bir kimse benden bir şey istemek için benim zikrimle meşgul olursa, Ben ona istemedenden önce istediğini veririm.”⁴⁶⁵

⁴⁶⁰ Elbânî’ye göre hadis hasendir. **Sahîhu’l-Câmi’is-Sağîr**; c. 2, s. 798.

⁴⁶¹ Şuayb el-Arnâûd Müsned’in şerhinde hadisin isnadının zayıf olduğunu belirtmiştir. Ahmed, **el-Müsned**; c. 36, s. 57.

⁴⁶² Müslim, Zekât, 32.

⁴⁶³ Sabâbatî hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. **Câmiu’l-Ehâdîsi’l-Kudsiyye**; c. 1, s. 205.

⁴⁶⁴ Elbânî hadisin isnadının zayıf olduğunu belirtmiştir. **Silsiletü’l-Ehâdîs**; c. 14, s. 603.

⁴⁶⁵ Sabâbatî hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. **Câmiu’l-Ehâdîsi’l-Kudsiyye**; c. 2, s. 32.

89-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Öfkeli zamanında beni zikreden kimseyi, gazaplandığımda onu hatırlarım ve onu helâk ettiklerimle beraber helâk etmem.*”⁴⁶⁶

90-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Kim Beni evimde veya Rasûlümün mescidinde veya Beytü’l Makiste ziyaret eder de ölürse şehid olarak ölür.*”⁴⁶⁷

91-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Kim ki Benim hakkım için yumuşak davranır ve benim için tevazu gösterir ve kibirlenmesse, Ben onu illiyune kadar yükseltirim.*”⁴⁶⁸

92-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*İzzetime yemin olsun ki, bir kulumun iki gözünü aldığımda hükmüme ve kazama razı olursa onu cennet dışında bir sevapla razı ederim.*”⁴⁶⁹

93-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Kim benim bir veli kulumu korkutursa, bana harp için meydan okumuş gibi olur. Mümin kulum bana, üzerine farz kıldığım ibadetlerle yaklaştığı gibi hiçbir şeyle yaklaşamaz. Mümin kulum nafile ibadetlere devam eder ve nihayet ben onu severim. Kimi de seversem onun için kulak, göz ve (ona güç veren) arka olurum. Benden bir şey isterse ona verir, bana dua ederse, ona icabet ederim. Yaptığım hiçbir işte, mümin kulumun ruhunu almak hususunda tereddüt ettiğim gibi tereddüt etmedim. O ölümden hoşlanmaz, ben de ona kötülük etmekten hoşlanmam, ancak bu da mutlaka olacaktır. Mümin kullarımdan bir kısmı bazı ibadetlere zevkle dalar, fakat ben onu ondan alı korum ki kalbine kendini beğenme hali girip de onu ifsat etmesin. Bazı kullarım vardır ki, onlara ancak zenginlik yaraşır. Şayet onu fakirleştirirsem (bu fakirlik) onu yoldan çıkarır. Bazı kullarım vardır ki, ona ancak fakirlik yaraşır. Eğer ona bol rızık versem, bu onu yoldan çıkarır. Öyle kullarım vardır ki, ona ancak sağlık yaraşır. Şayet onu hastalandırırsam, bu onu yoldan çıkarır. Öyle kullarım vardır ki, ona ancak hastalık yaraşır. Eğer onu sağlığına kavuşturursam, bu onu ifsateder. Şüphesiz ki ben kullarımın kalplerindekileri bilerek onları idare ederim. Muhakkak ki ben her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olanım.*”⁴⁷⁰

⁴⁶⁶ Sabâbatî hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. **Câmiu’l-Ehâdîsi’l-Kudsiyye**; c. 2, s. 32.

⁴⁶⁷ Sabâbatî hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. **Câmiu’l-Ehâdîsi’l-Kudsiyye**; c. 3, s. 233.

⁴⁶⁸ Hadisin hükmü hakkında kaynaklarda bilgi bulunamamıştır.

⁴⁶⁹ Abd İbn Humeyd, hadisin sahih liğayrihi olduğunu belirtmiştir. **el-Müsned**; c. 1, s. 369.

⁴⁷⁰ Buhârî, Rikak, 38.

94-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Kulumun en çok hoşuma gideni, ona farz kıldığım şeyleri eda etmesidir.*”⁴⁷¹

95- Allah (c.c.) buyurdu ki,” *Kulumla ahdim vardır. Namazlarını vaktinde, eksiksiz kılarırsa, ona azap etmem ve onu hesapsız (sorgusuz sualsiz) Cennete koyarım.*”⁴⁷²

96-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ben kullarımdan bir kuluma, bedenine, malına yahut evladına bir musibet ile teveccüh ettiğimde, o kul sabr-ı cemil ile o musibetimi karşılar ise; yarın kıyamette defterler açılıp insanları hesaba çektiğim gün, bu kulumu hesaba çekmeye haya ederim.*”⁴⁷³

97-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Benim arif ve mülhem kullarım hususunda, Allah aralarında hüküm verinceye kadar onları Cennete veya Cehenneme indirmeyin.(Onlardan bir şey duyup da münakaşaya kalkıp, bu adam Cennetlik oldu, Cehennemlik oldu diye hüküm vermeyin. Onları Rablerine havale edin.)*”⁴⁷⁴

98-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Beni düşünen kulumun tefekkürü, kulumun yemeğin tadını almasından daha erken bana ulaşır.*”⁴⁷⁵

99- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*bir zulüm gördüğünde sana zulmeden için en son duana kadar ve senin zulmettiğinin de senin aleyhine en son duasına kadar dilersem hemen leh ve aleyhinize icabet ederimdilersem de kıyamet gününe kadar geciktirir affımı size genişletirim.*”⁴⁷⁶

100-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Kulumun kalbinde benim marifetimin alameti, kadrinin yüce olmasıdır. Bu da şikâyet edilmemem, rızkın geciktirilmesi ile itham edilmemem ve gizli addedilmememdir.*”⁴⁷⁷

101-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Her namaz kılanın namazını kabul etmem. Ancak yüceliğim karşısında tevazu gösterenin, haramlardan el çekenin, günahlarda ısrar etmeyenin, aç fakirleri doyuranın, çıplakları giydirenin, kazaya maruz kalana merhamet*

⁴⁷¹ Hadis hakkında İbn Hacer hasen garib olduğu hükmünü vermiştir. **Fethu'l-Bari**, c.11, s. 349.

⁴⁷² Sıhhatiyle ilgili kaynaklarda bilgi bulunamamıştır.

⁴⁷³ Elbânî'ye göre hadis zayıftır. **Zaifu Câmi'is-Sağır**; c. 1, s. 589.

⁴⁷⁴ Sabâbatî hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. **Câmiu'l-Ehâdisi'l-Kudsiyye**; c. 2, s. 217.

⁴⁷⁵ Münâvî isnadının zayıf olduğunu belirtmiştir. **el-İthâfâtü's-Seniyye**; c.1, s.155.

⁴⁷⁶ Sıhhatiyle ilgili kaynaklarda bilgi bulunamamıştır.

⁴⁷⁷ Münâvî hadisin isnadının zayıf olduğunu belirtmiştir. **el-İthâfâtü's-Seniyye**; c.1, s.157.

edenin, garibi koruyanın, bunların hepsini benim için yapanın yüzünün nuru benim katımda güneşin nurundan daha parlaktır. Cehalete karşı ona hilmi, karanlığa karşı nuru veririm. Bana dua eder ben de ona cevap veririm, benden ister ben de veririm, bana yemin eder onu yemininden ibra ederim. Onu kuvvetimle korurum, melaikelerimle korurum. Bu kulumun benim katımdaki misali meyvelerinde hiçbir bozulma olmayan Firdevs cennetinin misali gibidir.”⁴⁷⁸

102-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*senin ümmetin birbirlerine şöyle sormaya devam edecekler: Bu Allah’tır her şeyi yarattı, Allah’ı kim yarattı?*”⁴⁷⁹

103-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ben kulumu -iki gözünü kast ederek- iki sevgilisini almakla imtihan ettiğimde o buna sabrederse, iki göze bedel olarak ona Cennet'i veririm.*”⁴⁸⁰

104-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ey Âdemoğlu beni kendi nefsinde zikredersen, Ben de seni kendi nefsimde zikrederim. Beni bir toplulukta zikredersen, ben de seni daha hayırlı bir toplulukta zikrederim. Sen bana bir karış yaklaşırsan Ben de sana bir kulaç yaklaşırım. Sen bana bir kulaç yaklaşırsan Ben sana bir arşın yaklaşırım. Sen bana yürüyerek gelirsen Ben sana koşarak gelirim.*”⁴⁸¹

105-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ey Âdemoğlu! Sen Bana dua edip, (affımı) ümit ettikçe Ben senden her ne sadır olsa, aldırım, ben seni affederim. Ey Âdemoğlu! Senin günahın semanın bulutları kadar bile olsa, sonra bana dönüp istiğfar etsen, çok oluşuna bakmam, seni affederim. Ey Âdemoğlu! Bana arz dolusu hata ile gelsen, sonunda hiç bir şirk koşmaksızın bana kavuşursan, seni arz dolusu mağfiretimle karşılarım.*”⁴⁸²

106-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*kulum Ben senin zannettiğin gibiyim. Beni çağırduğında (yardım istediğinde) ben seninleyim.*”⁴⁸³

⁴⁷⁸ Suyûtî'ye göre hadis zayıftır, **Câmiu'l-Ehâdis**; c.15, s.70.

⁴⁷⁹ Müslim, Vesvese, 60.

⁴⁸⁰ Buhârî, Merzâ, 8.

⁴⁸¹ Hadisin sahih olduğunu Şuayb el-Arnâvüd Müsned'in şerhinde belirtmiştir. Ahmed, **el-Müsned**; c. 19, s. 397.

⁴⁸² Hadis Tirmizî'ye göre hasendir. Dua, 99.

⁴⁸³ Hâkim eserinde hadisin sahih liğayrihi olduğunu belirtmiştir. en-Neysâbûrî, **Müstedrek**; c. 1, s. 674.

107-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*kulum, beni yalanladı, hâlbuki onun beni yalanlamasına hakkı yoktur.*”⁴⁸⁴

108-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ben Allah'ım! Benden başka ilah yoktur. Şerri ben yarattım. Onu istediğim kimselerin eliyle cari ettirdim. Vay olsun onu elleriyle cari ettirdiğim kimselerin haline!*”⁴⁸⁵

109-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ey Âdemoğlu! Beni zikredersen ben de seni zikrederim. Şayet beni unutursan seni zikrederim. Bana itaat ettiğin sürece dilediğin yöne git. Bana kul olursan seni dost edinirim. Saf bir kalple beni seversen safiyane ben de seni severim. Benden yüz çevirirsen ben de senden yüz çeviririm. Sana bu rızkı ulaştıran kimdir. Bütün irademi yerine getirerek sen anne karnında iken her işini gören bendim. Ne zaman ki dünyaya geldin, günahları çoğaltın. Sana vereceğim en güzel ceza ne olmalıdır!*”⁴⁸⁶

110-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*dört haslet vardır; onlardan biri benim içindir; biri senin içindir. Biri benimle senin arandadır; biri de seninle kullarım arasındadır. Benim için olanı; hiçbir şeyi ortak koşmayarak bana kulluk etmemdir. Senin için olanı; hayırdan ne işlersen karşılığını sana veririm. Benimle senin aranda olanı; senden dua, benden kabul etmektir. Seninle kullarım arasında olanı ise; kendin için razı olduğun şeye onlar için de razı olacaksın.*”⁴⁸⁷

111-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ey Âdemoğlu! Seninle benim aramda üç şey vardır. Biri senin içindir. Biri benim içindir, biri de benimle senin arandadır. Benim için olanı bana ibadet edip hiçbir şeyi bana şirk koşmamandır. Senin için olanı dünyada yaptığın amelin ecrini sana vermemdir. Şayet mağfiret edersem bil ki mağfireti ve merhameti çok büyük olan benim. Senin ile benim aramda olan şey, istemek ve dua etmek senin vazifen, kabul edip vermek ise benim hakkımdır.*”⁴⁸⁸

⁴⁸⁴ İbn Huzeymeye göre hadis sahihtir. **Sahîhu İbn Huzeyme**; c. 2, s. 897.

⁴⁸⁵ Münâvî'ye göre hadisin isnadı zayıftır. **el-İthâfâtü's-Seniyye**; c. 1, s. 75.

⁴⁸⁶ Sabâbatî hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. **Câmiu'l-Ehâdisi'l-Kudsiyye**; c. 2, s. 29.

⁴⁸⁷ Müsnedü Ebî Ya'lâ 'da hadisin hükmü zayıf olarak geçmektedir. c. 5, s. 143.

⁴⁸⁸ Elbânî'ye göre hadis zayıftır. **Zaifu'l Câmi'is-Sağîr**; c. 1, s. 591.

112-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ey kullarım! Ben zulmü nefsimе haram kıldım ve sizin aranızda da haram kıldım, birbirinize zulmetmeyiniz. Ey kullarım! Hepiniz dalalettesiniz, ancak benim hidayet ettiğim müstesna, benden hidayet isteyiniz, sizi hidayet edeyim. Ey kullarım! Hepiniz açsınız, ancak benim yedirdiğim müstesna, benden yemek isteyiniz, sizi yedireyim. Ey kullarım! Hepiniz çıplaksınız, ancak benim giydirdiğim müstesna, benden elbise giydirmemi isteyiniz, sizi giydireyim. Ey kullarım! Siz gece gündüz hata ediyorsunuz ve ben günahların hepsini bağışlıyorum, benden bağışlanma isteyiniz sizi bağışlayalım. Ey kullarım! Siz bana zarar veremezsiniz, bana fayda da veremezsiniz. Ey kullarım! Eğer sizin önceleriniz, sonralarınız, insanların, cinleriniz sizde en takva sahibi bir adamın kalbi üzere olsa hepiniz takva sahibi olsa bu benim mülkümден bir şeyi ziyadeleştirmez. Ey kullarım! Eğer sizin önceleriniz, sonranız, insanınız, cinniniz, sizden en fasık bir adamın kalbi üzere olsa hepiniz en fasık adamın kalbi üzere olsa bu benim mülkümден bir şey noksanlaştırmaz. Ey kullarım! Eğer önceniz, sonranız, insanınız, cinniniz, yüksek bir yerde durup benden istese, herkese istediğini veririm bu benim katımdakini noksanlaştırmaz, ancak iğnenin denize daldırıldığı zaman denizden noksanlaştığı kadardır. Ey kullarım! Bunlar ancak sizin amellerinizdir, ben onları yazıyorum, sonra size tam karşılığını vereceğim, kimbir hayır bulursa Allah’a hamdetsin, kim bundan başka bir şey bulursa, nefsinden başkasını kınamasın.*”⁴⁸⁹

113-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*kim benim veli kuluma düşmanlık ederse ben de ona harp ilan ederim. Kulumu bana yaklaştıran şeyler arasında en çok hoşuma gideni, ona farz kıldığım şeyleri eda etmesidir. Kulum bana nafile ibadetlerle yaklaşmaya devam eder, sonunda sevgime erer. Onu bir sevdim mi artık ben onun işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli, yürüdüğü ayağı, aklettiği kalbi, konuştuğu dili olurum. Benden bir şey isteyince onu veririm, benden sığınma talep etti mi onu himayeme alır, korurum. Ben yapacağım bir şeyde, mü'min kulumun ruhunu kabzetmedeki tereddüdüm kadar hiç tereddüte düşmedim. O ölümü sevmez, ben de onun sevmediği şeyi sevmem.*”⁴⁹⁰

⁴⁸⁹ Müslim, Zulüm, 55.

⁴⁹⁰ Hüseyin Esed Müsnedin şerhinde bu hadisin isnadının zayıf olduğunu belirtmiştir. **Müsnedü Ebî Ya'lâ**, c. 12, s. 520.

114- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Kulum bana nafile ibadetlerle kendisini sevinceye kadar bana yaklaşmaya devam eder, ben onu sevince işiten kulağı, gören gözü, akleden kalbi, konuşan dili, tutan eli, yürüyen ayağı olurum, eğer benden istese muhakkak ona veririm, bana sığinsa onu korurum.*”⁴⁹¹

115-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ey Âdemoğlu! Benim için infak etki, ben de sana vereyim. Allah'ın eli cömertlikle doludur. Gece ve gündüz (boyu yapılan infaklar) ondan hiçbir şey azaltmaz.*”⁴⁹²

116-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Lailaheillallah benim kalemdir, kim kaleme girerse azabımdan emin olur.*”⁴⁹³

117-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*eğer mü'min kulum için günah, ucubdan daha hayırlı olmasaydı, mü'min kulumu günaha sokmazdım.*”⁴⁹⁴

118-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ya Cibril! Ben milyonlarca ümmet yaratmışım ki, birisinin diğerinden haberi yoktur. Buna levhi de, kalemi de muttali etmemişim. Ben bir şeyi murad ettiğimde ona "Kün" derim, derhal olur. Emrimde "Kaf" "nun"u geçemez.*”⁴⁹⁵

119-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ey Âdem! “Şüphesiz ki Ben emaneti göklere ve yere teklif ettim. Onlar buna güç yetiremediler. Sen içindeki muhtevası ile birlikte onu yüklenir misin?” Âdem, “İçinde neler var ya Rabbi?” dedi. Yüce Allah şöyle buyurdu: “Eğer sen bunu yüklenirsen, ecir alırsın. Buna riayet etmezsen, azab edilirsin.” O da içindekilerle birlikte onu yükledi. Ancak cennette sadece ilk namaz ile ikinci namazı arası kadar bir süre kaldı, sonra da şeytan onun oradan çıkmasına sebep oldu.*”⁴⁹⁶

120- Yüce Allah (c.c.), nefse “*Bedenden çık*” dedi. Nefis “*çıkmm ancak istemeyerek çıkarım*” dedi. Allah (c.c.) da “*istemeyerek de olsa çık*” dedi.⁴⁹⁷

⁴⁹¹ Bezzâr'a göre hadis sahihtir. **Müsnedü'l-Bezzâr**; c. 15, s. 270.

⁴⁹² Müslim, Nafaka, 36.

⁴⁹³ Elbânî, bu hadisin zayıf olduğuna hükmetmiştir. **Feyz'ül-Kadir**; c.3, s. 378.

⁴⁹⁴ Münâvî bu hadisi Ali el- Muttakî el-Hindî'nin rivayet ettiğini belirtmiş (İthafat 1/158) , hadis sadece Müsnedü'l Firdevs'te ve Kenzü'l-Ummâl'da geçmekte ancak sıhhatiyle ilgili bilgi bulunmamaktadır.

⁴⁹⁵ Sabâbatî hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. **Câmiu'l-Ehâdisi'l-Kudsiyye**; c. 1, s.111.

⁴⁹⁶ Sabâbatî hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. **Câmiu'l-Ehâdisi'l-Kudsiyye**; c. 3, s. 120.

⁴⁹⁷ Buhârî, Edeb, 86.

121-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Kulum, beni andığı ve dudakları benim için kımıldandığı an ben kulumla beraberim.*”⁴⁹⁸

122- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Kulum bir kötülük yapmaya niyetlenir de onu yapmazsa ona bir iyilik yazın, eğer o işi yaparsa onun adına tek bir kötülük yazın. Eğer tövbe ederse de onu silin. Kulum iyi bir işe niyetlenir de yapamaz ise, niyetini bir iyilik yazın. Niyetini gerçekleştirir ise ona on katından yedi yüz katına kadar iyilik yazın.*”⁴⁹⁹

123-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Kulum hasta olup da üç günden evvel hastalığını söylese, Beni şikâyet etmiş gibi olur.*”⁵⁰⁰

124-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Bir mü'min kulumun iki gözünün nurunu aldığı zaman onun mükâfatı cennettir.*”⁵⁰¹

125-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*oruç, ateşe siperdir. Kulum ateşten korunmak için onunla korunur. Oruç benim içindir, onun mükâfatını ben vereceğim. Zira oruçlu, yemesini, içmesini ve nefsanî arzularını sırf benim için terk eder. Nefsi kudret elinde olana ant olsun ki kıyamet günü oruçlunun ağız kokusu Allah'ın katında misk kokusundan daha güzeldir.*”⁵⁰²

126-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*kim beni kendi nefsinde zikrederse ben de onu kendi nefsimde anarım. Beni bir topluluk içinde anarsa ben de onu, beni içinde zikrettiği topluluktan daha hayırlı bir topluluk içinde anarım.*”⁵⁰³

127-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ben en çok sakınılacak olanım. Her kim benden sakınır da benimle beraber başka ilâh edinmezse onu bağışlayacak olan da benim.*”⁵⁰⁴

128-Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Oruç, ateşe siperdir. Oruç benim içindir, onun mükâfatını ben vereceğim. Zira oruçlu, yemesini, içmesini ve nefsanî arzularını sırf benim için terk eder. Oruçlunun ağız kokusu Allah'ın katında misk kokusundan daha güzeldir.*”⁵⁰⁵

⁴⁹⁸ Hadis, Elbâni'ye göre sahihtir. **Sahîhu'l- Câmi'is-Sağîr**; c. 1, s. 386.

⁴⁹⁹ Elbâni, İbni Hibban'ın Sahih'inde yer alan bu rivayetin mevzû olduğuna hükmetmiştir. Bkz. **Tâlikâtü'l Hasan alâ Sahîh'i İbn Hibban**; c.1, s. 400.

⁵⁰⁰ Sabâbatî hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. **Câmiu'l-Ehâdîsi'l-Kudsiyye**; c. 3, s. 56.

⁵⁰¹ Sabâbatî hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. **Câmiu'l-Ehâdîsi'l-Kudsiyye**; c. 3, s. 52.

⁵⁰² Sabâbatî hadisin sahih olduğunu belirtmiştir, **Câmiu'l-Ehâdîsi'l-Kudsiyye**; c. 1, s. 206.

⁵⁰³ İbn Ebî Şeybe hadis hakkında sahih hükmünü vermiştir. **el-Musannef**; c. 6, s. 61.

⁵⁰⁴ Hâkim hadis hakkında sahihtir demiştir. **el-Müstedrek**; c.2, s. 508

129-Allah (c.c.) buyurdu ki, “iyilik on katıdır. Kötülük ise sadece karşılığıdır ve yahut onu bağışlarım. Kim benimle (kıyamette) yer dolusu kusurla karşılaşırsa bana ortak koşmadıkça ben onu yer dolusu mağfiretle karşılarım. Her kim bir iyilik yapmaya niyetlenir de yapmazsa, onu tam bir iyilik olarak yazarım. Her kim de fenalık yapmaya niyetlenir de sonra vazgeçerse, onabir şey yazılmaz. Bana bir karış yaklaşırsa, ben bir arşın yaklaşırım; kulum bana bir arşın yaklaşır, ona bir kulaç yaklaşırım.”⁵⁰⁶

130-Allah (c.c.) buyurdu ki, “Kulum, beni andığı ve dudakları benim için kımıldandığı an ben kulumla beraberim.”⁵⁰⁷

131-Allah (c.c.) buyurdu ki, “Bir mümin kulumun iki gözünün nuru alındığı zaman o kimse sabredip, Allah’tan ecir beklerse, onun mükâfatı cennettir.”⁵⁰⁸

132-Allah (c.c.) buyurdu ki, “Kulumun iki gözünü aldığım da bana hamd ederse onun için ancak Cennetten başka karşılığı uygun görmem.”⁵⁰⁹

133-Allah (c.c.) buyurdu ki, “Kulum bana şirk koşmayarak yeryüzünü dolduracak günahlarla gelse, Ben de onu yeryüzünü dolduracak kadar bir mağfiretle karşılarım.”⁵¹⁰

134-Allah (c.c.) buyurdu ki, “Kulun hasenatı da günahı da ortaya getirilir. Biz onun bazısını bazısı ile takas yaparız. Şayet iyiliği artarsa bu sebeple kendisine Cennette geniş bir mevki ayrılır.”⁵¹¹

135-Allah (c.c.) buyurdu ki, “Eğer kullarım bana hakkıyla itaat etselerdi, onları geceleyn yağmurlarla sular, gündüzleri üzerlerine güneş doğdurur ve onlara gök gürültüsü işittirmezdin.”⁵¹²

136-Allah (c.c.) buyurdu ki, “Ey Âdemoğlu! Sana yedi ayet indirdim. Üçü Benim için, üçü senin için, biri de Benimle senin arandadır. Benim olana gelince, el-hamdülillahiRabbi'l-âlemîn", "er-rahma-nirrahim", "mâlikiyevmi'd-din" kısmıdır. Seninle

⁵⁰⁵ Sabâbatî hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. **Câmiu'l-Ehâdîsi'l-Kudsîyye**; c. 1, s. 203.

⁵⁰⁶ Taberânî hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. **Mişkât'ü'l-Mesâbih**; c.2, s.699.

⁵⁰⁷ İbn Hibbân'a göre hadis sahihtir. **Sahih'u İbni Hibbân**; c. 3, s. 97.

⁵⁰⁸ Muhakkik Hüseyin Esed Müsnedü Ebî Ya'lâ'da hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. c.7, s. 268.

⁵⁰⁹ Darekutnî'ye göre hadis zayıftır. **Sünen**; c.2, s.310.

⁵¹⁰ Şuayb el-Arnâüd Müsnedin şerhinde hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. Ahmed, **el-Müsned**; c. 35, s. 248.

⁵¹¹ Elbânî'ye göre hadis zayıftır. **Silsiletü'l-Ehâdîs**; c. 11, s. 715.

⁵¹² Hâkim'e göre hadis sahihtir. en-Neysabûrî, **Müstedrek**; c. 2, s. 380.

*Benim için olanı ise "iyyakena'buduveyyakenesta'in" kısmıdır. Senden ibadet ve benden de yardımdır. Sana ait olanı ise "ihdina's-sirate'l-mustakîm, sıratellezineen'amtealeyhim, ğayri'l-mağdubi aleyhim vele'd-dâllîn"dir."*⁵¹³

137- Allah (c.c.) buyurdu ki, *"Benim yarattığım gibi mahlûk yaratmaya kalkışan kimseden daha zalim kim olabilir. Haydi, bir zerre yaratsınlar!"*⁵¹⁴

138- Allah (c.c.) buyurdu ki, *"Ey kullarım! Ben size kat kat nimet verdim ve sizden farz emirlerimi yapmanızı istedim. Kim verdiğimden nafîle olarak verirse, dünyada hemen karşılığını veririm. Ahirete de biriktiririm. Kimden verdiğim şeyi ondan istemediği şekilde alırsam ve karşılığında sabrederse yakınlığımı ve rahmetimi ona vacip kılar onu hidayete erenlerden yazarım ve kıyamet günü benim yüzüme bakmasını mubah kılarım."*⁵¹⁵

139- Allah (c.c.) buyurdu ki, *"Bu nefsimin razı olduğu dindir. Onu ancak güzel ahlak ve müsamaha düzeltecektir. Bu dine sahip olduğun sürece bu iki şeyle ikramda bulununuz."*⁵¹⁶

140- Allah (c.c.) buyurdu ki, *"Ya Muhammed! Bana iman edip de kadere, hayır ve şerrin benim takdirimle olduğuna iman etmeyen, benden başka Rab arasın."*⁵¹⁷

141-Cebrail (a.s.) Bana dedi ki, *"Ey Muhammed! Kıyamet günü Rabbim şöyle buyurur. Ey Cebrail! "Ben filan oğlu filanı cehennem ehlinin safları arasında görüyorum." Cebrail, "bu günün azabından onu kurtaracak hiçbir ameli yoktur Ya Rabbi" der. Allah (c.c.) "Ben o kulumun dünyada iken Ya Hennanü Ya Mennan dediğini duyuyordum, sen o kulumu getirip sor bakalım Hennan Mennan'ın gayrından başka bir Rab var mıdır?" buyurur. Cebrail o kulun elinden tutar ve cennet ehlinin safları arasına koyar."*⁵¹⁸

⁵¹³ Elbânî'ye göre hadis zayıftır. **Silsiletü'l-Ehâdîs**; c. 11, s. 750.

⁵¹⁴ Şuayb el-Arnâvûdhadisin sahih olduğunu belirtmiştir. **Sahîhu İbn Hibbân**; c. 13, s. 169.

⁵¹⁵ Hadisin sıhhati hakkında kaynaklarda bilgi bulunamamıştır.

⁵¹⁶ Sabâbatî hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. **Câmiu'l-Ehâdîsi'l-Kudsiyye**; c. 3, s. 103.

⁵¹⁷ Müellif Medeni Efendî, Darekutnî'nin hadisin mevzû olduğunu söylediğini belirtmiş, hadisle ilgili kaynaklarda başka bilgiye ulaşamamıştır.

⁵¹⁸ Elbânî'ye göre hadis münkeru'l hadistir. **Silsiletü'l-Ehâdîs**; c. 13, s. 560.

142-Hz Mûsâ (a.s.) buyurdu ki, “*Ey Rabbim! Senin yanında kullarının en izzetlisi kimdir. Yüce Allah (c.c) ise “kadere inanan bağışlanır” buyurmuştur.*”⁵¹⁹

143- Mûsâ (a.s.) dedi ki, “*Ey Rabbim! Senin kimi sevdiğini bilmek istiyorum ki ben de onu seveyim. Allah (c.c) buyurdu ki, Beni çok zikreden kulumu gördüğün vakitte bil ki ben onu severim. Beni zikretmeyenleri de gördüğünde bil ki ben onlara buğz ederim.*”⁵²⁰

144- Mûsâ Allah Teâlâ’ya şöyle dua etti: “*Ey Rabbim! Bana öyle bir şey öğret ki, onunla seni zikredeyim ve onunla sana dua edeyim*” Allah (c.c) “*Ey Mûsâ! La ilahe illallah*” de buyurdu. Hz. Mûsâ (a.s.) “*Ey Rabbim! Bütün kulların bunu söylüyor*” deyince, Allah (c.c) “*Lailahe illallah*” de buyurdu. Hz. Mûsâ: “*Ey Rabbim! Sadece bana ait özel bir şey vermeni istiyorum*” deyince, Allah (c.c) “*Ey Mûsâ! Eğer yedi kat gökler ve yedi kat yerler terazinin bir kefesine, Lailahe illallah terazinin diğer kefesine konsa, Lailaheillallah kelimesi onlardan ağır gelir*” buyurdu.⁵²¹

145-Mûsâ (a.s.) dedi ki, “*Ey Rabbim! Adem (a.s.) sana nasıl şükretti?” Allah (c.c.), “Başına gelenin Benden olduğunu bildi, Bu onun şükri oldu.”* Buyurdu.⁵²²

146--Mûsâ (a.s.) Rabbine “*oğlunu kaybeden annenin mükâfatı nedir*” diye sordu. Allah(c.c.), “*gölgemin dışında hiçbir gölgenin olmadığı kıyamet günü onu Benim gölgemde gölgelendireceğim*” buyurdu.⁵²³

147- Mûsâ (a.s.) “*Ey Rabbim! Yakın mısın Sana yavaş söyleyeyim. Uzak mısın, sesleneyim. Hitabımı işitiyorum, görmüyorum, neredesin? Allah (c.c) buyurdu ki: Arkandayım, önünde, sağında, hem de solundayım. Ya Mûsâ (as.) Ben, kulum Beni zikrettiğinde onun celisiyim ve dua ettiğinde onunla beraberim.*”⁵²⁴

148-Mûsâ (a.s.) Rabbine, “*Ey Rabbim! Mümin kuluna dünya kapılarını kapatıyorsun. Allah (c.c.) da onun için cennet kapılarını açtı ve “ işte bu benim vaadimdir”* buyurdu. Mûsâ (a.s.) izzetin celalin ve yüce makamın adına andolsunki okulun

⁵¹⁹ Elbânî’ye göre hadis zayıftır. **Zaifu’l- Câmi’is-Sağır**; c. 1, s. 592.

⁵²⁰ Sabâbatî hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. **Câmiu’l-Ehâdisi’l-Kudsiyye**; c. 2, s. 30.

⁵²¹ Muhakkik Hüseyin Esed Hadisin isnadının zayıf olduğunu söylemiştir. el-Mevsilî, **Müsnedü Ebî Ya’lâ**; c. 2, s. 528.

⁵²² Elbânî hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. **Zaifu’l Cami’u’s-Sağır**; c. 1, s. 593.

⁵²³ Elbânî hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. **Silsiletü’l-Ehâdis**; c. 9, s. 48.

⁵²⁴ Hakîm hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. **Keşfu’l-Hafâ**; c.1, s. 201.

ayakları ve kolları kesilse ve bu üzüntüsü doğduğundan kıyamete kadar yüzünden gitmese sonunda ona hiçbir şey olmamış gibidir. Mûsâ (a.s.) Yarabbi! Kâfire de dünyayı vermişsin. Allah (c.c.) ona cehennem kapılarını açar. Allah (c.c.) buyurur ki bu benim vaadimdir. Mûsâ (a.s.) izzetin ve celalin adına andolsun ki sen o kuluna dünyayı ve içindekileri versen yaratılışından ve kıyamete kadar bunlardan hiçbir şey eksilmese sonunda ondan asla bir hayır görmez.”⁵²⁵

149- Dâvûd (a.s.) “Ey Rabbim! Kulların Seni ziyaret ettiklerinde kullarının senin üzerindeki hakkın nedir? Zira her ziyaret edenin ziyaret edilende hakkı vardır. Allah (c.c.) buyurdu ki, Ey Dâvûd! Onların benim üzerimdeki hakkı; dünyada afiyet vermem, bana kavuştuğlarında ise onlara mağfiret etmemdir.”⁵²⁶

150- Davud (a.s.)“ İlahi Ya Rabbi senin rızanı umarak ölünün arkasından kabrine kadar gidenin karşılığı nedir? Allah(c.c.), meleklerim onu takip eder ve ruhlar alemindeki ruhu için namaz kılarlar. Davud (a.s.)ise Ya Rabbi! Senin rızanı gözeterek üzüntü içinde taziye veren kimsenin karşılığı nedir? Allah(c.c.), ona takva elbisesini giydiririm, ateşten korur ve cennete koyarım. Davud (a.s.)ise Ya Rabbi! Senin rızanı gözeterek yetime ve dul kadına yardım edenin karşılığı nedir? Allah(c.c.), hiçbir gölgenin olmadığı o günde onu gölgemin altında gölgelendirmemdir. Davud (a.s.)ise Ya Rabbi! Senin korkundan dolayı iki gözünden gözyaşı akıtmanın karşılığı nedir? Allah(c.c.), o kulumun yüzünü cehennem alevinden korur, kıyamet günü büyük korkudan da emin kılarım buyurmuştur.”⁵²⁷

151-Dâvûd (a.s.) Rabbine olan hitabında şöyle dedi: “ Ya Rabbi! En sevdiğin kul kimdir ben de onu seveyim? Allah(c.c.), Ey Davud! Kullarımın en sevgilisi; kalbi temiz, elini haramdan çeken hiç kimseye kötülük yapmayan, söz taşımayandır. Dağlar yerinden oynasa da benim sevgim oynamaz. Bana en sevgili kullarıma beni sevdirendir. Davud (a.s.)ise Ya Rabbi ben seni seviyorum, seni seveni de seviyorum, ancak seni kullarına nasıl sevdireyim? Allah(c.c.), onlara ihsanım, imtihanımı ve nimetlerimi hatırlat. Ey Davud!

⁵²⁵ Sabâbatî 'ye göre hadis sahihtir. **Câmiu'l-Ehâdîsi'l-Kudsiyye**; c. 2, s. 355.

⁵²⁶ Taberânî hadisin isnadının zayıf olduğunu belirtmiştir. **Müsnedü's-Şamiyyîn**; c. 1, s. 382.

⁵²⁷ Müellif Mehmed Medenî Efendi haşiyesinde bu hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. Başka kaynaklarda hadisle ilgili bir hüküm bulunamamıştır.

*Şüphesiz ki ben mazluma yardım eden ve onun yanında olanın ayağını ayakların kaydığı o günde sabit kılarım.”*⁵²⁸

152- İblis dedi ki, *“Ey Rabbim! Herkese rızkını verdin. Benim rızkım nedir? Allah(c.c.) ise, üzerine ismimin anılmadığı her şey senin rızkıdır buyurdu.”*⁵²⁹

153- İblis Rabbine dedi ki, *“Ey Rabbim! Adem (a.s.) Cennetten indirildi. Muhakkak ben biliyorum, onların kitapları ve Peygamberleri olacak. Onların kitapları ve Peygamberleri nedir? Buyurdu ki: Rusulleri melekler ve kendilerinden olan nebilerdir. Kitapları Tevrat, İncil, Zebûr ve Furkandır. Dedi ki: "Öyleyse benim kitabım nedir?" "Senin kitabın resim (dövme) dir, kıraatin şiir, elçilerin kâhinler, yemeğin üzerine besmele çekilmeyen şeyler, içeceğin sarhoşluk veren her içki, sıdkın yalan, evin hamam, tuzakların kadınlar, müezzinin çalgılar, mescidlerin de çarşılardır.”*⁵³⁰

154- İblis dedi ki, *“Ya rabbi! Yaratıklarından her birisi için bir rızık tayin ettin. Benim rızkım nedir? Allah (c.c) şöyle buyurdu, Üzerinde benim ismim zikredilmeyen her şey senin rızkıdır.”*⁵³¹

155- İblis, Rabbine; *“Senin izzetin ve celalin üzerine yemin ederim ki, canları bedenlerinde olduğu müddetçe Âdemoğlunu azdıracam” dedi. Allah (c.c.) da, “İzzetim ve celalim hakkı için onlar af diledikleri müddetçe ben de onları bağışlayacağım” karşılığını vermiştir.*⁵³²

156- Allah kulunu görüyor olduğu halde melekler, *“Ya rab! Şu kulun kötü bir amel işlemek istiyor” derler. Allah (c.c) da Onu takip edin. Eğer onu yaparsa bir mislini yazın. Şayet onu yapmaz ise ona bir iyilik yazın. Çünkü o kötü işi benim için terk etti.”*⁵³³

157- Cennet, *“Ya rabbi! Beni süsledin ve dört köşemi güzelleştirdin” dedi. Allah (c.c) da “ Ben dört köşeni Hasan ve Hüseyin bir de Ensardan bahtiyar olanlar için*

⁵²⁸ Sabâbatî 'ye göre hadis zayıftır. **Câmiu'l-Ehâdîsi'l-Kudsiyye**; c. 2, s. 31.

⁵²⁹ Bu hadis sadece Ebu Nuaym el-İsfahânî'nin, el-Azâmet adlı eserinde geçmektedir. (c. 12, s. 128) Bu hadisle ilgili hükme ve başka kaynağa ulaşamamıştır.

⁵³⁰ Sabâbatî 'ye göre hadis zayıftır. **Câmiu'l-Ehâdîsi'l-Kudsiyye**; c. 1, s. 341.

⁵³¹ Sabâbatî 'ye göre hadis sahihtir. **Câmiu'l-Ehâdîsi'l-Kudsiyye**; c. 1, s. 340.

⁵³² Şuayb el-Arnâûd Müsnedin şerhinde bu hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. Ahmed, **el-Müsned**; c. 18, s. 253.

⁵³³ Müslim, İmân, 205.

süsledim. İzzetim ve celalim için sana, tamahkârlar ve cimriler giremeyecektir.” buyurdu.⁵³⁴

158- İsrail oğulları Hz. Mûsâ’ya “*Rabbin namaz kılıyor mu?*” diye sordular. Mûsâ (as.) hiddetlendi. Allah (c.c) da Mûsâ’ya (a.s.), “*benim namazım gazabımı örtmemdir*” buyurdu.⁵³⁵

159- İsrail oğulları Hz. Mûsâ’ya “*Rabbin namaz kılıyor mu?*” diye sordular. Mûsâ (as.): “*Ey Beni İsrail, Allah’tan korkun*” dedi. Allah sordu: “*Ey Mûsâ (as.) kavmin sana ne diyor? Dedi ki, “Bildiğin şey Ya Rabbi. Diyorlar ki, Rabbin namaz kılıyor mu?” O zaman Allah buyurdu ki: Öyle ise onlara haber ver ki, salâtım, kullarım için rahmetimin, gazabımın önüne geçmesidir. Yoksa onlar helak olurdu.*”⁵³⁶

160- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Benden istemeyene azap ederim.*”⁵³⁷

161- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Bu Cennet benim rahmetimdir, dilediğime onunla merhamet ederim.*”⁵³⁸

162- Allah (c.c) buyurdu ki, “*Bana yaklaşanlar vera’ ile yaklaştıkları gibi, başka hiçbir şeyle yaklaşamazlar.*”⁵³⁹

163- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Bana yaklaşanlar ancak vera ile yaklaşırlar.*”⁵⁴⁰

164- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Kullarıma müslle yapmayınız. (işkence etmeyiniz.)*”⁵⁴¹

165- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ben kalbi kırıkların yanındayım.*”⁵⁴²

166- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ey Muhammed! Senin isminle isimlendirilene ateşle azap etmem.*”⁵⁴³

167- Allah (c.c.) buyurdu ki, “*Ey Mûsâ! Merhamet et ki merhamet bulasın.*”⁵⁴⁴

⁵³⁴ Sabâbatî ’ye göre hadis zayıftır. **Câmiu’l-Ehâdîsi’l-Kudsiyye**; c. 3, s. 247.

⁵³⁵ Sabâbatî ’ye göre hadis zayıftır. **Câmiu’l-Ehâdîsi’l-Kudsiyye**; c. 2, s. 314.

⁵³⁶ Sabâbatî ’ye göre hadis zayıftır. **Câmiu’l-Ehâdîsi’l-Kudsiyye**; c. 2, s. 314.

⁵³⁷ Münâvî’ye göre hadis zayıftır. **Feyzü’l-Kadîr**; c. 4, s. 497.

⁵³⁸ Müslim, Cennet, 34.

⁵³⁹ Taberânî hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. **el-Mu’cemu’l- Kebîr**; c. 12, s. 120.

⁵⁴⁰ Elbânî’ye göre hadis zayıftır. **Silsiletü’l-Ehâdîs**; c. 11, s. 419.

⁵⁴¹ Şuayb el-Arnâûd Müsnedin şerhinde hadisin isnadının zayıf olduğunu belirtmiştir. Ahmed, **el-Müsned**; c. 29, s. 99.

⁵⁴² Sabâbatî ’ye göre hadis zayıftır. **Câmiu’l-Ehâdîsi’l-Kudsiyye**; c. 3, s. 102.

⁵⁴³ Aclûnî, bu hadisin isnadının zayıf olduğunu belirtmiştir. Aclûnî, **Keşfu’l-Hafa**; c.1,s.447.

168-Allah (c.c.) buyurdu ki, “ *Ey Mûsâ! Kınarsan kınanırsın.*”⁵⁴⁵

⁵⁴⁴ Hadis zayıftır. Ali Hasan Ali Çelebi **Mevsû'atü'l-Ehâdis ve'l-Âsâr'i-Zaîfe ve'l-Mevzû'a**; c. 3, s.76.

⁵⁴⁵ Elbânî'ye göre hadis zayıftır. **Zaifu'l Câmi'is-Sagîr**; c. 1, s. 621.

SONUÇ

18. yüzyıl Osmanlı âlimlerinden Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî, Trabzon, İstanbul, Şam, Mısır, Kudüs, Mekke ve Medine gibi ilim merkezlerinde ömrünü geçirmiş, seksendört yıllık ömrüne birçok eser sığdırmış ve İslâmî ilimlerde geriye zengin bir hazine bırakmıştır. Döneminin önemli âlimlerden biri olan ve bir asra yakın ömrünü ilim yolunda harcayan Mehmet Medenî et-Trabzonî'nin İslâmî ilimler sahasında risâle tarzında ve çeşitli hacimlerde birçok eser vücuda getirdiği tespit edilmiştir. Onun “*el-İthâfâtü's-Seniyye fi'l-Ahâdisi'l-Kudsiyye*” adlı eseri, hadis külliyyatında yeteri derecede müstakil eser bulunmayan kudsî hadislerle ilişkin kapsamlı bir eserdir. Müellifimiz uzun yıllar Süleymaniye Medreselerinde Dâru'l-hadis müderrisi olarak görev yapmıştır. Mezkûr eseri, onun uzun müderrislik hayatı süresince hadis külliyyatından tespit edebildiği kudsî hadislerin tedvininden oluşmaktadır.

Çalışmamızda, müellifin –alanında önemli bir eser olmasına rağmen- kütüphanelerin tozlu raflarında kalmış el yazması eserinin tanıtımı, şekil ve içerik açısından değerlendirmesi, ilk bölümünün tahkiki, tahrirci ve tercümesi yapılmıştır. Müellifin kendi el yazısıyla kaleme aldığı müellif nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye Bölümüne 1041 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Bu nüshanın dışında bu eserden istinsah edilmiş beş adet daha nüshası bulunmaktadır. Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî'nin kendi talik hattıyla Arapça kaleme aldığı ve kudsî hadislerin toplandığı bu eser, 864 adet kudsî hadisi ihtiva etmektedir. Müellif eserini yazarken Suyûtî'nin “*Cem'u'l-Cevâmî*” adlı eserinden faydalandığı, izahına ihtiyaç duyduğu hadislerin açıklamalarını ise genelde Münâvî'den alıntılar yaparak haşiyelerinde belirttiği tespit edilmiştir.

Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî eserini üç bab ve bir hatime olmak üzere dört bölüm halinde telif etmiştir. Birinci bâb (قال) “kâle” ile başlayan hadisleri, ikinci bâb ise (يقول) “yekûlu” ile başlayan hadisleri içermektedir. Üçüncü bâb'ta da müellif, bu iki lafız dışında manasının Allah'a ait olduğunu başka karînelerden hareketle tespit ettiği rivayetlere alfabetik bir tasnifle yer vermiştir. Hâtimede ise kudsî hadisin manasını ve Kur'ân ile arasındaki farkları belirtmiştir. Rivayetlere “ قال الله ” (Allah buyurdu ki) ifadesiyle başlayan müellif, metnin sonunda rivayetin kaynağını ve ilk ravîsi olan sahabîyi

zikreder. Bazı rivayetlerde sadece bir kaynak ve ilk ravî, bazılarında ise birden çok kaynak ve ilk ravî zikredilmektedir. Diğer yandan bazı rivayetlerin sıhhat durumu ve ravîlere ilişkin bilgilerin çeşitli hadis kaynaklarından iktibasla verildiği görülmektedir. Araştırma konusu olan eserin birinci bölümündeki hadislerin yarısından fazlasının sahih ve hasen; bir mevzû rivayet dışında geriye kalanların zayıf olduğu tespit edilmiş; sekiz rivayetin sıhhati hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Müellif, hadisin metnini yazdıktan sonra hadiste geçen bir kelimenin sözlük anlamını hâşiyede belirtmiştir. Bazen de kelimenin üstüne ya da altına uygun bir yere açıklamalar yapmıştır. Zaman zaman hâşiyelerinde hadislerle ilgili diğer hadis şerhlerinde geçen açıklamalar yer almaktadır. Hadis metinlerinin üzerine yazılan bu tür açıklamalar eserin medreselerde ders kitabı olarak okutulduğu iddiasını doğrulamaktadır.

Sonuç olarak 18. yüzyılda yaşamış olan Osmanlı âlimi Trabzonlu Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendî, son zamanlara kadar her ne kadar bilinmemiş olsa da günümüzde şahsı ve eserleri üzerine yapılan çalışmalarla ilim câmiasına tanıtılmıştır. İslâmî ilimlerin neredeyse her alanında çalışma yapan Mehmed Medenî et-Trabzonî Efendî'nin bundan sonra da araştırmacılar tarafından daha da dikkat çekeceğini düşünmekteyiz. Üzerinde çalışma yaptığımız el yazması eser; kudsî hadislerin derlenip toplandığı ve hadis külliyyatının taranarak oluşturulduğu hacimli bir eser olarak literatürdeki yerini almıştır. Yaptığımız bu çalışma da bu eserin gün yüzüne çıkmasına ve ilim câmiasına kazandırılmasına bir nebze katkı sağlamıştır.

KAYNAKLAR

- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed b. Abdulhadî el-Cerrâhî Ebû'l-Fidâ, **Keşfu'l-Hafâ**, Tahk: Abdulhamîd b. Ahmed b. Yûsuf b. Hendâvî, Kahire, 2000.
- Adivar, Adnan, **Osmanlı Türklerinde İlim**, Remzi Kitabevi İstanbul, 1982.
- Akbulut, Ömer, **Trabzon'un Meşhurları Bibliografyası**, Türkiye Ticaret Borsaları Birliği Matbaası, Ankara, 1970.
- Ali el-Hindî el-Müttakî, **Kenzü'l-Ummâl**, Beyrut, 1989.
- Allûşî, Ömer, **el-Câmi fi'l-Ehâdisi'l-Kudsiyye**, Beyrut, 2001
- Aydınlı, Abdullah, **Hadis Istılahları Sözlüğü**, Timaş Yay, İstanbul, 1987.
- Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyyetü'l-Ârifîn**, Dâru'l-Kütüb, Beyrut, 2008.
- el-Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn Mesud b. Muhammed el-Ferrâ, **Şerhu's-Sünne**, Tahk: Şuayb el-Arnâvûd, Beyrut, 1983.
- Benli, Ali, Trabzonî Mehmed, **DİA**.
- Berkes, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yay. İstanbul, 2002.
- el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî, **el-Edeb**, Beyrut, 1988.
- , **el-Esmâ ve's-Sifât li'l-Beyhakî**, Tahk: Abdullah b. Muhammed el-Haşidî, Cidde, 1993.
- , **es-Sünenü'l-Kübrâ**, Tahk: Muhammed b. Abdulkadir Âta, Beyrut, 2003.
- , **Şuabü'l-Îmân**, Tahk: Muhtar Ahmed en-Nedevî, Riyad, 2003.
- el-Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî, **el-Behru'z-Zehhâr el-Marûf bi Müsnedi'l-Bezzâr**, Tahk: Mahfuz er-Rahman Zeynullah, Beyrut, 1979.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi, **Sahîhu'l-Buhârî** Tahk: Muhammed Nasr en-Nasır, Riyad, 2002.
- , **Edebü'l-Müfred**, Tahk: Muhammed Fuad Abdulbakî, Beyrut, 1989.
- Cûdî, Yusuf, **Tahrîru Ulûmi'l-Hadîs**, Beyrut, 2003.

- ed-Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed, **es-Sünen**, Tahk: Şuayb Arnâûd, Beyrut,1985.
- ed-Deylemî, Ebû Mansûr Şehredâr b. Şîrûye b. Şehredâr, **Müsnedü'l-Firdevs**, Tahk: Saîd b. Besyunî, Beyrut,1986.
- ed-Dîneverî, Ahmed b. Muhammed b. İshak b. İbrâhîm b. Esbât b. Abdillâh b. İbrâhîm b. Budeyh, **Amelu'l-Yevm ve'l-Leyl Sülûku'n-Nebî Maa Rabbihî Azze ve Celle ve Muâşeretihî Maa'l-İbâd**, Tahk: Kevser el-Bernî, Beyrut, trs.
- Dugaym, Mahmûd b. Muhammed es-Seyyid, **Mehmet Medenî et-Trabzonî'nin Şam ve Mısır Seyahatleri**, Cerîdetü'l-Hayat, Londra 2009.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Nîsâbûrî, **el-Müstedrek**, Mustafa Abdulkadir Âta, Kahire, 1990.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî, **es-Sünen**, Mısır, 1999.
- Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, **el-Vasît fi Ulûmi ve Mustalahi'l-Hadis**, Beyrut, trs.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ b. Yahyâ b. Îsâ b. Hilâl et-Temîmî el-Mevsîlî, **Müsned**, Tahk: Hüseyin Selim Esed, Dimaşk, 1984.
- Ebû Zehv, Muhammed, **el-Hadîs ve'l-Muhaddisûn**, Kahire, 1959.
- Elbanî, Ebû Abdirrahman Muhammed Nâsiriddin İşkodravi, **Muhtasarü Sahîhi'l-Buhârî**, Mektebetü'l Meârif, Riyad, 2002.
- , **Sahîhu'l-Câmi'i's-Sağîr ve Ziyâdetüh**, Beyrut, 1990.
- , **Zaifu'l-Câmi'i's-Sağîr**, Mektebet'ü-Sünne, Kahire, 1988.
- el-Kâsımî, Muhammed Cemalüddîn, **Kavâidü't-Tahdîs min Funûni Mustalahi'l-Hadîs**, Dâru'l-İlmiyye, Beyrut, trs.

- el-Ensârî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyan, **el-Azâmet**, Riyad, 1988.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî, **Bidâyetü'l-Hidâye**, Tahk. Muhammed Zeynuhum Muhammed Azb, Kahire, 1993,
- el-Hâkim et-Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali, **Nevâdiru'l-Usûl fi Ehâdisi'r-Resûl**, Tahk: Abdurrahman Ümeyre, Beyrut, trs.
- Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî, **Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel**, Tahk: Şuayb el-Arnâud ve Adil Mürşid, Riyad, 2001.
- el-Harâitî, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed b. Sehl b. Şâkir es-Sâmîrî, **Mekârimu'l-Ahlâk**, Tahk: Emin Abdulcâbir el-Buhayrî, Kahire 1999.
- el-Heysemî, Ebû'l-Hasan Nûreddîn Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman, **Mecmeu'z-Zevâid**, Tahk: Hisâmu'd-Dîn el-Kudsî, Kahire, 1994.
- el-Hâzimî, Ahmed b. Ömer, **Şerhu Kitâbi't-Tevhîd**, Kahire, 1990
- İbn Abdilhâdî, Abdulkadir, **Turuku't-Tahrîci'l-Hadîs**, Daru'l İ'tisâm, Kahire. trs.
- Ebu'l-Kâsım, İbn Asâkir, Ali b. Hasan b. Hibetullah, **Medhu'd-Tevâdih ve Zemmü'l-Kebîr**, Tahk: Muhammed Abdirrahman Nablûsî, Dımaşk, 1992.
- , **Mu'cemu's-Şuyuh**, Tahk: Vefa Takiyyuddîn, Dımaşk, 2000.
- , **Târîhu Dımeşk**, Tahk: Amr b. Ğarametu'l-Umrevî, Daru'l-Fikir, Beyrut 1995.
- İbn Büşrân, Ebû'l-Kâsım Abdülmelik b. Muhammed b. Abdillâh, **el-Emâlî**, Riyad, 1999.
- İbn Ebi'd-Dünyâ, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed Ubeyd b. Süfyân b. Kays el-Bağdâdî, **İhvân**, Tahk: Mûsâtafa Abdulkadir Âta, Beyrut, 1988.

- İbn Hibbân, Ebû Hâtim, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Muâz b. el-Bustî, **Sahîhu İbn Hibbân**, Beyrut, 1988.
- İbn Huzeyme, Ebûbekir Muhammed b. İshâk, **Sahîhu İbn Huzeyme**, Dâru'l- İslâm, 2003.
- İbn Keysârânî, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Tâhir b. Ali b. Ahmed el-Makdisî eş-Şeybânî, **Etrâfu'l-Ġarâib ve'l-Efrâdu min Hadîsi Resûlillah li'l-İmâm ed-Dârekutnî**, Tahk: Mahmud Muhammed Hasan Nassar, Beyrut, 1998.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, **Osmanlı Devleti Tarihi**, Zaman Yay., İstanbul, 1999.
- , **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, Feza Yay. İstanbul, 1999.
- el-İsfehânî, Ebû Nuaym, ; **Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ**, Mısır, 1974.
- Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, TTK Yay., Ankara, 1988.
- Kazvînî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. Mâce, **Sünenü İbn Mâce**, Tahk: Şuayb el-Arnâûd ve Adil Mürşid, Daru'r- Risâle, 2009.
- Kırbaçoğlu, Hayri, **İslâm Düşüncesinde Sünnet**, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2000.
- Kissî, Ebû Muhammed Abd b. Humejd b. Nâsır, **el-Müsned**, Kahire,1988.
- el-Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sellâme b. Ca'fer b. Ali el-Mısrî, **Müsnedü'ş-Şihâb**, Beyrut, 1986.
- Mahmûd Tahhân, Ebû Hafs Muhammed b. Ahmed b. Mahmûd, **Teysîru Mustalahi'l-Hadîs**, Mektebetü'l-Mearif, 2004.
- Mekkî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ b. Hammâd el-Ukaylî, **ed-Duâfâu'l-Kebîr**, Beyrut, 1984.
- el-Mervezî, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, **el-Müsned**, Risâle, 2001.

- , **ez-Zühd ve'r-Rekâik libni Mübârek**, Tahk: Habiburrahman el-Azamî, Beyrut, trs.
- Münâvî, Zeynüddîn Abdurraûf b. Tâci'l-Arifin b. Ali b. Zeyni'l-Âbidîn el-Kahirî, **el-İthâfâtü's-Seniyye bi'l Ehâdîsi'l-Kudsiyye**, Tahk: Abdulkadir Arnavut, Beyrut, trs.
- , **Feyzü'l-Kadîr**, Mektebetü'Ticari, Mısır, 1937.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, **el-Câmi'u's-Sahîh**, Tahk: Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Beyrut, trs.
- Râcîhî, Abdurrahman, **Şerhu Akâidi's-Selef ve Ashâbi'l-Hadîs**, trs.
- Rıza, Ömer, **Mu'cemu'l-Müellifin**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993.
- es-Sabâbatî, İsamuddîn, **Câmiu'l-Ehâdîsi'l-Kudsiyye**, Kahire, 2004.
- es-San'ânî, Ebû Bekir Abdurrezzak b. Hemmam b. Nâfi' el-Himyerî, **el-Musennef**, Tahk: Habîburrahmân el-A'zamî, Beyrut, 1403.
- Subhî, Sâlih, **Ulûmu'l-Hadîs**, Beyrut, 1984.
- es-Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, **ed-Dürrü'l-Mensûr**, Beyrut, 1993.
- , **Cem'u'l-Cevâmî**, Beyrut, 2000.
- Süreyya, Mehmet, **Sicilli-i Osmanî**, Tarih Vakfi Yay., İstanbul, 1996.
- et-Taberânî, Ebu'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb, **Müsnedü's-Şamiyyîn**, Tahk: Muhammed Şekür, Beyrut, 1984.
- , **el-Mu'cemu's-Sağîr**, Beyrut, 1985.
- , **el-Mu'cemu'l-Kebîr**, Tahk: Abdulmecîd es-Selefi, Kahire, 1994.
- , **el-Mu'cemu'l-Evsat**, Tahk: Târik b. Muhammed, Kahire, 2012.
- Tahir, Mehmet, **Osmanlı Müellifleri**, Bizim Büro Yay., Ankara, 2000.

- et-Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Cârûd, **Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî**, Tahk: Muhammed Abdulmuhsin, Mısır, 1999.
- Tebrizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hafîb, **Mişkâtü'l-Mesâbih**, Tahk: Nâsiruddîn Elbânî, Beyrut, 1985.
- et-Tirmîzî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, **el-Câmi'u's-Sahîh**, Tahk: Beşşâr Avvâd Maruf, Beyrut, 1998.
- Uzunçarşılı, İ.Hakkı, **Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı**, TTK Yay., Ankara, 1988.
- , **Osmanlı Tarihi**, TTK Yay., Ankara, 1988.
- Yalçınkaya, Alaaddin, **Osmanlı Tarihi El Kitabı**, Grafiker Yay., Ankara, 2012.
- Yıldırım, Enbiya, **Kudsî Hadisler Üzerine Genel Bir Değerlendirme**, CÜİFD, sy. 13. 2009,
- Yılmaz, Hayati, “**Hadis İlminde Kudsî Hadisler ve Bu Konuda Yapılan Çalışmalar**” SAÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sakarya: sy.1, 1996.
- ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed, **el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmizi't-Tenzîl**, Beyrut, 1987.
- ez-Ziriklî, Hayruddîn, **el-A'lâm**, Beyrut, trs.

ÖZGEÇMİŞ

1972 yılında Trabzon'un Maça İlçesinde doğdu. İlkokulu Konaklar ilkokulunda tamamladıktan sonra 1984 yılında Trabzon İmam Hatip Lisesine kaydoldu ve Liseden 1991 yılında mezun oldu. 1998 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Rize İlahiyat Fakültesini bitirdi. 2000 yılında askerliğini tamamladı. 2001 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın taşra teşkilatında imam-hatip olarak göreve başladı. 2002 yılında Erzurum İline Murakıp olarak atandı. Aynı yıl Erzurum Dini Yüksek İhtisas Merkezin'de İhtisas kursuna katıldı ve 2005 yılında bu eğitimini başarıyla tamamlayarak Trabzon İline yeniden Murakıp olarak görevlendirildi. 2010 yılında kurumlar arası nakil yoluyla Gümüşhane üniversitesine atandı ve halen Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Fakülte Sekreterliği görevini yürütmektedir. Aynı zamanda 2014 yılında Anadolu Üniversitesi Sosyoloji Bölümünden mezun olmuştur. Evli ve 2 çocuk babasıdır.

EKLER: SÜLEYMANIYE KÜTÜPHANESİ MÜELLİF NÜSHASI

